

T.C

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

NAMAZ VAKİTLERİNİ HESAPLAMA YÖNTEMLERİ VE
DEĞERLENDİRMESİ

Hazırlayan

Murat ÇETİN

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hilal ÖZAY

TOKAT-2020

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Hilal ÖZAY danışmanlığında hazırlamış olduğum “Namaz Vakitlerini Hesaplama Yöntemleri ve Değerlendirmesi” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

... / ... / ...

Murat ÇETİN

İmza

NAMAZ VAKİTLERİNİ HESAPLAMA YÖNTEMLERİ VE
DEĞERLENDİRMESİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 24 / 01/ 2020

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Doç. Dr. Halis DEMİR

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hilal ÖZAY

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Muharrem YILMAZ

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
..09.01.2020 tarih ve ..06.. sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul
edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof.Dr.İlhan EROĞLU
ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

ÖNSÖZ

Bizlere her türlü nimeti bahşeden ve kendisine kulluk yapma imkânı veren Yüce Rabbimize sonsuz şükürler olsun. Âlemlere rahmet olarak gönderilen sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v.) salat ve selam olsun.

Yüce Allah ibadetleri zorunlu kılarak vakitle ilişkilendirmiştir. Müslümanın hayatını tanzim etmesi ve kulluk bilincini diri tutması açısından ibadetlerin günlük, haftalık ve yıllık olarak vakitle tayin edilmesi son derece dikkat çekicidir.

Namaz ibadeti şeriat koyucu tarafından tespit edilmiş şekliyle yerine getirilmesi gereken bir ibadettir. İnsanların namaz ibadetini doğru bir şekilde yerine getirebilmesi için namaz vakitlerinin bilinmesi gerekmektedir.

Namaz vakitleri Kur'an-ı Kerim de mücmel olarak değinilmiş, açıklamasını Hz. Peygamber (s.a.v.) yapmıştır. Fukahada da Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarından hareketle namaz vakitlerini tayin etmeye çalışmıştır. Günümüzde ise namaz vakitleri hususunda farklı görüşler ortaya konulmaktadır. Bu durum bizi günlük farz olan beş vakit namazın vakitlerini hesaplama yöntemleri ile ilgili araştırma yapmaya yöneltmiştir.

Bu çalışmanın amacı, namaz vakitlerini Kur'an ve sünnet bütünlüğü içerisinde, mezheplerin görüşlerine yer vererek günümüzde Türkiye'deki de bazı kurum ve vakıfların namaz vakitlerini hesaplama yöntem ve kriterlerini tespit etmektir.

Çalışma giriş, üç bölüm, değerlendirme ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, önemi, kaynakları ve yöntemine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Birinci bölümde "İlgili Kavramlar" başlığı altında namazın en önemli sıhhat şartlarından biri olan vakit kavramı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda vaktin tanımı, önemi ve ibadetlerle ilişkisi ele alınmıştır. Sonra takvim kavramına yer verilmiş takvimin tanımı ve takvimi oluşturan zaman dilimleri, belli başlı takvim türleri, takvimin Kur'an ayetleriyle ve ibadetlerle ilişkisine değinilmiştir. Son olarak fecir, şafak, ihtiyat ve temkin kavramlarına değinilerek açıklamalar yapılmıştır.

İkinci bölümde "Günlük Farz Namazlarında Vakit" başlığı altında Namazların Vakitli İbadet Oluşunun Hikmeti, Namaz Vakitlerinin Duyurulması, Namaz

Vakitlerinin Hesaplanması Tarihçesi, Kur'an-ı Kerim'de Namaz Vakitleri, Sünnette Namaz Vakitleri ve Fıkıh Literatüründe Namaz Vakitleri başlığı altında incelenmiştir. Bu bölümde namaz vakitleri ile ilgili hususlara ve bu konudaki yorumlara yer verilmiştir. Namaz vakitlerini Kur'an-ı Kerim ve sünnette tespit ettikten sonra mezheplerin bu konuda ki görüşlerine yer verilmiştir. Bu bölümde mevcut tefsir kaynaklarından ve de her mezhebin birkaç ana kaynaklarından faydalanarak Kur'an-ı Kerim'de kaç vakit namazın farz kılındığına ve beş farz namaz vaktinin başlangıç ve sonu incelenerek vakitlerine değinilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise günümüzde bazı kurum ve vakıfların namaz vakitlerini hesaplama yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir. Beş vakit namazın vakitlerini hesaplamada dikkate aldıkları yöntemler ve delillere yer verilerek karşılaştırma yapılmıştır.

Bu çalışmanın tamamlanmasında büyük emeği bulunan, düzenli çalışmanın önemini gösteren, yardımlarını ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hilal Özay'a; ders döneminde ve tez çalışmamda kendilerinden istifade ettiğim hocalarım Doç.Dr. Ahmet İnanır ve Doç. Dr. Nazım Büyükbaş'a; savunma öncesi tezi okuyarak katkı sağlayan Doç. Dr. Halis Demir ve Dr. Öğrt. Üyesi Muharrem Yılmaz'a ve yardımcı olan arkadaşlarım Halim Benli ve Fahri Çetin'e; yüksek lisans eğitimi boyunca ve tez çalışmamda beni destekleyen eşime teşekkürlerimi arz ederim.

Murat ÇETİN

Tokat 2020

ÖZET

İnsanın yaratılış sebebi ve yaratılış gayesi ibadettir. Bu ibadetlerden birisi de namazdır. Namaz, vakti içerisinde yerine getirilmesi gereken bir ibadettir. İbadetler içerisinde önemli bir yeri olan namaz Kur'an-ı Kerim'de farz kılınmış vakitli bir ibadet olarak nitelenmektedir. Günde beş kere kılınması farz olan namaz vakitlerine Kur'an-ı Kerim'de mücmel olarak değinilmiş, Hz. Peygamber'in söz ve fiilleriyle vakitlerin sınırları belirlenmiştir. İslam hukukçuları namaz vakitleri ile ilgili ayet ve hadislerden hareketle görüşler beyan etmişlerdir. Namazın beş vakit şeklinde farz kılındığı hususunda Şia hariç diğer mezhepler hem fikirdirler. İlgili ayetler ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) söz ve uygulamalarından hareketle günlük farz kılınan namazların vakitlerini belirleme yoluna gidilmiştir. Namaz vakitlerinden sabah ve ikindi namazı vaktinin çıkış, öğle ve akşam namazının giriş vakti konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Fakat sabah, ikindi ve yatsı namazının başlangıcı ile öğle, akşam ve yatsı namazının sonu hakkında ihtilaflar bulunmaktadır.

Günümüzde Türkiye'de namaz vakitlerinin, Diyanet İşleri Başkanlığı, Süleymaniye Vakfı, Fazilet Neşriyat, Türkiye Takvimi ve Ehli Beyt Vakfı tarafından farklı hesaplandığı görülmüştür. Bunlardan Diyanet İşleri Başkanlığı, klasik fukahanın görüşleri doğrultusunda hareket ederek ve modern teknolojik aletleri kullanarak alanında uzman kişilerle hem aletsel hem de denek gözlemcilerle farklı zaman ve mekanlarda gözlemler yapmak suretiyle bu konuya açıklık getirmiştir. Süleymaniye Vakfı ise ayet ve hadisleri Diyanet İşleri Başkanlığından farklı yorumlayarak ve bazı gözlemler yaparak özellikle sabah namazı vaktinin girişi, akşam namazı vaktinin çıkışı, yatsı namazı vaktinin girişi ve çıkışı hususunda yanlışlıklar yapıldığını dile getirerek farklı görüşler öne sürmüştür.

Fazilet Neşriyat ve Türkiye Takvimi ise Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan farklı olarak vakitlere sadece temkin adı altında ihtiyat payı eklemiştir. Ehl-i Beyt Vakfı'nda ise günlük farz olan namazlar sabah namazı, öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazı birleştirilmek suretiyle üç vakite indirilmiştir. Ama namaz vakitleri saati de diyanetin ilan ettiği vakitle aynıdır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İbadet, Namaz, Vakit, İhtilaflar.

ABSTRACT

The reason why people were created and the purpose of their existence are to worship. One of those worships ways is to perform the prayer times (called Salaat or Namaz or Prayer ritual) which has to be performed five times in a day and it is one of the Five Pillars of Islam. Prayer times, which are not mentioned in the Quran in detailed, are determined according to Mohammed's sayings and his acts. Many Islamic lawyers expressed their opinions about prayer times and interpreted many hadits (the traditions or sayings of the Prophet Muhammad) and verses from Quran.

Except for the Shias, all Muslim denominations are in agreement about prayer times have to be performed five times in a day. There has been agreement about end time of dawn and afternoon prayers but there have been some disagreement about start time of dawn, afternoon and isha prayers and also end time of afternoon, evening and isha prayers

Prayer times have nowadays been estimated in different ways by Religious Affairs Administration, Suleymaniye Foundation, and Ehli Beyt Foundation. Religious Affairs Administration and some experts have clarified prayer times by using modern methods in different places and times. However; Suleymaniye Foundation has asserted different views about prayer times by interpreting verses from the Quran.

Fazilet Neşriyat has added allowances time to Religious Affairs Administration's timing of prayer times. Ehli Beyt Foundation reduced prayers times, 3 times in a day, by combining noon and afternoon prayers also evening and isha prayers. However, prayer times for Ehli Beyt Foundation are the same with Religious Affairs Administration's timing.

Key Words: Islamic law, Worship, Prayer times, Time, disputes

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLARI	1
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI	2
ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	3
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	4
BÖLÜM 1: İLGİLİ KAVRAMLAR	6
1.1. VAKİT	6
1.1.1. Vaktin Tanımı	6
1.1.2. Vaktin Önemi.....	7
1.1.3. Vaktin İbadetlerle İlişkisi.....	8
1.2. TAKVİM	11
1.2.1. Takvimin Tanımı ve Takvimi Oluşturan Zaman Dilimleri	11
2.2.2. Belli Başlı Takvim Türleri	13
2.2.3. Takvimin Kur'an Ayetleriyle İlişkisi.....	14
2.2.4. Takvimin İbadetlerle İlişkisi	14
1.3. FECİR	16
1.4. ŞAFAK	19
1.5. İHTİYAT VE TEMKİN	22
BÖLÜM 2: GÜNLÜK FARZ NAMAZLARINDA VAKİT	26

2.1. NAMAZLARIN VAKİTLİ İBADET OLUŞUNUN HİKMETİ.....	26
2.2. NAMAZ VAKİTLERİNİN DUYURULMASI.....	27
2.3. NAMAZ VAKİTLERİNİN HESAPLANMASININ TARİHÇESİ	28
2.4. KUR'AN-I KERİM'DE NAMAZ VAKİTLERİ.....	31
2.5. SÜNNETTE NAMAZ VAKİTLERİ.....	41
2.6. FIKİH LİTERATÜRÜNDE NAMAZ VAKİTLERİ	43
2.6.1. Sabah Namazının Vakti	43
2.6.2. Öğle Namazının Vakti	47
2.6.3. İkinci Namazının Vakti	52
2.6.4. Akşam Namazının Vakti.....	55
2.6.5. Yatsı Namazının Vakti.....	58
BÖLÜM 3: GÜNÜMÜZDE BAZI KURUM VE VAKIFLARIN GÜNLÜK FARZ	
NAMAZLARIN VAKİTLERİNİ HESAPLAMA KRİTERLERİ VE YÖNTEMLERİ 62	
3. 1. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI.....	62
3.1.1. Diyanet İşleri Başkanlığına Göre Sabah ve Yatsı Namazının Vakti	62
3.1.2. Diyanet İşleri Başkanlığına Göre Öğle ve İkinci Namazının Vakti	84
3.1.3. Diyanet İşleri Başkanlığına Göre Akşam Namazının Vakti.....	85
3.2. SÜLEYMANİYE VAKFI DİN VE FITRAT ARAŞTIRMALARI MERKEZİ	86
3.2.1. Süleymaniye Vakfının Vakitlerle İlgili Kavramları	86
3.2.1.1. Gündüzün İki Tarafı.....	86
3.2.1.2. Gündüzün Birinci Tarafı (Öğle Namazı Vakti).....	87
3.2.1.3. Gündüzün İkinci Tarafı (İkinci Namazı Vakti)	88
3.2.1.4. Gecenin Zülefleri (Alacakaranlıkları)	89
3.2.1.5. Akşamın Alacakaranlıkları	89
3.2.1.6. Gecenin Ortası	90
3.2.1.7. Gecenin Yarısı.....	90

3.2.1.8. <i>Sabahın Alacakaranlıkları</i>	90
3.2.2. Süleymaniye Vakfına Göre Günlük Farz Namazların Vakitleri.....	91
3.2.2.1. <i>Süleymaniye Vakfına Göre Öğle ve İkinci Namazı Vakti</i>	91
3.2.2.2. <i>Süleymaniye Vakfına Göre Akşam ve Yatsı Namazı Vakti</i>	93
3.2.2.3. <i>Süleymaniye Vakfına Göre İmsak (Sabah Namazı) Vakti</i>	98
3.3. FAZİLET NEŞRİYAT VE TÜRKİYE TAKVİMİ	106
3.4. EHL-İ BEYT VAKFI (ŞİİLER, CAFERİLER)	116
3.4.1. Ehl-İ Beyt Vakfına Göre Öğle ve İkinci Namazı Vakitleri	118
3.4.2. Ehl-İ Beyt Vakfına Göre Akşam ve Yatsı Namazı Vakitleri.....	118
3.4.3. Ehl-İ Beyt Vakfına Göre Sabah Namazının Vakti.....	119
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	121
KAYNAKÇA.....	129
EKLER.....	142
ÖZGEÇMİŞ	145

KISALTMALAR

b.	: İbn (oğul demek)
b.y.	: Basım yeri yok
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celelühû
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
hzl.	: Hazırlayan
md.	: Madde
r.a.	: Radıyallahü anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahü aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: tahkik
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
v. dğr.	: Ve diğerleri
vb.	: Ve benzeri
y.y.	: Yayınevi yok
yay. hzl.	: Yayına hazırlayan

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLARI

Namazın farz oluşu Kitap, Sünnet ve İcma'ya dayanmaktadır.¹ Kur'an-ı Kerim'de ve hadisi şeriflerde namaza dair birçok emirler ve öğütler vardır. “*Ey Rasûlüm! Sana vahyedilen Kitab-ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir.*”² “*Namazı kılın, zekâtı verin, önceden kendiniz için yaptığımız her iyiliği Allah'ın katında bulacaksınız. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı noksansız görür.*”³ “*...Öyle ise namazı kılın; zekâtı verin ve Allah'a sınıksız sarılın. O, sizin mevlanızdır. Ne güzel mevladır ne güzel yardımcıdır.*”⁴

Başka bir ayeti kerimede ise yüce Allah “*Ailene namazı emret; kendinde ona sabırla devam et*”⁵ buyurmaktadır. Bu ayeti kerime nazil olduktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) sabah namazı için evinden çıktığı zaman evli olan kızı Hz. Fatıma'nın (11/632) evine gidip “*Ey ehli beyt haydin namaza*”⁶ diye seslenerek altı ay boyunca sabah namazına kaldırmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) başka bir hadisinde ise “*Çocuklarınız yedi yaşına geldikleri zaman namazı emredin. Çocuklarınıza namaz kılmasını öğretin*”⁷ buyurmuştur.

Namaz ibadetini yerine getirmede vakit çok önemlidir. Çünkü vakit namazın şartıdır. Vakit şartı gerçekleşmeyince namaz geçerli olmamaktadır. Yüce Allah namaz ibadetini vakitleri belli olarak farz kılmıştır. Bu durum namaz vakitlerinin bilinmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma farz olan beş vakit namazın vakitleri hakkındadır. Özellikle günümüzde Türkiye'de namaz vakitlerini farklı hesaplayan çeşitli vakıf ve kurumların yöntem ve kriterleri tespit edilmeye çalışılmış ve konuyla ilgili güncel tartışmalara yer

¹ Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, Uysal Kitabevi, Konya 1980, s. 174; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, İslam Mecmuası Yayınları, İstanbul 1986, s. 163.

² Ankebût 29/45.

³ Bakara 2/110.

⁴ Hac 23/78.

⁵ Tâhâ 20/132.

⁶ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (279/892), *es-Sünen*, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Lübnan 2011, “Tefsir”, 34.

⁷ Tirmizî, “Salat”, 299; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (275/889), *es-Sünen*, Daru ihyai't-türasil-arabi, Beyrut 2000, “Salat”, 26.

verilmiştir. Bunların arasında mukayese yapılmış ve Kur'an-ı Kerim ve sünnetten hareketle mezheplerin görüşleri çerçevesinde değerlendirme ve tercihte bulunulmuştur.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Yüce Allah namazın öneminden dolayı ilk insan ve peygamber Hz. Âdem'den (a.s.) itibaren bütün peygamberleri ve toplumları namaz ibadetinden yükümlü tutmuştur. Namaz Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla vurgulanarak üzerinde çokça durulan ibadetlerden biri olmuştur. Hz. Peygamber de (s.a.v.) namaz ibadeti üzerinde durmuş ve söylemiş olduğu sözleriyle namazın önemine vurgu yapmıştır.

Namaz için vakit önemlidir. Çünkü Yüce Allah namaz ibadetini vakitleri belli olarak farz kılmıştır. Vakit namazın şartı kılınmıştır, geçerli olması için vaktinde eda edilmesi gerekir. Bu yüzden namaz ibadetini yerine getirmek için vakitlerini de bilmek icap etmektedir. Buradan hareketle bu çalışma namaz vakitlerinin geçmişten günümüze kadar hesaplanması ve bu konudaki görüşlere yer vermesi açısından önem arz etmektedir.

Günümüzde zaman zaman namaz ibadetinin vakitleri ile ilgili bazı kurum ve vakıfların tartışmaları gündeme gelmekte, sabah, akşam ve yatsı vaktinin yanlış hesaplandığı; sabah namazının vaktinden evvel kılındığı, akşam namazının son vakti ve yatsı namazının ilk ve son vakti hususunda da yanlış hesaplamaların olduğu dile getirilerek insanların kıldıkları namazlarının boşa gittiği yorumları yapılmaktadır. Dahası bunlar birbirinden farklı namaz vakitleri tespit edip takvimler hazırlamaktadırlar.

Tarih	Diyanet İşleri Başkanlığı	Süleymaniye Vakfı	Fazilet Neşriyat	Türkiye Takvimi	Ehli Beyt Takvimi
21.01.2020 TOKAT	Takvimi	Takvimi	Takvimi		
Sabah Namazı	06.17	07.06	06.01	06.00	06.15
Öğle Namazı	12.50	12.50	12.55	12.56	12.52
İkinci Namazı	15.22	15.21	15.28	15.29	15.22
Akşam Namazı	17.45	17.42	17.47	17.46	17.47
Yatsı Namazı	19.07	18.27	19.18	19.19	19.09

Bu duruma rağmen görüş ve yöntemleri karşılaştırmalı olarak ele alan bir çalışmanın olmayışı böyle bir çalışma yapma gereği duyurmuştur.

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamızda kullanılan bazı terimler için Arapça, Osmanlıca ve Türkçe sözlüklerden yararlanılmıştır. Araştırmanın tamamında DİA maddelerinden ve konu ile ilgili verilen ayetlerde ise Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali'nden faydalanılmıştır. Sadece son bölümde yer alan Süleymaniye Vakfı Din ve Fitrat Araştırmaları başlığı altında Süleymaniye Vakfı'nın Kur'an-ı Kerim Meali kullanılmıştır. Kuran-ı Kerim'de günlük farz namazların vakitleriyle ilgili Bakara 2/238, Hûd 11/114, İsrâ 17/78, Rum 30/17-18, Nisâ 4/103. ayetlerin tefsirinde klasik tefsir kaynaklarından İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Şur'âni'l-'azîm*, İbnü'l Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Şur'ân*, Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, gibi tefsir eserlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an Yolu Tefsiri'nden faydalanılmıştır. Hadislerle ilgili ise Kütüb-i Sitte hadis kaynaklarından istifade edilmiştir. Ayrıca Necati Yeniçel, Hüseyin Karapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, Ahmed Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi* adlı eserlerden faydalanılmıştır.

Konu ile ilgili özellikle dört mezhep başta olmak üzere fıkıh literatürü içerisinde yer alan konuya kaynaklık edebilecek ilgili mezheplerin klasik fıkıh eserlerinden ibadet kısmının namaz bölümlerine bakılmak suretiyle bu kaynaklardan yararlanılmıştır. Yine çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, Mustafa Varlı, *Hanefî ve Şafi Mezhebine göre İslam İlmihali* vs. gibi ilmihal kitaplarından istifade edilmiştir. Ayrıca vakit ile alakalı Abdülkerîm Zeydân, *el-Vecîz fi usûli'l-fıkıh*, Zekiyüddin Şaban, *Usûlü'l Fıkıh* gibi fıkıh usûlü eserlerinden faydalanılmıştır. Yine çalışmada Emin Baydil ve Hayati Doğanay'ın *Coğrafyaya Giriş* adlı eserlerden, Hayrettin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri* ve konu ile ilgili yazılmış diğer bazı eserlerden faydalanılmıştır.

Çalışmamızın son bölümü olan üçüncü bölümde ise namaz vakitleriyle ilgili günümüzdeki bazı kurum ve vakıflarla görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler haricinde

DİB *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V* de konu ile ilgili görüş ve yorumlarından ve tarafıma verilen belge ve makalelerden faydalanılmıştır. Süleymaniye Vakfının sitesinden ve Bayındır'ın videolarından yararlanılmıştır. Fazilet Neşriyat ve Ehl-i beyt bölümünde ise Komisyon, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, Abdullah Turan, *Ehl-i Beyt Mektebine Göre Namaz Rehberi*, Ayetullah Uzma Seyyid Abdulkerim Musavi Erdebili, *Tam İlmihal* eserlerinden faydalanılmıştır. Ayrıca araştırmamın tamamında namaz vaktiyle ilgili yazılan ilgili makaleler ve konu ile alakalı yazılmış tezlerden ve ilgili internet sitelerinden yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma konusu ile ilgili verileri toplamak için dört yöntem ve teknik kullanılmıştır. Birincisi literatür tarama veya belgesel tarama yöntemidir. Bu yöntemle öncelikle fıkıh daha sonra tefsir ve hadis alanlarında ilk kaynaklara başvuruldu. Daha sonra araştırma konusuyla geçmişten günümüze doğrudan ilgili olan ve dolaylı olan kitap, makale, tez, sempozyum, vs. kaynaklardan veriler toplandı.

Sözlü iletişim yani görüşme yöntemiyle de verilere ulaşıldı. Araştırmada bahsi geçen Diyanet İşleri Başkanlığı, Süleymaniye Vakfı ve Fazilet Neşriyat'dan ilgili kişilerle namaz vakitleri hesaplamalarında dikkate alınan kriterler üzerinde görüşüldü.

Yazılı iletişim (yazışma tekniği) ile de veriler elde edildi. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı ile yazışma yapıldı. Ayrıca namaz vakitlerini tespit etme, anlama ve açıklama amaçlı doğal ortamlarda farklı zamanlarda bizzat gözlem yapılarak veriler toplandı. Bütün bu veriler bir araya getirilerek konularına göre tasnifi yapıldı, başlıklara ayrıldı. Daha sonra karşılaştırma, analiz ve senteze tabi tutularak isabetli görüşlere varılmaya çalışıldı.

Öncelikle vakit hakkında temel bilgilere değinildi; vaktin tanımı, önemi ve ibadetlerle ilişkisi hakkında bilgi verildi. Sonraki bölümlerde Kur'an-ı Kerim'de ve sünnette namaz vakitlerine yer verildi ve kaç vakit namazın farz kılındığına vurgu yapıldı. Daha sonra ise beş vakit namazın vaktiyle ilgili mezheplerin görüşlerine değinilerek delilleriyle zikredildi. Son bölümde ise günümüzdeki bazı kurum ve vakıfların vakitleri belirleme çalışmaları zikredilerek konu ile ilgili yorum ve görüşlere yer verildi. Ayrıca konu içerisinde ve çalışmanın son bölümünde konuyla alakalı değerlendirmede bulunuldu.

Dipnot ve kaynakçada yer alan müellif ve Arapça eser isimleri, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisinde geçtiği şekilde yazıldı. Müelliflerin vefat tarihleri hicri ve miladi olarak kaynakçada verildi. Dipnotta sıralama vefat tarihine, kaynakadaki sıralama alfabetik sıralamaya göre yapıldı.

BÖLÜM 1: İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1. VAKİT

1.1.1. Vaktin Tanımı

Sözlükte vakit, vakt; bir işin yapılageldiği, olageldiği, saat, gün, mevsim,⁸ zaman, devir, asır ve geçim vaziyeti,⁹ uygun zaman, boş zaman, fırsat,¹⁰ kendisine süre tayin edilen her şey, zamanın belirli bir miktarı,¹¹ zamanın şimdiki halinden ibaret, geçmiş ve gelecek zamanla ilgisi olmayan şey¹² gibi anlamlara gelmektedir. Vakit “zamanın belirli bir parçası” olup, çoğulu “evkât”tır. Kur’an-ı Kerim’de vakit ve bu kökten gelen kelimeler (mikât, mevâkıt, mevkut) çeşitli ayetlerde geçmektedir.¹³ Nisa suresi 103. ayette ve Bakara suresi 189. ayette “...çünkü namaz mü’minler üzerine vakitleri belli bir farzdır.”¹⁴ “Sana hilal şeklinde yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridirler”¹⁵ buyrulmaktadır.

İbn Side’ye (458/1066) göre vakit, zamandan bir ölçü ve çoğunlukla geçmiş zaman bazen de istikbal ifade eder. Sibeveyh (180/796) ise, vaktin zamandaki kullanımına teşbihte bulunarak mekân için de vakit kelimesini kullanmıştır. Ona göre vakit tıpkı zaman gibi mekânı bildirir; mil, fersah ve berid gibi mekândaki bir ölçüyü gösterir.¹⁶ Vakit kelimesi anlamca genişletilerek mekân anlamında da kullanılmıştır. Bu nedenle mekân için Mikat da denilmiştir.¹⁷ Mikat (çoğulu mevâkıt) bir iş için belirlenen zamanı veya mekânı ifade eder.¹⁸ İhrama girme yeri haccın mikatıdır, hilal de ayın mikatıdır.¹⁹

⁸ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat Yayınları, İstanbul 2006, III, 3292.

⁹ Şevket Rado, *Büyük Türk Sözlüğü*, Hayat Yayınları, İstanbul ts., s. 1215.

¹⁰ Mevlit Karaca, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, Hisar Yayınevi, İstanbul ts., s. 925.

¹¹ İbn Manzur, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (711/1311), *Lisânü’l-‘Arab*, Dar sader, Kahire 2007, XV, 268; Komisyon, *el-Mevsûatü’l-Fıkhîyye*, Vezaretü’l-evkaf ve’ş-şuun İslamiyye, Kuveyt 2012, XLIV, 102.

¹² Cürcânî, Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (816/1413) *et-Ta’rifât*, Darü’n nefais, Beyrut 2007, s. 349.

¹³ M. Kamil Yaşaroğlu, “Vakit” md., *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, XLII, 488.

¹⁴ Nisa 4/103.

¹⁵ Bakara 2/189.

¹⁶ İbn Manzur, *Lisânü’l-‘Arab*, XV, 268.

¹⁷ İbn Manzur, *Lisânü’l-‘Arab*, XV, 268; Komisyon, *el-Mevsûatü’l-Fıkhîyye*, XLIV, 102.

¹⁸ M. Kamil Yaşaroğlu, “Vakit” md., *DİA*, XLII, 488.

¹⁹ İbn Manzur, *Lisânü’l-‘Arab*, XV, 268.

Vaktin terim anlamı; “zamanın belirli bir parçası, ibadetler ve hukuki işlemlerde sebep veya şart işlevi gören”,²⁰ “ibadetler için şer’an belirlenmiş olan zaman”²¹ demektir. Başka bir tarifte ise; “özel bir iş için farz ve takdir edilen zaman” karşılığında, daha çok bir işe bağlı olarak kullanılmaktadır.²²

Vakit fıkıh usulünde bazı şer’î hükümlere illet ve sebep kılınması, vâcibin edâsının şartı olması, fıkıh fûrûnda ise ibadetler, akidler ve çeşitli tasarruflarda şart olup olmaması yönüyle incelenir. Fıkıh usulü eserlerinde vaz’î hüküm veya me’mûr bih bahislerinde, özellikle vâcibin edâ ve kazâ yönünden alt bölümlerinde vakit önemli bir ölçüttür. Farz namazlar, ramazan orucu, hac gibi belirli bir zaman dilimi içinde eda edilmesi istenen ibadetler mukayyet vakitli ibadetler olup vakit bu ibadetlerin yerine getirilmesinde önemli bir unsurdur. Vakit fıkıhta en çok namazla ilgili olarak ele alınmaktadır.²³

1.1.2. Vaktin Önemi

Kur’an-ı Kerim kişinin vaktini faydasız işlerle boşa geçirmemesini, boş kaldığı zaman faydalı başka bir işe koyulmasını; vaktini faydasız ve kötü işlerle geçirenlerin ahirette pişman olacağını fakat bu pişmanlığın hiçbir fayda vermeyeceğini bildirmektedir.²⁴ Hz. Peygamber de (s.a.v.) “İki nimet vardır ki insanların çoğu aldanmışlardır. Dikkat edin: O sağlık ve boş vakittir”²⁵ buyurarak vaktin önemine dikkat çekmiştir.

Tarihe bakıldığında ismi bilinen ve ortaya koydukları eserleriyle tanınan Eti, Mısır, Yunan ve Roma gibi çok eski medeniyetlerin dahi takvim kullanmaları çok dikkat çekicidir. Zira takvim zamanın ölçülmesi, devlet ve fertlerin işlerini zaman birimlerine göre tanzim etmesi demektir. Takvime göre hareket, hayatın disipline edilmesi, insan hayatının azami derecede verimli kılınması demektir. Örneğin geçmişte en parlak medeniyetini kurmuş olan Mısırlıların, yılı on iki aya, gündüzü ve geceyi on

²⁰ M. Kamil Yaşaroğlu, “Vakit” md., *DİA*, XLII, 488.

²¹ Mehmet Erdoğan, “Vakit” md., *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 2015, s. 597.

²² Komisyon, “Vakit” md., *İslami Bilgiler Ansiklopedisi*, Hikmet Neşriyat Yayınları, İstanbul 1993, III, 263.

²³ M. Kamil Yaşaroğlu, “Vakit” md., *DİA*, XLII, 488.

²⁴ İnşirah 94/7-8; Fâtır 35/36-37.

²⁵ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fi el-Buhârî (256/870), *Şahîhü'l Buhârî*, Darü'l-ma'rife, Beyrut 2014, “Rikaka”, 1; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvîni (273/887), *es-Sünen*, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Lübnan 2013, “Zühd”, 15; Tirmizî, “Zühd”, 1.

iki Şer saate b6ldükleri, her saate de müstakil bir ad verdikleri bilinmektedir.²⁶ İnsanlardan, hayatlarını belli bir düzen içinde geçiren ve vakit planlaması yapanların, vaktini değerlendirenlerin başarıya ulaştıkları görölmektedir.

Vakit; ibadetlerin Şart olup olmaması yönünden belirleyici bir role sahiptir. Farz namazlar, mukayyet ibadetler olup vakit bu ibadetlerin ifasında önemli bir unsurdur. Çünkü vakit namazın eda Şartlarından biridir. Vakit girmeden eda edilen veya vakit çıktıktan sonra kılınan namaz sahih değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.) namazı vaktinde kılmanın önemini vurgulamıŐ, “Allah katında en sevimli amel hangisidir?” sorusuna, “Vaktinde kılınan namazdır”²⁷ Şeklinde cevap vermiştir.

1.1.3. Vaktin İbadetlerle İlişkisi

Bazı ibadetlerin yerine getirilmesi için o ibadete has olan vaktin girmesi gerekir. Vakitle tayin edilmiş ibadetler vakti gelmeden yerine getirilemez.

İbadetlerde vakit kavramı dünya, güneş ve ayın hareket/konumlarıyla iliŐkilidir. Dünyanın biri yıllık diğeri günlük olmak üzere iki hareket Şekli vardır. Dünyanın yıllık hareketi eksen eğikliğiyle birlikte güneş etrafında, günlük hareketi ise kendi ekseni etrafında batıdan doğuya doğru dönmesiyle gerçekleşmektedir. Ayın ise üç hareketi bulunmaktadır: Birincisi ayın kendi ekseni etrafında hareketi, ikincisi dünya etrafında hareketi, üçüncüsü dünya ile birlikte güneş etrafındaki hareketidir.²⁸ İbadet vakitlerinin bir kısmı kamerî olup, ayın dünya etrafındaki hareketine ve dünya semasında aldığı konumlara bağlanmıştır. Vakitlerin bir kısmı Őemsî olup, dünyanın güneş etrafındaki dolanımına bağlı olarak, güneşin dünya semasındaki konumlarına bağlanmıştır Bir kısmı ise hem Őemsî hem kamerî olup güneş ve ay hareketlerine bağlanmıştır. Günlük namaz vakitleri dünyanın kendi ekseni etrafındaki günlük hareketiyle meydana gelmektedir.²⁹

İbadet vakitleriyle ilgili klasik/güncel ihtilafların büyük çoğunluğu, vakte delalet eden Şer’î nasların yorumundaki ihtilaftan kaynaklandığı görölmektedir. Kitap ve

²⁶ İbrahim Canan, *İslam’da Zaman Tanzimi*, IŞık Akademi Yayınları, İstanbul 2011, s. 19.

²⁷ Buhârî, “Mevâkitu’s-Salat”, 5; “Cihad”, 1; “Edep”, 1; Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (261/875), *el-Câmi’u’s-Őahih*, Darü’l-erkam, Beyrut 1999, “İman”, 137-139; Nesâî, Ebü Abdırrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (303/915), *es-Sünen*, Darü’l-kütübi’l-ilmiiyye, Beyrut 2013, *Mevâkit*, 51.

²⁸ Hayati Doğanay, *Coğrafyaya Giriş*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2000, s. 273,297.

²⁹ Ramazan Korkut, *Fıkıh Usulü Açısından İbadetlerde Vakıt*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2017, s. 13.

sünnetten hareketle her bir ibadetin şer'î vaktini, vakit sınırlarını ve şer'î vakit alametlerini/vasıflarını tespit etmek, nas yorumu/içtihadı kapsamına girmektedir. İbadet vakitlerine delalet eden naslar sübut ve delalet açısından kesinlik taşıyorsa herhangi bir içtihada/ihtilafa konu olmazken sübut veya delalet açısından zanni olan naslar, hüküm, kapsam ve yorum açısından içtihada dolayısıyla ihtilafa yol açmaktadır.³⁰

İbadetin şer'î vakit alametlerini belirlemek nas içtihadı kapsamına girerken, esas alınan vakit alametlerin varlığını, yokluğunu, sınırını tespit etmek ve vaktin girip girmediğini belirlemek “tahkîku'l-menât”³¹ kapsamına girmektedir. İbadet herkesi ilgilendiren bir sorumluluk olduğundan, ibadetlerin vakitleri herkesin görebileceği, anlayabileceği ay/güneş gibi açık alametlere bağlanmıştır. İbadet vakitlerini günlük, aylık veya yıllık olarak tespit ederek bir takvime dönüştürmek de “tahkîku'l-menât” içtihadı kapsamındadır. Ancak böyle bir içtihatta bulunmak için meselenin teknik ve bilimsel boyutlarını bilmek; muvakkit olmak, vaktin fizik, coğrafya, astronomi ve matematiksel boyutlarını bilen uzmanlardan yardım almak şarttır.³²

İslam'da ibadetlerin bir kısmı mükellefiyet ve yerine getirilmesi (eda) açısından belirli zaman dilimlerine mahsus iken, bir kısmı ise hem mükellefiyet hem de yerine getirilmesi açısından belirli bir zaman dilimiyle kayıtlı değildir. Zamanla kayıtlı mükellefiyetler vakit açısından kendi arasında “geniş vakitli”, “dar vakitli” ve “bir açıdan geniş bir açıdan dar vakitli” şeklinde üç gruba ayrılmaktadır.³³

Eda edilmesi açısından belirli bir vakit tayin edilmeyen ibadetlere “mutlak vakitli ibadetler”, yerine getirilmesi için belirli bir vakti olan ibadetlere ise “mukayyed vakitli ibadetler” denir. Mutlak vakitli ibadetler muayyen bir vakit ile edasını kayıtlı maksızın şâri'in yapılmasını talep ettiği ibadetlerdir. Mukayyet vakitli ibadetler ise edası için şâri'in sınırlanmış bir vakit tayin ederek talep ettiği ibadetlerdir.³⁴

³⁰ Ramazan Korkut, *Fıkıh Usulü Açısından İbadetlerde Vakıt*, s. 17-19.

³¹ Tahkîku'l-menât: İlet nas, icmâ veya istinbat yoluyla bilindikten sonra bunun her bir olayda var olup olmadığını araştırmak demektir. Ferhat Koca, “Menât”, md., *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, XXIX, 119.

³² Ramazan Korkut, *Fıkıh Usulü Açısından İbadetlerde Vakıt*, s. 17-19.

³³ Hacı Mehmet Günay, “Günümüz Fıkıh Problemleri: Sebepler, Yöntemler ve Yaklaşımlar”, *İslam Hukuku El Kitabı*, Talip Türcan (Ed.), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 673.

³⁴ Abdülkerîm Zeydân, Abdülkerîm Zeydân Behîc (Bîc) el-Ânî el-Kehlî el-Muhammedî (el-Mehmedî) (1921-2014), *el-Vecîz fi usûli'l-fıkh*, Müessesetür risale, Beyrut 2006, s. 33; Zekiyüddin Şaban, *Usûlü'l Fıkh*, (Trc. İbrahim Kafi Dönmez), TDV Yayınları, Ankara 2014, s.239; Muhsin Koçak, Nihat Dalgın, Osman Şahin, *Fıkıh Usulü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2017, s. 185-186.

Şâri'in yapılmasını kesin olarak istediği ve eda edilmesi için belirli bir vakit tayin ettiği mukayyed vakitli ibadetlerde ibadetin edası için bir başlangıç ve bir bitiş vakti vardır. Mükellef bu ibadeti bütün şart ve rükünleri taşıy şekilde tam olarak belirlenmiş vakti içinde ifa ederse, bu fiile "eda" denir. Vakti içinde fakat eksik bir şekilde ifa edip sonra yine vakti içinde tam olarak tekrar yerine getirirse, bu fiile "iade"denir. Mükellefin bu vacibi vakti geçtikten sonra ifa etmesine ise "kaza" denir.³⁵

Vacibin eda edilmesi için tayin olunan vakit, hem o vacibe hem de o vacip cinsinden başka bir ibadete imkân veren genişlikte ise buna "Müvessa Vacip" yani geniş zamanlı vacip denir. O vakte de zarf adı verilir. Örneğin beş vakit namaz zamanla kayıtlı ibadetlerden olup vakitli bir ibadettir. Çünkü bu namazlardan her biri için şârii hem o namazın hem de başka namazların kılınmasına imkân veren birer vakit tayin etmiştir. Vacibin eda edilmesi için tayin olunan vakit, o vacip cinsinden başka bir ibadetin daha ifasına imkân vermiyorsa, buna "Mudayyak Vacip" yani dar zamanlı vacip denir. Örneğin ramazan orucunun vaktinde başka bir oruç tutma imkânı yoktur. İki türlü benzerlik taşıyan "Zü's-Şebeheyn Vacip" ise bir bakıma dar zamanlı vacibe bir bakıma da geniş zamanlı vacibe benzemektedir. Hac ibadeti bu tür vacibe girer. Şöyle ki haccın vakti belirli aylar olup bu vakit aynı yıl içinde ancak bir hac yapılabilmesi açısından dar vakitli, hacla ilgili davranışların hac aylarının tamamını kapsamaması açısından ise geniş vakitli bir vaciptir.³⁶

Bazı ibadetlerde olduğu gibi günlük beş vakit farz namazlar ve bu kapsamda Cuma namazı ile bayram namazları ve de vitir namazı, beş vakit farz namazlar öncesi ve sonrasında kılınan sünnet namazlar zamanla kayıtlı ibadetlerdir.³⁷ Vakitleri zamanla kayıtlı olan ibadetleri yerine getirmek için vaktin girmesi şarttır. Günlük farz olan beş vakit namaz ibadeti de mukayyed vakitli ibadetlerden olup yerine getirilmesi için belli bir vakit tayin edilmiştir. Namaz ibadetinin yerine getirilmesi için vaktin girmesi gerekir. Söz konusu vakit, ibadetin edasının şartlarından birisidir.

İslam'da vaktin birçok ibadetle iç içe olması nedeniyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nda ilgili birim, kurum ve kuruluşlarla iş birliği yaparak namaz vakitleri ile

³⁵ Abdülkerim Zeydân, *el-Vecîz fi usûli'l-fıkh*, s. 33-34; Zekiyüddin Şaban, *Usûlü'l Fıkh*, s.239; Muhsin Koçak, Nihat Dalgın, Osman Şahin, *Fıkh Usûlü*, s. 185-186.

³⁶ Zekiyüddin Şaban, *Usûlü'l Fıkh*, s.240; Ferhat Koca, "İbadet", md., *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, XIX, 242-243.

³⁷ Hacı Mehmet Günay, "Günümüz Fıkıh Problemleri: Sebepler, Yöntemler ve Yaklaşımlar", *İslam Hukuku El Kitabı*, s. 673.

dini gün ve geceleri tespit ve ilan etmek, bunun için gerekli çalışmaları yürütmek Din İşleri Yüksek Kurulu'nun görevleri arasında sayılmış³⁸ vakitlerin hesaplanmasıyla ilgili iş ve işlemleri yapma görevini vakit hesaplama uzmanları ve astronomlar üstlenmiştir.³⁹

1.2. TAKVİM

1.2.1. Takvimin Tanımı ve Takvimi Oluşturan Zaman Dilimleri

Takvimin sözlük anlamı “düzeltme, doğrultma, yoluna koyma, her gün güneşin doğuşu batışı ile ayları, günleri ve vakitleri kaydeden çizelge”⁴⁰ ve “zamanı yıllara, aylara ve günlere ayıran yöntem”⁴¹ olarak sözlüklerde geçmektedir. Takvimin terim anlamı ise, insanların zamanı belirlemek için belirli kurallara göre oluşturdukları sistem,⁴² gök cisimlerine dayanarak yıl, mevsim, ay ve gün gibi dilimlere bölünmesidir. Zamanın dinamik ölçümünde, gök cisimlerinin çekimsel hareketleri kullanılır. Bu ölçümler sonucu ay ve güneş takvimleri ortaya çıkmıştır. Zamanın takvime dayandırılması Sümerlere kadar uzanmaktadır.⁴³

Tarih boyunca toplumlar çeşitli takvimler oluşturmuşlardır. Bu takvimleri oluştururken gökcisimlerinden ay, güneş ve yıldızları kullanmışlardır. Ay'ın hareketlerine bağlı olarak ay esaslı takvimleri ve Dünya'nın güneş etrafındaki hareketinden yola çıkarak Güneş'i baz alan güneş esaslı takvimleri üretmişlerdir. Gökcisimlerinin gökyüzündeki hareketlerine göre gün, hafta, ay ve yıl kavramları oluşturularak takvim sistemi oluşturulmuştur.⁴⁴ Gün, hafta, ay, yıl, saat ve dakika kavramlarının tanımı ve açıklamasını ise şu şekildedir:

³⁸ Mevzuat Bilgi Sistem “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun”, (Ek: 2/7/2018 - KHK/703/141 md.).

<https://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.aspx?MevzuatKod=1.5.633&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=633&Tur=1&Tertip=5&No=633>, (30.01.2020).

³⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Hukuk Müşavirliği, “Diyanet İşleri Başkanlığı Görev Ve Çalışma Yönergesi”, madde 67, <https://hukukmusavirligi.diyaret.gov.tr/detay/148/g%C3%B6rev-ve%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmay%C3%B6nergesi> (30.01.2020).

⁴⁰ Komisyon, *Türk Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1970, XXX, 364; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2006, s. 1624; Mevlit Karaca, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, s. 830.

⁴¹ Komisyon, *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2005, s. 1894; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III, 3013.

⁴² Emin Baydil, *Coğrafyaya Giriş*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2003, s. 124.

⁴³ Airkule (haber rotası), “Zaman; Saat, Takvim-Son”, <http://www.airkule.com/yazar/ZAMAN-SAAT-TAKVIM-SON/749/> (04.01.2019).

⁴⁴ Hümeýra Nur İşlek, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009, s. 117.

Gün; Dünya'nın kendi eksenini etrafında bir defa dönüşü ile beliren ve gece ile gündüzden oluşan zamana denilmektedir.⁴⁵ Gün, 24 saat olarak kabul edilmiştir. Güneşin veya bir yıldızın öğle çemberinden (meridyenden) art arda iki üst geçişi arasındaki zaman aralığına gün denilmektedir.⁴⁶

Bâbilli astronomlar günü, Güneş'in en yüksekte olduğu öğle saatinde başlatıp ertesi gün de aynı anda sona erdirmişlerdir. Bilimsel olarak günümüzde kabul edilen gün tanımı da bu şekildedir: Bazı ilkel topluluklarda gündüz ve gece değişken süreli olarak on iki parçaya bölünmüştür. Hindular ve Mısırlılar güneşin doğduğu an günü başlatmaktadırlar. İsrailoğulları ve Yunanlılar da güneşin battığı anı, günün başlangıç ve sonu olarak kabul etmişlerdir. Miladi takvimde kullanılmakta olan gün Hristiyan Katoliklerin, M.S. 325 yılında İznik Konsülü kararları ile Musevî inancına reaksiyon olmak üzere gece yarısından ertesi gün gece yarısına kadar devam ettirdikleri zaman dilimidir.⁴⁷

Hafta, yılın 365 gününün, yedişer günlük 52 parçaya bölünmesi ($7 \times 52 = 364$) itibari olan zaman dilimidir. Dilimize, Farsçadaki yedi sayısını bildiren sözcükten gelme olan hafta, yedi günü değil de daha çok ya da daha az gün olabilir. Asurlular da hafta beş gündü. Onlar haftaya hamuştaym derlerdi. Bu terimi Sümerler'den alıp dillerine çevirmiş olma ihtimali vardır. Günlerin yedilik gruplar halinde toplanmasını Eski Mısırlılar, Kaldeliler ve Yahudiler biliyorlardı. Hristiyanlar da haftayı Tevrat'taki anlayışa göre benimsediler. Ancak, sebt (yedinci günü) cumartesi değil de pazar günü olarak tercih ettiler. Müslümanlar da Tevrat'taki yedi günlük haftayı benimsemişlerdi.⁴⁸

Ay'ın Dünyanın çevresinde dolanım süresinden türetilmiş olan zaman birimine Ay denmektedir. Ay'ın yer çevresinde tam on iki kez dolanımı için geçen zamana ise ay yılı denir.⁴⁹ Ay, gökteki Ay'ın, yeryuvarlığının çevresinde on beş gün, küçükük biçimden, her gün büyüyerek tam bir bütün olduktan sonra on beş gün de küçülerek en küçük duruma gelişine dek geçen süredir. Ay bu şekilde büyüyerek ve küçülerek yaptığı

⁴⁵ Ferruh Sanır, *Coğrafya Terimler Sözlüğü*, Gazi Kitabevi, Ankara 2000, s. 131; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 534.

⁴⁶ Komisyon, *Türk Ansiklopedisi*, XVIII, 169.

⁴⁷ Hümeýra Nur İşlek, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 117.

⁴⁸ Neşet Çağatay, "Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1978, c. 22, sy. 1, s. 107-109.

⁴⁹ Ferruh Sanır, *Coğrafya Terimler Sözlüğü*, s. 29, 291.

iki dolanımını 59 günde tamamlar. Bir gök ayı 29.5306 gün yani 29 gün 12 saat 44 dakika ve 3 saniyedir.⁵⁰

Saat; zaman, vakit, günün hangi anı olduğunu gösteren alet, gece ile gündüzden meydana gelen bir günlük sürenin yirmi dördte birine eşit olan altmış dakikalık zaman dilimi⁵¹ gibi anlamlara gelmektedir. Saat bugün insanların vaktin ölçümünde kullandıkları bir birimdir. Bu birimin ne zaman kullanılmaya başlanıldığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte Sümerlerin kullandığı altmışlık sayı sisteminin bir parçası olduğu düşünülmektedir. Yıldız saati, güneş saati, su saati vs. gibi zaman ölçüsü olarak birkaç saat birimi vardır.⁵² Dakika, bir satlık zamanın altmışta biri değerindeki zaman birimi,⁵³ saniye ise bir dakikanın altmışta biri olan zaman dilimine denmektedir.⁵⁴

2.2.2. Belli Başlı Takvim Türleri

Tarih boyunca insanlar ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli takvimler düzenleyip kullanmışlardır. Mesela üç mevsimden oluşan güneş dolanımını esas alan güneş takvimini kullanan Mısırlıların Mısır Takvimi, iki mevsimden oluşan ay yılına dayanan Mezopotamya Takvimi, Eski Türkler ve Çinlilerin Hayvancılık ve Tarım Takvimleri, Eski Roma Takvimi, Jülyen Takvimi ve Gregoryen Takvimi bunlardan bir kaçıdır. Bir de bizi ilgilendiren Osmanlı devletinde resmi ve mali işlerde kullanılmak üzere 19. Yüzyıl başlarından itibaren yürürlüğe girerek kullanılan ve 1925’de kaldırılan Rumi Takvim vardır.⁵⁵

İbadetler açısından önemli olan takvim ise Hicri Kameri Takvimidir. Hicri Kameri Takvim bir ay takvimidir. On İki ayın altısı 30 gün, beşi 29 gün çekmektedir. Yılın son ayı olan Zilhicce’nin uzunluğu ise 30 yıllık bir dönem içinde değişmektedir.

⁵⁰ Neşet Çağatay, “Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1978, c. 22, sy. 1, s. 107.

⁵¹ Komisyon, *Türk Ansiklopedisi*, XVIII, 169; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III, 2612-2613; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 1247-1428.

⁵² Geniş bilgi için bkz. Neşet Çağatay, “Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1978, c. 22, sy. 1, s. 111-119.

⁵³ Komisyon, *Türk Ansiklopedisi*, XVIII, 169; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I, 617; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 312.

⁵⁴ Komisyon, *Türk Ansiklopedisi*, XVIII, 169; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III, 2670; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 1458.

⁵⁵ Sabri Tekay, Takvimin Evrimi, *Bilim ve Teknik*, 1994, s. 8-11; Öcal Oğuz, *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 15-24. Ayrıca bkz. Neşet Çağatay, “Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1978, c. 22, sy. 1, s. 118-138; Emin Baydil, *Coğrafyaya Giriş*, s. 124-128.

Bu otuz yıllık dönemin 19 yılında Zilhicce 29 gün, 11'inde ise 30 gün çekmektedir. Böylece her yeni yılın hilalle birlikte başlaması sağlanmaktadır. Hicri yıldaki gün sayısı 354 ya da 355 olduğu için, bu mevsimleri doğru olarak gösteren bir takvim değildir.⁵⁶

2.2.3. Takvimin Kur'an Ayetleriyle İlişkisi

“...Gökleri ve yeri yaratan kim, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?” diye sorsan, mutlaka, “Allah” derler...”⁵⁷ ayetinde güneş ve ay insanların hizmetine verilmiştir. Bu hizmet insanların günlük hayatlarını bir düzene sokmaları şeklinde de yorumlanabilmektedir. İnsanoğlu ziraat, ticaret, bilim din, vb. ilgili tüm faaliyetlerini zamana, takvime göre yerine getirmektedir. Günlük namaz ibadetinden aylık ve yıllık ibadetlerine kadar her ibadetini bir takvim çerçevesine oturtmak zorundadır. Bu bakımdan zaman insan hayatını doğrudan etkileyen bir özelliğe sahiptir. “Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir.”⁵⁸ Bu hesap sonucunda takvim ortaya çıkmaktadır.⁵⁹

“Allah, geceyi gündüziin içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar; güneş ve ayı emri altına almıştır. Her biri belirtilmiş bir süreye kadar akıp gider...”⁶⁰ “Ay için de birtakım menziller (yörüngeler) tayin ettik. Nihayet o, eğri hurma dalı gibi (hilal) olur da geri döner.”⁶¹ Bu ayetler ve diğer gece gündüz ile ilgili ayetler takvim sistemi içindeki gün ve ay kavramlarına dolayısıyla da yıl kavramına işaret etmektedir. Kur'an-ı Kerim ayetlerinde tespit edilmeyen diğer bir zaman dilimi olan hafta kavramını ise insanoğlu yine dini kriterlere bağlamış bulunmaktadır. Yahudi inancına göre Allah evreni altı günde yaratmış yedinci günde ise dinlenmiştir. Buna göre de yedi günden oluşan zaman dilimine hafta denilmiştir. Dolayısıyla Yahudilerin bu düzenlemesi evrensel bir kabul haline gelerek kullanılmıştır.⁶²

2.2.4. Takvimin İbadetlerle İlişkisi

İbadetlerde dikkate alınan takvim türü hicri takvimdir. Hicri Şemsi Takvim ve Hicri Kameri Takvim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hicri Şemsi Takvim dünyanın

⁵⁶ Sabri Tekay, Takvimin Evrimi, *Bilim ve Teknik*, s. 11-12.

⁵⁷ Ankebût 29/61.

⁵⁸ Rahman 55/5.

⁵⁹ Hümeyra Nur İşlek, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 118.

⁶⁰ Fatır 35/13.

⁶¹ Yasin 36/39.

⁶² Hümeyra Nur İşlek, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 118.

güneş etrafındaki dolanımı esas almakta Hicri Kameranî Takvim ise ayın dünya etrafındaki dolanımını esas almaktadır.⁶³ Hicri takvim, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret ettiği tarihten değil, bu tarihten yaklaşık olarak iki ay önce bir Muharrem'den başlar. Bu başlangıcı, Hz. Ömer'in halifeliği zamanında, hicretten on yedi yıl sonra kabul edilmiştir.⁶⁴ Bu takvimler Müslümanların günlük, aylık ve yıllık dini ibadetlerinin vaktini belirlemektedir.

Kur'an-ı Kerim'de *"Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok güzel yer ve bolluk (imkân) bulur. Kim Allah ve Rasûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah da çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir"*⁶⁵ denilerek hicretin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca başka ayetlerde de hicretin öneminden bahsedilmektedir.⁶⁶ Bundan dolayı Müslümanlar, hicretten sonra günlük işlerinde, "hicret" olayını bir başlangıç saymışlar ve Hicri Takvim kullanmaya başlamışlardır.⁶⁷ Kur'an-ı Kerim'de ayların sayısının on iki olduğu⁶⁸ ve yılın aya göre hesaplandığı⁶⁹ bildirilmiştir.

Kur'an-ı Kerim mesajının tamamı Kameranî Takvimi yani ay takvimi hesabına göre inmiştir. Her biri zaman mefhumuna dayalı olan İslami kavramlar, ay takvimine göre düzenlenmiştir. Temel ibadetlerden Haccın ifası, orucun ne zaman başlayacağı ve biteceği, kandil geceleri ve bayramlar, hangi gece veya gündüzlerin diğer gecelerden üstün olduğu veya bereket ve feyiz açısından daha önemli olduğu Hicri takvim esasına göre belirlenmiştir. Hicri takvime göre ayarlanan namaz vakitleri ise pek çok ibadete yön vermektedir. Örneğin oruca başlarken imsak vaktini; orucu açarken ise akşam namazı vakti dikkate alınır.⁷⁰

⁶³ Vikipedi Özgür Ansiklopedi, "Hicri Takvim", <https://tr.wikipedia.org/wiki/Hicri%20Takvim> (20.01.2020).

⁶⁴ Neşet Çağatay, "Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1978, c. 22, sy. 1, s. 133; Hümeýra Nur İşlek, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 119.

⁶⁵ Nisa 4/100.

⁶⁶ Haşır 59/8-9; Âl-i İmran 3/195; Nur 24/22; Enfal 8/72.

⁶⁷ Hümeýra Nur İşlek, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 120.

⁶⁸ Tevbe 9/36.

⁶⁹ Bakara 2/189.

⁷⁰ Akit, "Hicri Takvim kullanmanın önemi", <https://www.yeniakit.com.tr/haber/hicri-takvim-kullanmanin-onemi-156260.html> (05.01.2019).

Her ayın “eyyamı bîyd” denilen 13, 14 ve 15’i Hicri takvime göre hesaplanmaktadır. Dolayısıyla Ramazan ayının başlangıcı da Hicri takvime göre hesaplandığından doğal olarak her sene başlama zamanı değişmiş olmaktadır.⁷¹

1.3. FECİR

Fecir, sabah ışığı olup gecenin siyahlığındaki güneşin kızılılığı,⁷² güneş doğmadan önce sabaha doğru ortalığın ağarmaya başladığı vakit anlamına gelmektedir.⁷³ Tan kelimeside fecir anlamında olup güneş doğmadan önceki alacakaranlığı ifade etmektedir.⁷⁴

Fecir kavramı “yarmak, fişkırtmak, bir şeyi açığa çıkarmak” gibi anlamlara da gelmektedir. Türkçede “şafak sökmesi, gün ağarması, sabahın alacakaranlığı” olarak da isimlendirilmektedir. Fecir vakti, sabah namazı vaktinin girişi ve de sahur vaktinin bitip oruç tutma (imsak) zamanının başladığını bildirmesi açısından önemlidir.⁷⁵ Günümüzde son zamanlarda özellikle oruca başlama zamanı olan imsak vaktiyle ve buna bağlı olarak sabah namazı vaktinin girişiyle ilgili tartışmaların odağında bu fecir kelimesi bulunmaktadır. Geçmişte Fukaha fecir isminin hem beyaz hem de kızıl renk anlamında ortaklaşa (müşterek) kullanımı ve Hz. Peygamber’den (s.a.v.) gelen sözlerin farklılığı sebebiyle fecir kavramının hangi vakitle ilgili olduğu konusunda farklı görüşler ortaya konmuştur.⁷⁶ Fecir, fecr-i kâzib ve fecr-i sadık olmak üzere iki türdür:

a) Fecr-i kâzib (yalancı sabah, geçici tan, yalancı tan): Araplar fecr-i kâzibi kurt kuyruğu olarak adlandırmaktadır. Sabah vaktine yaklaşıldığında her zaman görülmemekle birlikte gökyüzünde iki tarafı karanlık ortası aydınlık bir olay meydana gelir. Bir süre sonra bu aydınlık kaybolarak yerini tekrar karanlık alır. Bu geçici aydınlığa fecr-i kâzib denmektedir.⁷⁷ Sabah namazının vaktinde fecr-i kâzibe itibar

⁷¹ Hümeýra Nur İşlek, *Kur’an’da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 120.

⁷² İbn Manzur, *Lisânü’l-‘Arab*, XI, 130; Komisyon, *el-Mevsûatü’l-Fıkhiyye*, XXVII, 318.

⁷³ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I, 928; İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 444.

⁷⁴ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III, 3023; İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 1628.

⁷⁵ Yakup Çiçek, “Fecir” md., *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, XII, 286; Vecdi Akyüz, “Fıkıh Açısından İmsak Vaktinin Başlangıcı”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014, s. 84; Sacit Özdemir, İlhami Aşıkkaya, “İmsak ve Tan Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Tespiti”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2016, c. 52, sy. 2, s. 32.

⁷⁶ Vecdi Akyüz, “Fıkıh Açısından İmsak Vaktinin Başlangıcı”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s. 84.

⁷⁷ Serahî, Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahî (483/1090), *el-Mebsût*, Darü-l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut 2009, I, 288; İbn Manzur, *Lisânü’l-‘Arab*, XI, 130-131; Komisyon, *el-Mevsûatü’l-Fıkhiyye*, XXVII, 318; Hayrettin Karaman, *İslam’ın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2005, I, 90.

edilmez. Bu fecir güneşin önü sıra gelen fakat yayılmayan ince bir çizgi şeklinde göğe doğru yükselen ve yan taraflarında karanlık bulunan bir ışıktır. Belli bir süre sonra bu fecir kaybolarak yerini tekrar karanlık almaktadır.⁷⁸

Yalancı fecir olayını gösteren iki resim⁷⁹

b) Fecr-i sadık (doğru sabah): Bu fecir ufukta yatay olarak beliren beyazlıktır. Fecr-i sadık güneşin önü sıra gelen, doğu ufkunda yayılarak tüm ufku kaplayan ve yaygın bir şekilde göğe doğru yükselen ışıktır. Bununla sabah namazının vakti de girmiş olur. Ayrıca sahur yemeğine de son verilir yani yeme yasağı başlar.⁸⁰

Gerçek fecir olayının göstergesi olan ufki yatay aydınlanma⁸¹

Zodyak ışığı (yalancı fecir)⁸² dikey şeklinde, gerçek tan vaktinde oluşan kızılık ise yatay yöndeki parlama şeklinde görülmektedir.

⁷⁸ Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî (1882/1941), *el-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, Dârü'l-afaki'l-arabiyye, Kahire 2006, I, 152.

⁷⁹ Uluslararası Astronomi Merkezi, "Fecri Kazib Görüntüsü", <http://www.icoproject.org/> (10.11.2019).

⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 288; Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî (683/1284), *el-İhtiyâr li-ta'lîl-i-Muhtâr*, Risaletü'l-alimiyye, Beyrut 2010, I, 124; İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, XI, 131; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, I, 152; Komisyon, *el-Mevsûatü'l-Fıkhîyye*, XXVII, 319; Komisyon, Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, DİB Yayınları, Ankara 2006, I, 221.

⁸¹ Uluslararası Astronomi Merkezi, "Fecri Sadık Görüntüsü", <http://www.icoproject.org/> (10.11.2019).

⁸² Uluslararası Astronomi Merkezi, "Fecri Sadık Görüntüsü", <http://www.icoproject.org/> (10.11.2019).

Sabah fecri ele alındığında hava şartları mükemmel ve coğrafik enlem uygun (düşük enlemler) ise, fecr-i kâzib (yalancı fecir) fecri sadıktan (gerçek fecir) yaklaşık 30 dakika önce doğu ufunda görülmeye başlar. Zaman geçtikçe fecr-i sadık (gerçek fecir) olayı, ufku yavaş yavaş yatay yönde kaplayan, beyaz, zamanla kızıl renkli bir ışık hattı şeklinde görülmeye başlar.⁸³

Sabah namazının vaktinin girmesi, sahurun sona erip orucun başlaması gibi dini hükümler de esas alınan fecir, ikinci fecir olan fecr-i sadıktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), “İki çeşit fecir vardır. Kurt kuyruğu gibi olan fecir, fecr-i kâzib herhangi bir şeyi ne helal ne de haram kılar. Ufukta genişliğine yayılan fecre, fecr-i sadığa gelince işte sabah namazı o vakitte kılınır, sahur yemeği de o vakitte haram olur”⁸⁴ diyerek iki fecir arasındaki bu farka dikkat çekmiştir.

Fecr-i sadık ve fecr-i kâzib ile ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.) yine şöyle buyurmuştur: “Bilal’in okuduğu ezan da etrafa genişlemesine yayılmadıkça ufukta dikey olarak beliren fecir, aydınlık sizi aldatmasın, sahur yemeği yemekten alıkoymasın. Ufukta yatay olarak belirlenen aydınlığı esas alınız.”⁸⁵ Bundan dolayı sabah namazının vaktini girmesi hususunda yalancı fecre itibar olunmaz. Bu fecirde sabah namazının vakti girmediği gibi, oruç tutacak olan kimsenin de o anda yemesini ve içmesini bırakması gerekmez. Ama ihtiyat olarak, oruçta ve yatsı namazının vaktinin sonu hususunda fecr-i kâzibe; namazda ise fecr-i sadığa itibar edilmiştir.⁸⁶

Fecr-i sadığın ufukta görülen beyazlığın enlemesine yayıldığı vakit mi, yoksa beyazlıktan sonra gelen kızılığın yayıldığı vakit mi olduğu hususu da İslam hukukçuları arasında ihtilafa sebep olmuştur. Bazı fakihler fecr-i sadığın ufukta aydınlığın oluşmasıyla başladığını; bir kısmı ise ufukta oluşan beyazlıktan sonra kızılığın iyice ortaya çıkmasıyla başladığını ifade etmiştir. Fakihlerin çoğunluğu bu konuda orta bir yol takip etmiş ve fecr-i sadığın ufukta beyazlığın iyice yayılmasıyla başlayacağı görüşünü benimsemiştir.⁸⁷

⁸³ Sacit Özdemir, İlhami Aşıkkaya, “İmsak ve Tan Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Tespiti, *Diyanet İlmî Dergi*, 2016, c. 52, sy. 2, s. 35.

⁸⁴ Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (385/995), *es-Sünen*, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2011, I, 175.

⁸⁵ Müslim, “Savm”, 41-44; Ebû Dâvûd, “Savm”, 17; Nesâî, “Savm”, 30.

⁸⁶ Komisyon, *Fetâvâyi Hindîyye*, Darü'l-fikr, Beyrut 2009, I, 107.

⁸⁷ Yakup Çiçek, “Fecir” md., *DİA*, XII, 287.

1.4. ŞAFAK

Güneş doğmadan önce ufukta görülen aydınlık ve güneş batınca batı ufkunda beliren kızılılık gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁸ Güneş battıktan sonra akşamın ilk vaktinden yatsı namazı vaktine kadar batı ufkunda güneşin ışığından geriye kalan kızılılıktır. Şafak aynı zamanda gündüz içinde yani fecir anlamında da kullanılmaktadır.⁸⁹ Türkçe’de şafak tabiri Arapça’daki fecr kelimesi anlamında kullanıldığından dolayı da yatsı namazı tan yeri ağarınca kadar kılınabilmektedir.⁹⁰

Şafak, güneş battıktan sonra, batı ufkunda görülen ve kaybolması, akşam namazının vaktinin bitip, yatsı namazı vaktinin girmesinin ölçüsü sayılan kızılılık ya da bu kızılılıktan sonra meydana gelen beyazlık olarak tanımlanmıştır.⁹¹ Bazı fakihler şafak beyazlıktır demişlerdir. Çünkü hava karardığında kızılılık gitmektedir. Asıl şafak beyaz ışıktır ki o beyazlık gidince yatsı namazı kılınır.⁹² Ekvatora yakın bölgelerde kızılılık ile beyazlık arasında önemli fark bulunmadığı için ihtiyatın tercih edilmesi makul görülebilmektedir. Fakat ekvatorдан uzaklaştıkça, aradaki fark açılmaktadır. Diğer taraftan kutuplara yaklaştıkça, yaz aylarında güneşin batmasıyla doğması arasındaki süre kısalmakta; şafak ve fecir süreleri uzamaktadır. Bazı bölgelerde yaz aylarında şafağın kaybolmasından çok kısa bir süre sonra fecir belirdiğinden, Ramazan ayı bu mevsime rastladığında teravih namazı, sahur gibi konularda sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu nedenle yatsı namazının belirlenmesinde, genişlik ve kolaylık sağlayan kızılılığı tercih etmek ihtiyaten kolaylık sağlayacaktır. Zaten dil bilimcilerin, Araplar arasında şafak kelimesinin kızılılık anlamında kullanıldığını belirtmeleri, bunun daha isabetli olduğunu göstermektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), toplumun dilini kullanmış; onlara anladığı dille hitap etmiştir. Bunun için İslam bilginlerinin çoğunluğu da şafağı kızılılık olarak kabul etmiştir.⁹³

⁸⁸ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III, 2895; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 1590.

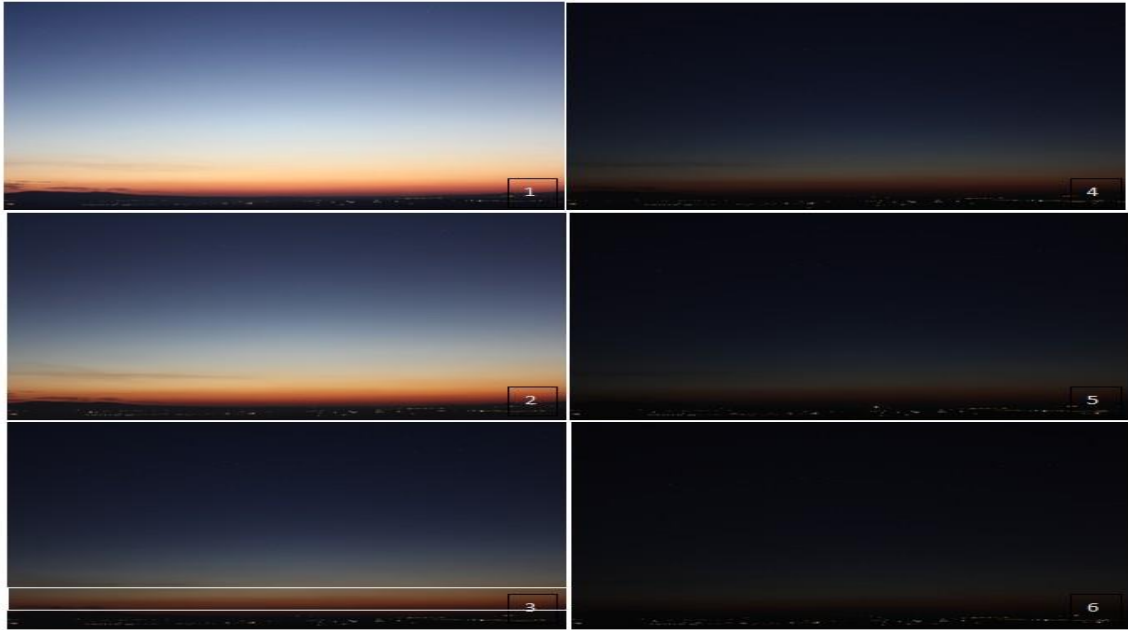
⁸⁹ İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, VIII, 104-105.

⁹⁰ Süleyman Ateş, *İslam İlmihali*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts., I, 128.

⁹¹ Komisyon, “Şafak”, md., *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, XXXVIII, 223.

⁹² İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, VIII, 105.

⁹³ İbrahim Paçacı, “Akşam Namazı Vaktinin Çıkışı ve Yatsı Namazı Vaktinin Giriş ve Çıkışı”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014, s.179-180.

Şafak görüntüsü, 01 Kasım 2011 Salı akşamı Yağlıpınar mevkiinden, batı ufku yönünde alınan ardışık görüntüler.⁹⁴

Günümüzde özellikle büyük şehirlerde şafağın gözlenmesi neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Diğer taraftan namaz vakitlerinin bilimsel verilere göre hesaplanarak belirlenip takvim hazırlanması Müslümanlara büyük bir kolaylık ve uygulamada birlik sağlamaktadır. Fakat takvim hazırlayan kurumlar, vakitlerin hesaplanmasında farklı kriterleri esas aldığı için, takvimlerde birlik sağlanamamış ve hala da sağlanamamaktadır. Örneğin Mısırda "Egyptian General Authority of Survey" 17,5°, Kanada "Muslim World League" 17°, Pakistan'da "University Of Islamic Sciences" 18° ve "Western Islamic Organization" ve "Islamic Society of North America" 15° güneşin ufku altına inmesini esas almaktadır; Suudi Arabistan'da, "Ummu'l-Kura Üniversitesi" akşam namazı vaktine 90 dakika ekleyerek yatsıyı hesaplamaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı ise, ülkemizde yatsı namazının hesaplanmasında güneşin 17° ufku altına inmesini esas almaktadır.⁹⁵

Fıkıh kitaplarındaki şafak ve fecir, Türkçemizde *tan* veya *alacakaranlık* kavramıyla karşılanmaktadır. *Tan*, "güneş battıktan sonra ve doğmadan önce ufukta, atmosferdeki yansımadan dolayı görünen aydınlığa denir. Bu aydınlık, güneşin 18°

⁹⁴ Sacit Özdemir, "Ufuk Aydınlanma (tan ve fecir) Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Belirlenmesi", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014, s. 41.

⁹⁵ İbrahim Paçacı, "Akşam Namazı Vaktinin Çıkışı ve Yatsı Namazı Vaktinin Giriş ve Çıkışı", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s.180-181.

ufkun altına inmesine kadar devam eder veya güneş doğmadan önce 18° ufka yaklaşınca başlar. Güneş'in doğmasından önceki aydınlığa *Sabah Tanı (Fecir)*; güneş battıktan sonraki aydınlığa da *Akşam Tanı (Şafak)* denir.⁹⁶

Tan olayları ile ilgili veriler incelendiğinde, güneş 15° ufkun altına indiğinde kızılığın kaybolduğu görülmektedir. "*Explanatory Supplement To The Astronomical Ephemeris and Nautical Almanac*" adlı eserde, tan olaylarında kızılık üst sınırının, güneşin alçalma açısı 15° olduğunda kaybolmaya başladığı, bazı atmosfer şartlarında bu durum 16° oluncaya kadar devam ettiği belirtilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Vakit Hesaplama Uzmanı Harita Yüksek Mühendisi Emekli Alb. Arif Çöklü, hazırladığı raporda, "20 seneden fazla Geodezik Astronomi çalışmalarını arazi üzerinde bizzat yürüttüğü esnadaki özel araştırma ve gözlemlerde daima aynı sonuca ulaştığını; güneş ufkun 16° altında olduğu zaman, kızılığın kaybolduğunu" ifade etmektedir.⁹⁷

Yakın zamanlara kadar Müslümanlar tarafından namaz vakitlerinin hesaplanmasında, uzay bilimciler tarafından belirlenen tanlar esas alınmıştır. Batılı bilim adamlarınca hazırlanan almanaklarda⁹⁸ sadece günlük tan, deniz tanı ve astronomik tan yer almakta, ara derecelere ilgili gözlemler yer almamaktadır. Yatsı namazının hesaplanmasında, deniz tanı erken olduğu için, astronomik tan esas alınmıştır; astronomik tanın esas alınması ise daha ihtiyatlıdır. Şafağı kızılık olarak kabul edenler bundan 1° çıkarmıştır. Son yıllarda Müslüman bilim adamlarınca şafak ve fecir gözlemleri yapılmıştır. Amerika, Pakistan, İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda gibi farklı bölgelerde yapılan rasatların sonuçları incelendiğinde 13,5°- 15° arasında şafağın kaybolduğu görülmüştür. Suudi Arabistan'da yapılan bir yıllık çalışmada da kızılığın 14,6° (±0,3°) de kaybolduğu gözlemlenmiştir. Bu itibarla, rasatlar sonucunda elde edilen bulguların en ihtiyatlısı olan ve Islamic Society of North America tarafından tercih edilen 15°'yi yatsı namazı için esas almak uygun olacaktır. Bu mevsimlere ve bölgelere göre, Müslümanlara 20-25 dakika kadar kolaylık sağlayacaktır. Diğer taraftan Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanan takvimlerde her il ve ilçenin namaz vakitleri

⁹⁶ İbrahim Paçacı, "Akşam Namazı Vaktinin Çıkışı ve Yatsı Namazı Vaktinin Giriş ve Çıkışı", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s.181.

⁹⁷ İbrahim Paçacı, "Akşam Namazı Vaktinin Çıkışı ve Yatsı Namazı Vaktinin Giriş ve Çıkışı", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s.182; Hayrettin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, I, 96.

⁹⁸ Almanak: Yılın gün, hafta, ay gibi bölümlerinden başka, bayram, yıl dönümü gibi belli günleri ve birtakım astronomi, meteoroloji, istatistik bilgilerini gösteren kitap biçiminde takvim; Sesli Sözlük, "Almanak", <https://www.seslisozluk.net/almanak-nedir-ne-demek/> (21.10.2019).

ayrı ayrı gösterilmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve iletişimin kolaylaşması sebebiyle doğru saate ulaşmak da çok kolaylaşmıştır.⁹⁹

1.5. İHTİYAT VE TEMKİN

İhtiyat, hataya düşme endişesiyle çekingen davranmak; şüphelilerden sakınmak, çeşitli alternatiflerden en sağlam olana tutunmak; olabilecek bütün durumları dikkate alarak tedbirli olmak gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıhta, özellikle ihtilafı konularda ihtilaf alanının dışında kalmak, ihtilaf bulunmayan hükümle amel etmek, böylece işi sağlama almak demektir.¹⁰⁰

Namaz vakitlerinin giriş ve çıkışlarında ihtilaf bulunan namazların ittifak edilen (ihtilafsız) vakitlerde eda edilmesi için; Öğle namazının asr-ı evvelden önce, İkindinin ise asr-ı san-i girdikten sonra, Akşam'ın geciktirilmeyip, işâ-i evvelden önce, Yatsının ise işâ-i sanı girdikten sonra kılınması ihtiyat sayılmıştır. Namaz vakitleriyle ilgili ihtiyat bunlardan ibaret iken, yaklaşık bir buçuk asırdan bu yana hesapla belirlenen vakitlere "temkin" olarak bir ihtiyat uygulaması daha başlatılmış, yani imsak 10 dakika önceye alınmış; bütün namaz vakitlerine de 10'ar dakika eklenmiştir.¹⁰¹

Doğru saat ayarı yapmak, namaz vakitlerinin tespitinde kullanılan 'rubu' tahtalarını kullanabilen uzman kişilerin mevcudiyetinin azalması sonucunda bir tedbir olarak namaz vakitlerine temkin adı verilen ilaveler yapılmıştır.¹⁰² Günümüzde birçok takvimde, özellikle Diyanet Takviminde her ilçe merkezinin namaz vakitleri, ayrı ayrı gösterilmektedir. İlçe merkezlerinin, ilçenin batı sınırına olan kuş uçuşu mesafeleri, genellikle 1-2 dakikalık süreyi aşmaz. Teknolojik aletlerin gelişmesi, yapılan gözlemler ve çalışmalar neticesinde irtifa farkı dışında, uzun temkine ihtiyaç duyulmamaktadır.¹⁰³

1980 öncesinde, özellikle Ramazan ayının yaz mevsimine geldiği yıllarda, Diyanet İşleri Başkanlığına ibadetlerle ilgili re' sen veya müftülükler kanalı ile yapılan başvuruların çoğunluğunda yatsı vaktinin çok geç olduğundan yakınılmış, eğer mümkün

⁹⁹ İbrahim Paçacı, "Akşam Namazı Vaktinin Çıkışı ve Yatsı Namazı Vaktinin Giriş ve Çıkışı", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s.182-183.

¹⁰⁰ İrfan Yücel, "İbadet Vakitlerinde İhtiyat ve Temkin", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014, s. 212.

¹⁰¹ İrfan Yücel, "İbadet Vakitlerinde İhtiyat ve Temkin", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s. 213-214.

¹⁰² Hümeysra Nur İşlek, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 128-129.

¹⁰³ İrfan Yücel, "İbadet Vakitlerinde İhtiyat ve Temkin", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s. 213-214.

ise bunun biraz önceye alınması temenni edilmiştir. Konu ile ilgili problemin yoğunluk kazanması üzerine, A. Hamdi Akseki'nin başkanlığı döneminde gerekli toplantı ve çalışmalar yapılmıştır.¹⁰⁴

İstanbul Müftülüğünde, Fatih Gökmen başkanlığında ilk toplantı 20. 10.1949 da yapılmış ve değişik tarihlerde dört defa toplanan komisyon, 15.11.1949 tarihli karar zaptında özetle; Başkanlık yazısında komisyonumuzdan incelenip müzakere edilmesi ve karara bağlanması istenen hususların başında bütün namaz vakitlerine teşmil edilmiş olan 15 dakikalık ihtiyat sürelerinin kaldırılmasında mahzur-ı şer'i bulunup bulunmadığı, yatsı vaktiyle ilgili sorunların çözülmesi vs. gibi konularda müzakereler yapılmış ve karara bağlanması istenilmiştir. Müzakereler sonucunda yatsı vakti için 17° ye göre yapılmasının uygun olduğuna ittifakla, güneşin doğuş ve batışı dışındaki vakitlerden temkinin kaldırılmasına, toplantıya katılan Ömer Nasuhi Bilmen'in ise, ihtiyatın faydalı olduğunu ileri sürerek, güneşin doğuş ve batışı dışındaki vakitlere, hiç olmazsa beşer dakika eklenmesini teklif ettiği, Kamil Miras ile Ziya Gökçe'nin de bu teklife katıldıkları, sonuç olarak, tulu' ve gurup dışındaki vakitlere beş dakikalık ihtiyat süresi ilavesine (ittifakla değil) ekseriyetle, halkın namaz vakitlerini öğrenebileceği bir takvim hazırlanmasının, Başkanlığın en önemli vazifelerinden olduğu belirtilmiş, bu mühim iş daha fazla geciktirilmeyerek, Fatin Gökmen'in direktif ve denetiminde muvakkit Yusuf Ziya Gökçe tarafından, memleketin her tarafına şamil bir takvimin hazırlanıp, basımının Başkanlıkça gerçekleştirilmesi gerektiğine ittifakla, Karar verildiği ifade edilmiştir. Toplantı da alınan bu kararlar o dönem uygulanamamış 32 yıl sonra Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 21.01.1982 tarih ve 6 sayılı (namaz vakitlerinde temkinin kaldırılması ile ilgili) karar ile uygulanmıştır.¹⁰⁵

Ankara Müftülüğü tarafından 31.07.1980 tarihinde ülkemizde çeşitli kurum kişiler tarafından takvim hazırlandığı, bunlarda birbirleriyle yarışmasına tenakuz halinde vakitler gösterdiklerini imsak anı ile ilgili bazı sıkıntılarında vârid olması neticesinde Diyanet İşleri Başkanlığına yazı yazılmış tam imsak anının kandilli rasathanesince tespiti ile varsa temkinlerinde kaldırılması talep edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı Ankara Müftülüğüne yazdığı yazıda temkin ile ilgili takvim ve

¹⁰⁴ İrfan Yücel, "İbadet Vakitlerinde İhtiyat ve Temkin", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s. 215.

¹⁰⁵ İrfan Yücel, "İbadet Vakitlerinde İhtiyat ve Temkin", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s. 216-217.

imsakiyelerde gösterilen imsak zamanından sonra birkaç dakikadan sonra temkin zamanının olmadığı bu birkaç dakika ise ağız yıkamak, bir bardak su içmek ve benzeri kısa zamanda yapılacak işlerden fazla zaman olmadığı belirtilmiştir.¹⁰⁶

Din İşleri Yüksek Kurulu yapılan müzakerelerde günümüzde saat ve takvimle namaz ve imsak vakitlerinin tayini, şafak ve fecir gibi işaretleri gözlemekten çok daha kolay hale geldiği; ayrıca, aynı yerde yaşayan Müslümanlar arasında birlik ve huzurun sağlanması bakımından buna kesin zaruret bulunduğu belirtilmiştir. Güneşin hareketlerinde dört yıl içinde bazı değişimler olduğu, dört yıl sonra güneşin tekrar aynı noktaya geldiği; bu sebepten dolayı her yıl için ayrı ayrı hesap yapmadan bu değişiklikten doğan farkı karşılamak üzere, namaz vakitleri hesaplanırken tesbit edilen vakitlere temkin süresinin ilavesi zaruri görüldüğüne değinilmiştir. Eskiden her gün sık sık saat ayarlama imkânı olmadığı gibi, her il ve ilçenin ayrı ayrı namaz vakitlerini gösteren takvimlerin olmadığı; takvimlerde, bazı büyük şehirlere göre hazırlanmış olan namaz vakitlerin çok geniş bir bölgede uygulanıyor olması gibi durumlar da dikkate alınarak, vakit girmeden ibadete başlanmasın düşüncesiyle, vakitlere ilave edilen temkin süresi, oldukça geniş tutulduğu vurgulanmıştır. Diyanet Takvimi'nde her il ve ilçenin namaz vakitleri ayrı ayrı gösterildiği, bu itibarla, güneşin dört yılda bir değişen hareketlerinden doğan fark ile 1-2 dakikalık ihtiyat payı dışında uzunca bir temkin süresine gerek olmadığı kanaatine varılmıştır. Ayrıca temkin süresinin uzun tutulması, bazı ihmalkâr Müslümanların, namazlarını vakit çıktıktan sonra kılmalarına yol açtığı ifade edilmiştir.¹⁰⁷

Müzakereler sonucunda Din İşleri Yüksek Kurulunun 21.01.1982 kararı ile yatsı ve imsak vakitlerinin belirlenmesinde, güneşin ufku 16° altında bulunması esas alınmış; öğle, ikindi, yatsı ve imsak vakitlerindeki temkin süresi 4'er dakikaya indirilmiş; güneşin doğuşu ve batışı için Diyanet Takvimi'ndeki vakit hesaplarında herhangi bir değişiklik yapılmamış, uygulanmakta olan temkin süreleri aynen muhafaza edilmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Temkin Süresinin Kaldırılması Talebi, DHM/2-80/5442, 31.07.1980 tarihli yazı.

¹⁰⁷ Hayrettin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, I, 95-96; Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, "Namaz Vakitlerinde Temkin", Din İşleri Yüksek Kurulu 21.01.1982 tarihli kararı, sy. 143, karar no 6.

¹⁰⁸ Hayrettin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, I, 96-97; İrfan Yücel, "İbadet Vakitlerinde İhtiyat ve Temkin", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-

Fıkhen belirlenmiş ölçülere göre, vakit girdiği andan itibaren o vakte ait namazın edası için, ihtiyat ve temkin olarak bir bekleme süresi yoktur. Takvim yapmaktan kaynaklanan ihtiyacı karşılama dışında uzun süreli temkin gerekli ve zorunlu değildir.¹⁰⁹

Diyanet İşleri Başkanlığı astronomu İlhami Aşıkkaya namaz vakitleri uygulamasında kriter olarak, yatsı için 17 dereceyi, imsak için 18 dereceyi esas aldıklarını imsak ve yatsı vaktinde hiçbir temkin vakti olmadığı; güneşin doğuşunda ve batışında ise 7.5-8 dakika bir ihtiyat payı olarak temkin kullanıldığını; güneşin doğuşu ve güneşin batışındaki ihtiyat payı konmasının sebebinin ise şehrin genişliği, şehirde bulunan yükseklikler vs. gibi etkenler olduğunu söylemektedir. Öğle vaktinde beş dakikalık temkin, ikindi vaktinde ise dört dakikalık bir temkin uygulamasının olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁰

Namaz vakitleri hesaplanırken bir yerleşim yerinin engebelerini, yüksekliğini, alçaklığını dikkate alındığında namaz vakitleri şu zamanda girer şu zamanda biter denildiği zaman ihtiyat ve temkine gerek kalmamaktadır. Ancak ülkemizde insanlarımızın yaşadığı yerleşim yerleri dikkate alındığında aynı il ve ilçede yaşayan ve bu yerleşim yerinde kimisinin yüksekte kimisinin de alçakta yaşadığı düşünüldüğünde aynı il ve ilçede yüksek de yaşayan ve alçakta yaşayan kimseler için takvim yapılırken ayrı ayrı vakit belirlemenin zor olmasından dolayı namaz vakitlerinde özellikle güneş doğuş ve batış vakitlerinde bir ihtiyat payının olması doğal görünmektedir.

02.12.2012), s.219; Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, “Namaz Vakitlerinde Temkin”, Din İşleri Yüksek Kurulu 21.01.1982 tarihli kararı, sy. 143, karar no 6.

¹⁰⁹ İrfan Yücel, “İbadet Vakitlerinde İhtiyat ve Temkin”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s. 221.

¹¹⁰ İlhami Aşıkkaya, “İbadet Vakitlerinde İhtiyat ve Temkin”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014, s. 222; İlhami Aşıkkaya ile 23 Ağustos 2019 tarihli görüşme.

BÖLÜM 2: GÜNLÜK FARZ NAMAZLARINDA VAKİT

Kur'an-ı Kerim'de namazın müminlere vakitli olarak farz kılındığı¹¹¹ bildirilmiştir. Fakat günlük farz olan beş namazın vakitlerine mücmel olarak işaret edilmiştir.¹¹² Mücmel olarak işaret edilen namaz vakitlerini Hz. Peygamber (s.a.v) hem kavli hem de fiilî açıklamıştır. Hadislerde namaz vakitleri fecr, tulu', zeval, gölgelerin fey-i zevalden hariç bir misli veya iki misli olması, gurub, gaybubet-i şafak... gibi dünyanın kendi eksenini etrafında dönmesinden kaynaklanan astronomik göstergeler ölçü olarak verilmiştir.¹¹³

Namaz vakitleri, dünyanın güneş etrafındaki günlük hareketine göre tespit edilmektedir. Namazın ilk ve son vakitlerini Hz. Peygamber (s.a.v) bildirmiş olup, O'na öğreten ise Cibril (a.s.)'dir.¹¹⁴ Fakat bu hadislerin farklı anlaşılmasından kaynaklanan ihtilaflar vardır.

Namaz vakitleri ayetlerde ve hadislerde belirtilen kriterlere göre astronomi formülleriyle hesaplanmaktadır. Bunun sebebi ise namaz vakitleri ile ilgili bildirilen kriterlerin güneşin hareketlerinden çıkartılmış olmasıdır.¹¹⁵

2.1. NAMAZLARIN VAKİTLİ İBADET OLUŞUNUN HİKMETİ

Günlük farz kılınan namazlarının yerine getirilmesinde belli vakitler vardır.¹¹⁶ Bu vakitler insana doğup gelişmesini hatırlatmaktadır. Çünkü insanın doğuşu, güneşin doğuşuna benzetilmektedir. Gelişip büyümesi güneşin yükselişi gibidir. İnsanın gençliği güneşin istiva halindeki duruşuna, insanın olgunluk çağı güneşin meyiletmesine, insanın yaşlanması da güneşin batımına yaklaşmasına benzetilmektedir. İnsanın ölümü de güneşin batması gibidir. İnsanın vücudunun yok olması güneşin izinin yok olmasına benzer. Bu da şafağın kırmızı olduğu haldir.¹¹⁷

¹¹¹ Nisa 4/103.

¹¹² Bakara 2/238; Hud 11/114; İsrâ 17/78; Rum 30/17-18; Kaf 50/39-40; İnsan 76/25-26.

¹¹³ Hümeýra Nur İşlek, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 130.

¹¹⁴ Hümeýra Nur İşlek, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 132.

¹¹⁵ Hümeýra Nur İşlek, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 132.

¹¹⁶ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfî (774/1373), *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, Mektebetü't-daveti'l-İslamiyye, Kahire 1980, I, 550.

¹¹⁷ Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî el-Mısırî (1004/1596), *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Darü'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2009, I, 228-229.

Beş vaktin her birisi önemli olup büyük değişimleri hatırlatmaktadır. Asıl yaratılış gayesi olan kulluğun esasları olan farz namazların bu vakitlerde yerine getirilmesi gerekmektedir.¹¹⁸

Namazın beş vakitte yerine getirilmesinin farz kılınması kulun Rabbiyle olan yakınlığının, O'nunla olan irtibatın sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı da her vakit devam etmesidir. Nitekim namazların vakitlere bağlanma sebebi, peş peşe gelen vakitlerin, boyun eğme ve yakarışın, yalvarışın sürekliliğini sağlamak içindir. Çünkü Allaha karşı korku ve ümidin kesilmemesi hem insanların hayatının hem de bu yolla toplum hayatının düzenli, dengeli olmasını sağlar.¹¹⁹

2.2. NAMAZ VAKİTLERİNİN DUYURULMASI

Günlük namaz vakitlerinin girdiğinin nasıl bildirildiği hususu rivayetlerin bazılarında istişare¹²⁰ ile bazılarında ise görülen rüya sonucu ezan ile namaz vakitlerin bildirildiği yer almaktadır. İbn Ömer'den (73/693) rivayet edildiğine göre *“Müslümanlar Medine'ye geldiklerinde bir araya toplanırlar namaz vaktini gözetlerlerdi. İlk zamanlarda namaz için bir nida yapılmıyordu. Bir gün bu durumu konuştular; bazıları Hristiyanların çanları gibi çan çalınmasını, bazıları ise çan yerine Yahudilerin borusu gibi boru çalınmasını dediler. Hz. Ömer ise “Niçin bir adam seçip namaz için nida etmesini istemiyorsunuz?” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) “Ya Bilal, kalk namaz için nida et (yani ezan oku)” buyurdular.*¹²¹

Başka bir rivayete göre ise Ebu Umeyr Ensar'dan olan bir amcasından naklen: *“Hz. Peygamber (s.a.v.) halkı namaza nasıl toplayacağı meselesiyle meşguldü. Kendisine “namaz vakti girdiğinde bir bayrak dik, onu görenler birbirlerine haber verirler denildi. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v.) bu teklifi beğenmedi. Bunun üzerine kendisine boynuz hatırlatıldı. Boynuz ise Yahudilerin borozanı idi. Bu teklifte Hz. Peygamber'i (s.a.v.) memnun etmedi ve hatta “bu Yahudi işidir” dedi. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bir de çan çalınması teklif edildiyse de bunun da Hristiyan işi olduğunu söyledi. Bu konuşmalardan sonra Abdullah b. Zeyd, üzümlere oradan ayrıldı. Bunun üzerine gece rüyasında ezan öğretildi. Sabahleyin hemen Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek: “Ben uyku ile uyanıklık arasında iken birisi geldi bana ezanı öğretti” diyerek rüyasını*

¹¹⁸ Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler*, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul 2005, s.35.

¹¹⁹ Mehmed Zihni Efendi (1846/1913), *Nimeti İslam*, s. 165.

¹²⁰ Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010, s. 229-230.

¹²¹ Buhârî, “Ezan” 1; Müslim, “Salat” 1; Tirmizî, “Salat” 139.

anlattı. Ebu Umeyr'in amcası, Hz. Ömer'in de aynı rüyayı yirmi gün evvel gördüğünü fakat sakladığını, sonra da Hz. Peygamber'e (s.a.v.) anlattığını söylemiştir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) Hz. Ömer'e: "Bunu bana daha önce niye söylemedin?" buyurunca Hz. Ömer şu cevabı vermiştir: Abdullah b. Zeyd benden evvel davrandı ben de utandım demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber de (s.a.v.) "Ey Bilal kalk da Abdullah b. Zeyd sana ne söylerse ezberle ve aynen nida et" buyurdu.¹²² Bunun üzerine namaz vakitleri Müslümanlara ezan ile bildirilmiş oldu.

2.3. NAMAZ VAKİTLERİNİN HESAPLANMASININ TARİHÇESİ

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden miladi 8. yüzyılda (hicri 3. asrın ilk yarısında) ilk rasathaneler kuruluncaya kadar namaz vakitleri Cibril hadisine göre bizzat müşahedeye dayanıyordu. Yani görevli kişiler (imam-müezzin) ayet-i kerime ve hadisi şeriflerin ışığında namazın vakitlerini bizzat gözetleyerek ilan ediyorlardı. Namaz vakitlerini doğru tespit edebilmek için müşahidin, bulunulan yerin en yüksek noktasında olması, batı ufkunun açık ve berrak bulunması, nem durumunun düşük olması, havanın rüzgârlı olmaması ve müşahidin gözünün kuvvetli bulunması gerekmektedir.¹²³

Zamanın ve vaktin belirlenmesi meselesi, İslam uygarlığında önemli görülen meselelerden biri olmuştur. İbadet vakitlerinin belirlenmesi ayrı bir önem taşımıştır. Güneş, ay ve yıldızlar aracılığı ile zamanın, özellikle de namaz vakitlerinin belirlenmesi ilmine "ilm-i mikât" adı verilmiştir. İslam astronomisinin amaçlarından birisi, ibadet vakitlerinin tam olarak belirlenmesi ve namazın tam vaktinde kılınabilmesine imkân sağlamaktır.¹²⁴

Beş vakit namazı kılabilmek için güneş hareketlerini bilme çalışmaları, 8. yüzyılda Amman Qusayır'da toplanan bilginlerce başlatılmış ve İslam saat ayarının teorik temelleri atılmıştır. Hesapların çıkış noktası güneşin deniz seviyesinden 625 m. yükseklikten görülen batmasıdır. Buna göre: Sabah namazı, güneşin doğduğu, öğle namazı, dik duran bir gnomonun¹²⁵ en kısa gölgesinin uzamaya yüz tuttuğu ana kadar eda edilebilir. İkinci namazı, asr-ı evvelde yani gnomonun gölgesinin, kendi uzunluğu ile aynı günün öğle vaktindeki en kısa uzunluğunun toplamı kadar olduğu vakitte başlar,

¹²² Ebû Dâvûd, "Salat" 27.

¹²³ Hümeýra Nur İşlek, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 127.

¹²⁴ Öcal Oğuz (Ed.), *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, s. 15.

¹²⁵ Gnomon: Gölgesi yatay bir gözleme düşen bir çubuğun yardımıyla, güneşin ya da ayın yüksekliğini ölçerek vakti öğrenmeye yarayan alettir. (Onur Dinçoğlu, *Türkçe'de Yabancı Terimler Sözlüğü*, İnkilap Kitabevi, İstanbul 2003, s. 159).

asr- 1 sâlide yani gnomonun gölgesinin kendinin iki kat uzunluğu ile aynı günün öğle vaktindeki en kısa uzunluğu toplamı kadar olduğu vakitte biter. Akşam namazı; güneşin ufukta kaybolmasıyla başlar. Yatsı namazı ise yöntem farklılıkları olmakla beraber güneş merkezinin 17° altında bulunduğu sırada kılınabilir. Bu vakitler, muvakkitlerce bir yıl boyunca buldukları caminin güneş durumu ve gölgeleri izlendikten sonra hesaplanırdı.¹²⁶

Oruç, namaz gibi ibadetlerin varlığı İslam ülkelerinde rasathanelerin gelişmesinin başlıca amili olmuştur. İslam ülkelerinde ilk rasathaneler Abbasi Halifesi Me'mun tarafından 813 yılında kurulduktan sonra namaz vakitleri ayet ve hadisler ışığında hesaplanarak ilan edilmeye başlanmıştır.¹²⁷

Beş vakit namazın hangi vakitlerde ve nasıl kılınması gerektiğini Hz. Peygamber (s.a.v) göstermiştir. Vakitlerin ne zaman girip ne zaman çıktığını tam ve doğru olarak tespit etmek gerekir. Bu bakımdan güneşin doğuşu, yükselişi, her şeyin gölgesinin iki misli oluşu ve güneşin batışının bilinmesi büyük önem arz etmektedir. Bunun için pratik bir kısım astronomik bilgi ve aletlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu aletlerle güneş rasatları yapılmış bunun için rasathaneler kurulmuştur.¹²⁸

Halife Me'mun (218/833) tarafından kurulan Rasathanelere Selçuklu imparatorluğunda da önem verilerek gelişimini devam ettirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise sultanlar, vezirler, devlet adamları ve zengin kişiler tarafından kurulan camiler, medreseler, sıbyan mektepleri, sebiller gibi vakıf yapıları arasında "ilm-i heyet" ve "ilm-i nücum" olarak adlandırılan astronomi ve astroloji ile uğraşan, namaz vakitlerini hesaplayıp müezzinlere ve halka bildiren, devletin takvim ve zayıçelerini¹²⁹ hazırlayan müesseseler olan muvakkithaneler kurulmuştur.¹³⁰

İbadet vakitleri, özellikle yatsı namazı vaktinin tespitinde güneşin ufuk alçalma açısının, imsak vakti için de güneşin ufka yaklaşma açısının bilinmesi astronomların ana konusu olmuştur. Şafak; Şafak-ı Ahmer, Şafak-ı Ebyad, Fecir, Fecr-i Kâzib gibi terimler güneşin ufkun altında ve üstünde bulunması sonucu gökyüzünde görülen kızılılık,

¹²⁶ Komisyon, *Osmanlı'da Zaman Belirleme Mekânları İstanbul Muvakkithaneleri*, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2010, s. 151.

¹²⁷ Hümeýra Nur İşlek, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 127.

¹²⁸ Şaban Döğen, *İslam ve Astronomi*, Gençlik Yayınları, İstanbul 1992, s. 23.

¹²⁹ Zayıçe: Yıldızların, belli bir zamandaki yerlerini, durumlarını gösteren çizelgedir. (İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III, 3481).

¹³⁰ Komisyon, *Osmanlı'da Zaman Belirleme Mekânları İstanbul Muvakkithaneleri*, s. 17-19.

beyazlık gibi renk değişikliklerinin isimleridir. Namaz vakitleri de bu renk değişikliklerine göre belirlenmektedir. Günesin 17° ufku altına inmesi ile yatsı, 18° ufka yaklaşması ile de imsak vaktinin oluşması gibi. Halife Me'mun zamanından beri yatsı ve imsak vakitleri bu (yatsı için 17°, imsak için 19°) değerlere göre tespit edilmiştir. Namaz vakitlerinin tespitinde esas alınan bu değerler Müslüman astronomlar tarafından ittifakla kabul edildiğinden 10. asırdan beri hiçbir itiraza uğramamıştır.¹³¹

Osmanlı Hükümeti zamanında Meşihata bağlı bir Baş Müneccimlik görevi vardır ki her yıl resmi bir takvim yayınlar, diğer takvim çıkarıcılar namaz vakitlerini oradan alıntı yaparak takvimlerini hazırlardı. Muvakkitler tarafından İstanbul için namaz vakitleri belirlenir, Balkanlardan Kafkaslara kadar diğer şehirlerin namaz vakitleri de İstanbul'dan ± fark alınarak hesaplanırdı.¹³²

Rasathanelerin kurulması ve devam ettirilmesi büyük masraflar gerektirdiğinden İslam ülkelerinde uzun ömürlü olamamıştır. Rasathane olmayan yerlerde namaz vakitlerinin tespitinde “Rub’u tahtası”¹³³ kullanılmaya başlanmıştır.¹³⁴

Günümüzde namaz vakitleri, ilmi araştırmalar neticesinde her vakit için belirlenen (imsak 108°, güneş doğuş 90°, öğle (güneşin zenit noktasında bulunması), ikinci asr-ı evvel, akşam 90°, yatsı 107°) açılara göre hesaplanmaktadır. Doğuş ve batış zamanlarında güneş ufku altında olup, henüz doğmamış olan güneş, ufuktaki kırılma açısından dolayı doğmuş olarak veya batmış olarak görülmektedir. Bulunulan yerde güneşin üst tarafını kaybettiği ana “astronomik güneş batış”, yine bulunulan yerde güneşin üst tarafını gösterdiği ana ise “astronomik güneş doğuş” denilmektedir. Düz arazide ve deniz seviyesinde güneş battığı halde yüksek yerlerde güneş batmadığı, yüksek yerlerde güneş doğduğu halde deniz seviyesinde ve düz arazilerde güneşin henüz doğmadığı görülmektedir.¹³⁵

Akşam namazı vaktinin girmesi için en yüksek mahalde güneşin battığının görülmesine “şer-i gurup” denir. Düz arazilerde de güneşin doğduğunun görülmesine de

¹³¹ Hümeýra Nur İşlek, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 128.

¹³² Hümeýra Nur İşlek'ten, naklen bkz. Hasan Tayş, *Türkiye'ye Mahsus Evkatı Şer'îye Cetvelleri*, Marifet Matbaası, İstanbul 1958, s. 5.

¹³³ Rub'u Tahtası: Astronomide kullanılan gözlem, ölçü ve hesap aletidir. Mustafa Kaçar, Atilla Bir, “Rubu Tahtası” md., *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, XXXV, 179.

¹³⁴ Hümeýra Nur İşlek, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 128.

¹³⁵ Hümeýra Nur İşlek, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 128-129.

“şer-i doğuş” denir. Astronomik doğuş-batış ile şer’i doğuş-batış arasındaki süreye temkin denilmektedir. Doğru saat ayarı yapmak ve namaz vakitlerinin tespitinde kullanılan “rubu tahtalarını” kullanabilen uzman kişilerin mevcudiyetinin azalması sonucunda bir tedbir olarak namaz vakitlerine temkin adı verilen ilaveler de yapılmıştır.¹³⁶

2.4. KUR’AN-I KERİM’DE NAMAZ VAKİTLERİ

Kur’an-ı Kerim’de namaz vakitleri noktasal olarak belirlenmemiş mücmel olarak bu konuya değinilmiştir. Çünkü yerel saat uygulama dolayısıyla farklılıklar meydana geleceğinden bir vakit dünyanın her yerinde aynı zamanda oluşmaz. Nitekim dünyanın her yerinde güneş ne aynı anda doğmakta ne de aynı anda batmaktadır. Beş vakit namazın özellikle sabah ve yatsı namazlarının başlangıcı, her memleketin enlem ve boylam derecelerine göre farklılık göstermektedir. Kutba doğru yaklaştıkça güneşin doğma ve batma zamanı uzaklaşmaktadır. Bundan dolayı her memleketin namaz vakti o memleketin ekvatoradan uzaklığına yani enlemine ve güneşin meyline göre değişiklik göstermektedir.¹³⁷

Kur’an-ı Kerim’de namaz ve vakit ile ilgili “*Namazı tam kılın...*”¹³⁸, “*...Beni anmak için namaz kıl*”¹³⁹, “*Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar...*”¹⁴⁰ şeklinde geçen ayetler namazın vucubiyetine işaret etmektedir. Namaz için şart olan vakit ise bu ayetlerde geçmemektedir.

“*...Çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır*”¹⁴¹ anlamında geçen ayet ise namazın farz oluşunu vakitlere bağlayıp namazın vakitli bir ibadet oluşuna dikkat çekmiştir. Ancak sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı vakti gibi detaylara değinilmemiştir.¹⁴² Buradaki ayetin vakitle hiçbir ilgisi bulunmadığı, ayetteki “mevkuten” kelimesinin “vakitli” şeklinde yorumlanmasının yanlış olduğu ve bu

¹³⁶ Hümeýra Nur İşlek, *Kur’an’da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, s. 128-129.

¹³⁷ Ahmed Mekki Efendi, *Tam İlmihal-Saadeti Edebiyye*, Hüseyin Hilmi Işık (hızl.), Işık Kitabevi Yayınları, İstanbul 1979, s. 160.

¹³⁸ Bakara 2/43.

¹³⁹ Tâhâ 20/14

¹⁴⁰ Bakara 2/3.

¹⁴¹ Nisa 4/103.

¹⁴² İbnü’l Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (543/1148), *Ahkâmü’l-Kur’an*, İsa el-Babi el-Halebi, Kahire 2012, I, 625; Kâsânî, Alâüddin Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-Kâsânî (587/1191), *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’ fi tertibi’s-şerâ’i’*, Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdülmevcut (thk.), Darü’l-kütübü’l-ilmîyye, Beyrut 2010, s. 555.

kelimenin namazın farzietini ifade ettiği de belirtilmektedir.¹⁴³ Her ne kadar bu şekilde belirtilse de bu ayette namazların vakitli olarak farz kılındığı çoğu müfessirlerce ifade edilmektedir.¹⁴⁴

Fahreddin Râzî (606/1210), bu ayette namazların belli vakitler için farz kılındığını Allah'ın (c.c) beyan ettiğini, ancak bu vakitleri burada mücmel zikredip başka ayetlerde¹⁴⁵ bu mücmelliği açıkladığı görüşündedir.¹⁴⁶ Cessâs da (370/981) bu ayetin namazların hem farz oluşunu hem de belirli vakitlerinin olduğunu belirttiği görüşündedir. Ona göre bu ayette namaz vakitleri mücmel olarak belirtilmiş başka ayetler de ise ilk ve son vakitlerine bir sınırlama getirilmeden açıklanmıştır.¹⁴⁷ Yazır ise hemen hemen aynı ayetlerin namaz vakitlerine işaret ettiğini kabul ederek, bu ayetlerle günde beş vakit namazın var olduğunu belirtmektedir. Bu namazların özel sınırlarını ve nasıl kılınacaklarını ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) açıklayıp izah etmiş ve o zamandan günümüze kadar da Müslümanlar tarafından yapılagelerek korunmuştur.¹⁴⁸

*“Haydi siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı tesbih edin (namaz kılın)”*¹⁴⁹, *“...Güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ile tesbih et (namaz kıl).”*¹⁵⁰, *“Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını...”*¹⁵¹, *“Namazlara ve orta namaza devam edin...”*¹⁵² şeklindeki bu ayetler ise namazların vucubiyetine ve de kılınmasını vakitlere bağlamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de bazı namazların ismi zikredilirken diğer vakit namazlarına ise işaretlerde bulunulmuştur. Mesela sabah (salâtü'l-fecr) ve yatsı (salâtü'l-işâ)

¹⁴³ İbnü'l Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 625.

¹⁴⁴ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (671/1273), *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'an*, Darü'l-fikri'l-arabi, Kahire 1989, V, 240; Elmalılı M. Hamdi Yazır (1878/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, Berikan Yayınları, Ankara 2004, III, 128; Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988, II, 677.

¹⁴⁵ Bakara 2/238; İsrâ 17/78; Hûd 11/114; Tâhâ 20/130; Rum 30/17.

¹⁴⁶ Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberîstânî (606/1210), *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîrü'l-kebîr)*, Darü'l-fikr, Beyrut 2005, XI, 25-26.

¹⁴⁷ Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (370/981), *Ahkâmü'l-Kur'an*, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2007, II, 333.

¹⁴⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 128.

¹⁴⁹ Rum 30/17-18.

¹⁵⁰ Kaf 51/39.

¹⁵¹ İsrâ 17/78.

¹⁵² Bakara 2/238.

namazları¹⁵³ ismen zikredilmiştir. Rum sûresinin 17 ve 18. ayetlerinde geçen “akşama ulaştığınızda” ifadesi akşam ve yatsı namazlarına, “sabah kalktığında” ifadesi sabah namazına, “gündüzün sonu, akşamüstü” ifadesi ikindi namazına, “öğle vaktine eriştiğinizde” ifadesinin de öğle namazını işaret ettiği tefsir kaynaklarında belirtilmektedir. Ayrıca İsrâ sûresinin 78. ayetinde geçen “dülûkü’ş-şems”in öğle ve ikindiye, “gasaku’l-leyl”in akşam ve yatsıyı, “Kur’anü’l-fecr”in sabah namazını ifade ettiği belirtilmektedir. Bu ayetler dışında; “Gündüzün her iki tarafında ve gecenin saçaklarında (gündüze yakın olan saatlerinde namaz kıl...”¹⁵⁴ ayetinde gündüzün iki tarafında kılınması istenen namazlardan biri sabah namazı, diğeri ise güneş batmadan evvel ki kısım taraf olarak alındığında öğle ve ikindi, battıktan sonraki kısım taraf olarak alındığında akşam ve yatsı olarak yorumlanmıştır. Ayette geçen zülef (gündüze yakın saatler) kelimesinin gecenin gündüze yakın olan ilk saatlerini ifade ettiği dikkate alınarak bu saatlerde kılınması istenilen namazın da yatsı namazı olduğu görüşü benimsenmiştir.¹⁵⁵

Kur’an-ı Kerim’de حَفِظُوا عَلَي الصَّلَاةِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى وَفُؤْمُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ *“Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah’a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın”*¹⁵⁶ buyrulmaktadır.

Bu ayette “namazlar ve orta namaz” ifadeleri geçmektedir. Arapça’da çoğulun en azı üçtür. Ayette geçen orta namaz da namazlar ifadesinden ayrı olarak zikredilmiştir. Buradan hareketle ayette zikredilen namaz sayısı dört olmaktadır. Fakat dört sayısının ortası yoktur. Bu itibarla orta namaz olabilmesi için namazların en az beş vakit olması gerekir. O halde ayetteki namazlar ifadesi en az dört namazı ifade ettiğine göre, bir de buna orta namaz eklendiğinde beş vakit namaz ortaya çıkmaktadır. Orta namaz ise ikindi namazıdır. Çünkü Hendek savaşı yapıldığı gün Hz. Peygamber (s.a.v.) müşriklere şu şekilde beddua etmiştir: *“Bizi, güneş batıncaya kadar orta namazdan (İkinci namazından) alıkoydular. Allah onların kabirlerini ve evlerini ateşle doldursun.”*¹⁵⁷

¹⁵³ Nûr 24/58.

¹⁵⁴ Hûd 11/114.

¹⁵⁵ M. Kamil Yaşaroğlu, “Namaz” md., *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXII, 351.

¹⁵⁶ Bakara 2/238.

¹⁵⁷ Müslim, “Mesacid”, 204; Buhârî, “Cihad”, 97; Tirmizî, “Tefsir”, 3.

Hız. Peygamber (s.a.v.) başka bir hadisinde: “Orta namaz, ikindi namazıdır”¹⁵⁸ buyurmuştur. İkinci namazının vakti; sabah ile öğle, akşam ile yatsı arasında ortada olan bir vakittir. Çünkü öncesinde iki tane gündüz namazı ve sonrasında ise iki tane gece namazı vardır. Bundan dolayı da bu ayet beş vakit namaza işaret etmektedir.¹⁵⁹

Cessâs, bu ayette beş vakit namazın emredildiğini ifade etmektedir. Çünkü ona göre ayette namaz “elif lam” takısı ile gelmiştir ve dolayısı ile bir gün ve gecede kılınan beş vakit namazı bildirmektedir.¹⁶⁰

Râzî bu ayeti açıklamasında şunları ifade etmektedir: Farz namazların beş olduğu konusunda Müslümanların icması vardır. Bu ayette bunun delilidir. “Salâti’l-vüsta”nın orta namaz olmasından ve de “salavât” kelimesi Arapça kaidelerine göre en az üçü ifade ettiğinden dolayı ilk bakışta orta namazla birlikte dört olmaktadır. Fakat dördün ortası yoktur. Bu yüzden orta namazın olabilmesi için iki tarafına da iki namaz eklenmesi gerekmektedir. Buradan hareketle beş namaz ortaya çıkmaktadır. Fakat bu ayet beş tane namazı gösterse de vakitlere delalet etmemektedir. Vakitleri detaylı açıklayan başka ayetler vardır.¹⁶¹

“Salâti’l-vüsta”ya orta namaz veya en faziletli namaz anlamlarından birinin verilmesinden dolayı hangi namaz olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürülmüş olsa da genel kabul ikindi namazı olduğudur.¹⁶²

“Salâti’l-vüstâ” ifadesi herhangi bir namazı ifade etse de zikredilen ayette namazların beş vakit olduğu hususunu değiştirmemektedir. Mesela sabah namazı orta namaz kabul edilse akşam ile yatsı ve öğle ile ikindi namazları arasında bulunmuş olur. Diğer namazlarda aynı şekildedir. Bundan dolayı da ayet beş vakit namaza işaret etmektedir.¹⁶³

¹⁵⁸ Tirmizî, “Salat”, 133; “Tefsir”, 3.

¹⁵⁹ İsmail Karagöz, Halil Altuntaş, *Namaz İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara 2007, s. 53-54.

¹⁶⁰ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, I, 536.

¹⁶¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb (et-Tefsîrü’l-kebîr)*, VI, 135; XI, 25.

¹⁶² Geniş bilgi için bkz. Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (310/923), *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, Daru ihyai’t-türasi’l-arabi, Beyrut 2001, II, 664-678; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî (620/1223), *el-Muğni*, Mektebetü’r-Riyad el-Hadise, Riyad 1981, I, 378-381; Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, I, 536-537; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 133-134.

¹⁶³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Nesa Yayıncılık, İstanbul ts., I, 248.

“*Gündüzün iki ucunda gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır.*”¹⁶⁴

Bu ayet beş vakit namazı bir arada toplamaktadır. Bu ayette geçen gündüzün iki ucundan maksat sabah veya sabah ve ikinci namazı olduğu veya sabah, öğle ve ikinci namazı olduğu veya sabah ve akşam veya öğle, akşam veya öğle ile ikinci namazı; gecenin ilk saatlerinden maksat ise akşam ile yatsı veya yatsı veya sabah, akşam ve yatsı namazları olduğu konusunda görüşler bulunmaktadır.¹⁶⁵ Hangi vakitler olduğu hususunda farklı görüşler olmuş olsa da genel kabul bu ayetin beş vakit namaza işaret ettiği.

Bu ayetin beş vakit namaza işaret ettiği konusunda İslam âlimleri görüş birliği içerisinde olmuştur.¹⁶⁶ Râzî ise bu ayetin namazın beş vakit olduğuna değil de farz olduğuna işaret ettiğini belirtmiştir.¹⁶⁷ Süleyman Ateş de bu ayette sabah, akşam ve yatsı namazlarının farz kılındığını sabah, akşam ve gece namazları haricindeki namazların Kur'an-ı Kerim'de vakitleri kesin olarak belirtilmediğini ifade etmektedir.¹⁶⁸ Elmalılı Hamdi Yazır ise bu ayetin beş vakit namazı ifade ettiğini savunmaktadır. Ayetteki ifadeden anlaşılan, ikisi gündüzde, üçü de gecede olmak üzere beş vakit namazın emredildiği sonucu ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁹

Ömer Nasuhi Bilmen de bu ayetin beş vakit namazın farzı için açık bir delil olduğunu ve bu farziyetin diğer ayetler, hadisi şerifler ve icma ile sabit olduğunu belirterek bunun aksini iddia edenlerin İslam'a muhalif olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁰

“*Gündüzün güneş doğarken karanlık bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir.*”¹⁷¹

¹⁶⁴ Hud 11/114.

¹⁶⁵ Taberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, XII, 152-157; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 288; İbnü'l Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 28; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsîrü'l-kebîr)*, XI, 26, XVIII, 60-61; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, IX, 72-73; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, II, 461-462; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-şanâ'i'*, s. 555; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 111; Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, III, 1308-1309.

¹⁶⁶ İbnü'l Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 28; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, IX, 72.

¹⁶⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsîrü'l-kebîr)*, XVIII, 60.

¹⁶⁸ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, III, 1310; Süleyman Ateş, *İslam İlmihali*, I, 124.

¹⁶⁹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 111.

¹⁷⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, III, 1528.

Müfessirler bu ayetin beş vakit farz namazları işaret ettiği hususunda görüş birliği içerisindeyler.¹⁷² Güneşin tepe noktasından batıya kaymasıyla gece karanlığından sabaha kadar ki sürede öğle, ikinci akşam ve yatsı vakitleri bulunmaktadır. Güneşin batıya yönelmesinden batması zamanına kadar öğle ve ikinci namazları kılınmaktadır. Güneşin batmasından sabah vaktine kadar ise akşam ve yatsı namazları kılınmaktadır. Sabah namazı da ayrıca zikredilmektedir. Buradan hareketle bu ayet beş vakit namaza vurgu yapmaktadır.¹⁷³

Ayetin beş vakit farz namazlara işaret ettiğinde görüş birliği olmakla birlikte ayette geçen “Duluku’ş-şems” ve “Gasaku’l-leyl” ibarelerinin farklı anlamlar verilmesi neticesinde bu ibarelerin hangi namazı ifade ettiği konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Farklı görüşlerin ortaya çıkmasında ibarenin farklı anlamlara gelmesinden kaynaklandığı görülmektedir.¹⁷⁴

Bu ayetteki güneşin zevale doğru kayması olan “dülük” sözcüğü ile öğle namazının vaktine, gece karanlığı anlamına gelen “Gasaku’l-leyl” ifadesi ile akşam namazının vaktine, “Kur’ane’l-fecir” ifadesi ile de sabah namazının vaktine işaret ettiği dile getirilerek Kur’an-ı Kerim’de toplam üç vakit namaz olduğu söylenmiştir.¹⁷⁵

Süleyman Ateş de bu ayetteki “Duluku’ş-şems” ifadesini güneşin batmaya meyiletmesi şeklinde almış, bu ayette sabah ve akşam namazlarının vakitlerine işaret edildiğini, bu ayetten sonra gelen ayette¹⁷⁶ gece namazı (Teheccüd) emriyle de gece namazının farzietini belirtildiğini ifade ederek Kur’an-ı Kerim’de sabah, akşam ve teheccüd namazı olmak üzere üç vakit namazın zikredildiğini belirtmiştir.¹⁷⁷

¹⁷¹ İsrâ 17/78.

¹⁷² Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Şur’ân*, XV, 155-160; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Şur’ân*, X, 196.

¹⁷³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Şur’ân*, XV, 155-160; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, V, 356; Komisyon, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara 2007, III, 511-512.

¹⁷⁴ Geniş bilgi için bkz. İbnü’l Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’an*, III, 209; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 288; Kâsânî, *Bedâ’i’u’ş-şanâ’i*, s. 456; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb (et-Tefsîrû’l-kebîr)*, XXI, 22-26; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Şur’ân*, X, 196-197; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Şur’âni’l-‘azîm*, III, 53-54.

¹⁷⁵ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî (333/944), *Te’vîlâtü Ehli’s-sünne*, Mecdî Bâsellûm (thk.), Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut 2005, III, 349-350.

¹⁷⁶ İsrâ 17/79.

¹⁷⁷ Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, III, 1546-1547; Süleyman Ateş, “Namaz Vakitleri ve Namazların Cem’i”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı I*, İstanbul (15-18 Mayıs 2002), DİB Yayınları, Ankara 2004, s. 594-596.

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ

“O halde, dediklerine sabret; güneşin doğmasından önce ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin bir kısım vakitlerinde ve gündüzün etrafında da tesbih et ki hoşnutluğa eresin.”¹⁷⁸

Bu ayette geçen tesbih ifadesinin namaz anlamına gelip gelmediği hususunda âlimler farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Çoğunluk buradaki tesbih ifadesinden namazın kastedildiği görüşündedir. Tesbihten maksadın namaz olduğunu ileri sürenler bu ayet hakkında değişik görüşler belirtmişlerdir.¹⁷⁹

Ayette geçen “güneşin doğmasından önce” ifadesi sabah namazını, “güneşin batmasından önce” ifadesi ikindi veya ikindi ile öğle namazını, “gecenin bir kısım vakitlerinde” ifadesi yatsı veya akşam ve yatsı namazını,¹⁸⁰ “gündüzün etrafında” ifadesi ise öğle veya öğle ile ikindi veya öğle ile akşam veya sabah ile akşam namazını ifade ettiği belirtilmiştir.¹⁸¹

Bu ayetin beş vakit namaza delil olduğunu kabul edenler olduğu gibi zikredildiği üzere kabul etmeyenlerde bulunmaktadır. Nitekim Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsirinde bu ayet şu şekilde açıklanmıştır: “Bu ayetle beş vakit namazın kastedildiğini ispatlamaya çalışan yorumlar yer almakla beraber bu surenin indiği dönemde henüz beş vakit namaz kılınmadığına göre burada asıl amacın müminleri Allah’ı tesbih etmeye yani onun yüceler yücesi olduğunu ve her türlü eksiklikten uzak bulunduğunu daima hatırlarında tutup her fırsatta söz ve eylemleriyle bu inancı ortaya koymaya teşvik etmek olduğu bunun da bireyi manevi doyuma ve iç huzura kavuşturmayı hedeflediği anlaşılmaktadır.”¹⁸² Ancak şunu belirlemek gerekir ki Allah’ı tesbih etmenin belirli bir zamanı, mekânı ve şekli yoktur. Her zaman ve mekânda Allah tesbih edilebilir. Hâlbuki ayette Allah’ın belirli zamanlarda tesbih edilmesi istenmektedir. Buradan hareketle ayetlerdeki “tesbih” ile maksadın namaz olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸³

¹⁷⁸ Taha, 20/130.

¹⁷⁹ Geniş bilgi için bkz. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb (et-Tefsîrü’l-kebîr)*, XXII, 125; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, IV, 2119.

¹⁸⁰ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’*, s. 456; İsmail Karagöz, Halil Altuntaş, *Namaz İlmihali*, s. 55.

¹⁸¹ İsmail Karagöz, Halil Altuntaş, *Namaz İlmihali*, s. 55.

¹⁸² Komisyon, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, III, 661.

¹⁸³ İsmail Karagöz, Halil Altuntaş, *Namaz İlmihali*, s. 57.

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ

“Haydi, siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah’ı tesbih edin (namaz kılın), ki göklerde ve yerde hamd O’na mahsustur.”¹⁸⁴

Bu ayette geçen “akşama ulaştığınızda” ifadesinden maksat ikindi namazı, bazılarına göre ise akşam namazı olduğu belirtilmektedir. “Sabaha kavuştuğunuzda” ifadesi, sabah namazını, “gündüzün sonunda, ifadesinden maksat yatsı namazı, “öğle vaktine eriştiğinizde” ifadesinin de öğle namazını kastettiği ifade edilmektedir.¹⁸⁵

Ayetteki “tesbih” ifadesi mutlak kullanıldığında “tenzih”, “zikir” ve “tesbih” manalarına gelebilmektedir. Fakat namazın hem “zikir” hem de aynı zamanda bir “tenzih” ve “tesbih” olmasından dolayı ayetlerde geçen mutlak tesbih emrinin, ilk önce tesbihin en mükemmeli olan namaza yorumlanması gerekir. Bu şekilde yorumlandığında ayetteki “akşama ulaştığınızda” ifadesi, akşam namazını ve fecrin doğuşuna kadar olan yatsı namazını içine alır. “Sabaha ulaştığınızda” ifadesi, sabah namazını, “gündüzün sonunda, akşamüstü” ifadesi ile ikindi namazını, “öğle vaktine eriştiğinizde” ifadesi de öğle namazını ortaya koymaktadır. Bundan dolayı bu ayette beş vakit namazın vakitleri belirtilmiştir.¹⁸⁶

Müfessirlerin çoğunluğu Kur’an-ı Kerim’de beş vakit namazın var olduğunu belirtse de sabah, akşam ve gece namazı (teheccüd) olmak üzere Kur’an-ı Kerim’de üç vakit namaz olduğu da savunulmaktadır.¹⁸⁷ Bu ayette ve diğer ayetlerde¹⁸⁸ geçen tesbih ve hamd lafızlarının namaz ve namaz vakitleriyle ilişkisinin olmadığı, bilakis Allah’ı övgü ile anmak anlamında olduğu, Allah’ın en çok övülmesi, zikredilmesi gereken belli başlı vakitlere işaret edildiği ifade edilmiştir.¹⁸⁹

Kur’an-ı Kerim’de farz olan namazların rekât sayısı ve nasıl kılınacağı açıkça belirtilmemiş, namaz vakitlerine mücmel olarak değinilmiştir. Namazın kaç rekât, nasıl

¹⁸⁴ Rum, 30/17-18.

¹⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 287.

¹⁸⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 317.

¹⁸⁷ Süleyman Ateş, *İslam İlmihali*, I, 121-123.

¹⁸⁸ Rum, 30/17-18; Tâhâ, 20/130; Kâf, 50/39-40.

¹⁸⁹ Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, IV, 1992-1993; Süleyman Ateş, *İslam İlmihali*, I, 119.

kılınacağı ve vakitlerinin kesin sınırlarını ise Kur'an-ı açıklama görevi bulunan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz ve uygulamalarından öğrenilmektedir.¹⁹⁰

“İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an-ı indirdik.”¹⁹¹ Bu ayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine indirilen ayetleri hem sözleri hem de uygulamalarıyla açıklamıştır. Namaz vakitleri konusunda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz ve uygulamalarında namazlarını beş ayrı vakitte kıldığı ve kıldırıldığı görülmektedir. Buradan hareketle ayetler tefsir edilirken hadisleri de göz önünde bulundurularak tefsir etmek gerekmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de beş vakit namazın olup olmaması konusu diyanet kurulunda 22.01.1998 de mütalaa edilmiş ve bu mütalaaada şu sonuçlar çıkarılmıştır.¹⁹²

“Belirli şartları taşıyan Müslümanlara günde beş vakit namazın farzıyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Beş vakit namazın eda edileceği vakitlere ve ne şekilde eda edileceğine Kur'an-ı Kerim'in bir kısım ayetlerinde mücmel olarak işaret olunmuş, bu işaretler Rasalül lah'in (s.a.v.) kavli ve fiili sünnetiyle açıklık kazanmıştır. Bilindiği üzere Kur'an-ı Kerim'deki mücmel emir ve hükümleri açıklama yetkisi, Onu insanlara tebliğle görevli olan Peygamber'e (s.a.v.) aittir. O namazı bizzat kılarak ve Müslümanlara imam olup kıldırarak nasıl kılınacağını öğrettiği gibi bunların vakitlerini de göstermiştir. Gerek kılınışı şekli gerek vakitleri ile ilgili bu uygulama ameli tevâtür olarak, günümüze kadar devam etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de beş vakit namaza mücmel olarak işaret eden ayetlerden Taha Süresinin 130 uncu ayetinde: "...Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de Rabbini övgü ile tesbih et. Gecenin bazı saatlerinde ve gündüzün etrafında (iki ucunda) da tesbih et ki, rızaya ulaşasın." buyurulmuş; güneşin doğmasından ve batmasından önce, gece saatlerinde ve gündüzün iki ucunda olmak üzere beş ayrı vakitte Cenab-ı hakk' ı tesbih yani namaz kılmak emredilmiştir.

Bakara Süresinin 238 inci "namazlara ve ayrıca orta namaza devam edin" mealindeki Ayet-i kerimede "namazlar" anlamındaki "salâvat" kelimesi çoğuldur. Arapça da çoğul üçten başlar. "İki" ye tesniye denir ve "iki namaz" sözü "salateyn" şeklinde söylenir. Demek oluyor ki, ayetteki "salâvat" sözünden en az üç namaz anlaşılır. Ayrıca bir de "orta namaz" var. Çünkü matuf, matuf aleyhten (üzerine atıf yapılandan) ayrıdır. Bu sebeple "orta namaz", "namazlar" ifadesine dâhil olmadığı gibi, her iki yanında eşit sayı bulunmadığı için, üç namazın arasında yer alacak bir namaza "orta namaz" denilmesi de mümkün değildir. O halde, ayetteki "salâvat" kelimesi, en az dört namazı ifade eder. Orta namaz buna eklendiğinde beş vakit namaz ortaya çıkar. Orta namazın ikindi namazı olduğu bazı hadislerde açıklanmıştır.

Hud süresinin 114'üncü ayetinde ise, "Gündüzün iki ucunda ve gecenin (gündüze) yakın saatlerinde namaz kıl..." buyrulmaktadır. Ayet-i celilede "gündüze yakın saatler" anlamındaki "zülef" kelimesi, "zülf" nin çoğuludur. Yukarıda belirtildiği üzere en az üç adedi ifade eder. Demek oluyor ki, bu ayete göre gecenin gündüze yakın saatlerinde, (akşam, yatsı ve sabah namazı olmak üzere) en az üç namaz var. Ayrıca gündüzün iki ucunda da iki vakit var. Böylece bu ayet-i kerimeden de namazın beş vakit olduğu anlaşılmalıdır.”

¹⁹⁰ İsmail Karagöz, Halil Altuntaş, *Namaz İlmihali*, s. 57.

¹⁹¹ Nahl 16/44.

¹⁹² Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurul Karar ve Mütalaaaları (22.01.1998), [https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/1028/kac-vakit-namaz-vardir- \(20.07.2019\).](https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/1028/kac-vakit-namaz-vardir- (20.07.2019).)

Namaz vakitlerinin beş olduğunu belirterek ayetleri yorumlayan âlimlerin ifadelerini göz önünde bulundurarak قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ “güneşin doğmasından önce”¹⁹³, وَحِينَ تَسْبِحُونَ “sabaha kavuştuğunuzda”¹⁹⁴ وَقُرْآنَ فَجْرٍ “sabahın Kur’an-ı (sabah namazı)”¹⁹⁵, بِكُرَّةٍ “sabaha”¹⁹⁶, الْإِبْكَارِ “el-ibkar”¹⁹⁷ ve بِالْقُدُوءِ “bi’l-guduvvi”¹⁹⁸ ifadeleriyle sabah namazının açıklandığı görülmektedir. Bu ifadeler sabahın ilk ve son vaktini net bir şekilde ifade etmese de incelendiğinde ilk ve son vaktinin açıklandığı sonucuna ulaşılır. Sabaha kavuştuğunuzda ifadesi sabah namazının ilk vaktine, güneşin doğmasından önce ifadesi ise son vaktine işaret etmektedir. Ayrıca صَلَاةِ الْفَجْرِ “sabah namazı”¹⁹⁹ ifadesiyle de Kur’an-ı Kerim’de sabah namazı ismen zikredilmiştir.²⁰⁰

وَحِينَ تَنْظُرُونَ “öğle vaktine eriştiğinizde”²⁰¹ ifadesi ise öğle vaktine işaret etmektedir. Bu ifade öğle namazının ilk vaktini belirtse de son vaktine işaret etmemektedir. İkinci namazının vaktine وَقَبْلَ غُرُوبِهَا “güneşin batmasından önce”²⁰² ve وَعَشِيًّا “gündüzün sonunda”²⁰³ ifadesi işaret etmektedir. Bu ifadeler incelendiğinde ikinci namazının son vaktinin belirtildiği fakat ilk vaktinin açıkça belirtilmediği görülmektedir.²⁰⁴

Akşam ve yatsı namazının vaktini ise حِينَ تُمْسُونَ “akşama ulaştığınızda”²⁰⁵ ifadesinin işaret ettiği belirtilse de bu ayet, akşam namazının ilk vaktine değinse de anlaşılabilir şekilde son vaktine işaret etmemektedir. Ayrıca صَلَاةِ الْعِشَاءِ “yatsı namazı”²⁰⁶ ifadesiyle de Kur’an-ı Kerim’de yatsı namazı ismen belirtilmiştir.²⁰⁷

Netice itibarıyla Müfessirlerin tamamına yakını Kur’an’da beş vakit namazın olduğunu ifade etmişlerdir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) söz ve uygulamalarına

¹⁹³ Taha 20/130; Kaf 50/39-40.

¹⁹⁴ Rum 30/17-18.

¹⁹⁵ İsrâ 17/78.

¹⁹⁶ Meryem 19/11; Ahzab 33/42; Fetih 48/49; İnsan 76/25-26.

¹⁹⁷ Mü’min 40/55.

¹⁹⁸ Nur 24/36.

¹⁹⁹ Nur 24/58.

²⁰⁰ Osman Memiş, *Namaz Vakitleri ve Namazların Cem’i (Birleştirilmesi)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2005, s. 67-68.

²⁰¹ Rum 30/17-18.

²⁰² Taha 20/130; Kaf 50/39-40.

²⁰³ Rum 30/17-18; Meryem 19/11.

²⁰⁴ Osman Memiş, *Namaz Vakitleri ve Namazların Cem’i (Birleştirilmesi)*, s. 67-68.

²⁰⁵ Rum 30/17-18.

²⁰⁶ Nur 24/58.

²⁰⁷ Osman Memiş, *Namaz Vakitleri ve Namazların Cem’i (Birleştirilmesi)*, s. 67-68.

bakıldığında ve asr-ı saadetten günümüze kadar Müslümanlar namazlarını beş vakit olarak kılmış ve bu hususta ihtilafta edilmemiştir.

2.5. SÜNNETTE NAMAZ VAKİTLERİ

Kur'an-ı Kerim ve sünnet dinin iki temel kaynağıdır. Bu iki kaynak birbirini tamamlamakta olup biri olmadan diğersinin tam olarak ne ifade ettiğini anlamak mümkün olmayabilir.

Kur'an-ı Kerim'in mufassal bir kitap²⁰⁸ oluşuna istinaden Kur'an'da her şeyin açıklandığını savunmak bizleri yanlış bir sonuca ulaştırır. Kur'an'ın aynı zamanda muciz bir kitap²⁰⁹ olmasından dolayı da Kur'an'da çoğu şeylerin özüne temas edilmiş açıklamasının ise Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından yapılacağı bildirilmiştir.²¹⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine indirilen vahyi, insanlara tebliğ etmek,²¹¹ açıklamak²¹² ve onu yaşamakla²¹³ sorumlu tutulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) Kur'an'ın en büyük müfessiri olmasından dolayı bizlere Kur'an-ı açıklamıştır. Yüce Allah da müminlerin, Kur'an-ı Kerim'i hayata geçirmede, Kur'an'a göre yaşam sürmesi hususunda Hz. Peygamber'e (s.a.v.) tabi olmalarını²¹⁴ ve onu örnek almalarını²¹⁵ istemiştir.

*“Eğer (herhangi bir şeyden) korkarsanız (namazlarınızı) yürüyerek yahut binmiş olarak (kılın). Güvene kavuştuğunuz zaman, siz bilmezken Allah'ın size öğrettiği şekilde O'nu anın (namaz kılın)”*²¹⁶ ayetinde geçen “size öğrettiği şekilde” ifadesi dikkat çekmektedir. Nitekim Cebrail'in (a.s.) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelip, beş vakit namazı uygulamalı olarak öğrettiği rivayetlerde yer almaktadır.²¹⁷ Demek ki ayette geçen “size öğrettiği şekilde” ifadesi bu duruma işaret etmektedir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) Cebrail'den (a.s.) öğrendiklerini ahabına kavli ve fiili olarak öğretmiştir. *“Beni nasıl namaz kılarken görüyorsanız, sizde öyle kılınız”*²¹⁸ hadisi bu durumu açıklamaktadır.²¹⁹

²⁰⁸ Enâm 6/114.

²⁰⁹ Bakara 2/23; İsrâ 17/88; Hud 11/13.

²¹⁰ Bakara 2/151; Nahl 16/44, 64.

²¹¹ Maide 5/67.

²¹² Nahl 16/44.

²¹³ Hud 11/112.

²¹⁴ Nisa 4/64, 80.

²¹⁵ Ahzab 33/21.

²¹⁶ Bakara 2/239.

²¹⁷ Buhârî, “Mevâkitü's-Salat”, 1; Tirmizî, “Salat”, 113; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2.

²¹⁸ Buhârî, “Ezan”, 18.

²¹⁹ Mevlüt Güngör, “Kur'an'ın Hz. Peygamber'in Sünnetine Verdiği Değer”, *Sünnetin Dindeki Yeri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997, s. 63.

Hız. Peygamber (s.a.v.) namaz vakitlerini bizlere değişik vesilelerle tek tek açıklamasının yanında namaz vakitlerinin beş olduğunu ifade de etmiştir. Bir ayetin bazıları tarafından beş vakti ifade ettiği söylenilirken bir başkası tarafından aynı ayetin üç vakti ifade ettiği söylenmek suretiyle savunulmaktadır. Bundan dolayı da ayetler mücmel sayılır ve bu mücmelliği açıklayacak olanda Hız. Peygamber'dir.²²⁰

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinin içinde namaz vakitlerinin başlangıcını ve sonunu ifade eden hadisleri olmakla birlikte, içerisinde beş vakit namaz ifadesi geçen hadisleri de bulunmaktadır. Namaz vakitleriyle ilgili birçok hadis bulunmaktadır bu hadisler yeri geldiğinde konu başlıkları altında yer verileceği için ve tekrara düşmemek adına bu bölümde sadece içerisinde beş vakit namaz ifadesi geçen hadislerin bazıları zikredilecektir.

Malik b. Enes'den (93/711-12) rivayet edildiğine göre saçları dağınık bir adam Hız. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek "*Allah kullarına kaç vakit namaz farz kıldı*" şeklinde sordu. Hız. Peygamber (s.a.v.): "*Allah kullarına beş vakit namaz farz kıldı*" diye cevap verdi. Bunun üzerine adam bunlardan ne az ne de çok yapmayacağını söyleyerek oradan ayrıldı. Bunun üzerine Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Bu adam gerçekten doğru söylüyorsa kurtuluşa ermiştir.*"²²¹

Hız. Peygamber (s.a.v.) Yemen'e vali olarak gönderdiği Muaz b. Cebel'e (17/638) şöyle buyurmuştur: "*Sen ehli kitap olan bir topluluğa gidiyorsun. Onları ilk önce Allah'a kulluk etmeye çağır. Allah'ı tanırlarsa o zaman Allah'ın onlara gece ve gündüzde beş vakit namazı farz kıldığını söyle.*"²²²

Namazın maddi ve manevi temizliğine vurgu yapan Hız. Peygamber (s.a.v.) beş vakit namazın insanda hiçbir kir bırakmayacağını şu şekilde ifade etmiştir: "*Ne dersiniz, birinizin kapısının önünden bir ırmak geçse ve o kimse orada günde beş kere yıkansa bedeninde hiç kir kalır mı?*" Sahabiler, "*Kalmaz, ey Allah'ın Rasûlü*" deyince Peygamberimiz, "*İşte beş vakit namaz buna benzer. Allah namaz sayesinde bütün hataları, günahları siler*"²²³

²²⁰ Osman Memiş, *Namaz Vakitleri ve Namazların Cem'i (Birleştirmesi)*, s. 78.

²²¹ Buhârî, "İman", 34, "İlim", 6, "Şehadet", 26, "Hiyel", 3, "Savm", 1; Tirmizî, "Zekât", 2; Ebû Dâvûd, "Salat", 1; Nesâî, "Salat", 4; "Sıyam", 1; "İman", 23.

²²² Buhârî, "Zekât", 41,63; Müslim, "İman", 29-31; İbn Mâce, "Zekât", 1; Tirmizî, "Zekât", 6. Nesâî, "Zekât", 1,46.

²²³ Buhârî, "Mevâkitu's-Salat",6; Müslim, "Mesâcid", 283; Tirmizî, "Emsal", 5; Nesâî, "Salat", 7.

2.6. FIKİH LİTERATÜRÜNDE NAMAZ VAKİTLERİ

Namaz gün içerisinde belirli zamanlarda yerine getirilen farz olan bir ibadettir. Bu yüzden namaz ibadeti belirtilen zaman dilimlerinde yerine getirilmesi gerekmektedir. “...çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır”²²⁴ ayeti de bu duruma işaret etmektedir.

Günlük sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere beş vakit namaz vardır. Bu namazların her birisi kendine has özel vakitte kılınır. Bu özel vakitlerde kılınmayan namaz ise kazaya kalmış olur. Çünkü namazlarda vakit, namazın farz olmasının sebebidir.²²⁵ Namaz vakitleri beş şeyle bilinir denilmiştir.²²⁶

1. Astronomik hesaplara dayalı saatlerle bilinir. Bunlar da şehir ve köylerde fazlasıyla bulunup, şer’i vakitleri bilme konusunda bunlara dayanılmaktadır.

2- Güneşin zevaliyle (Güneşin orta noktaya gelerek tepede durması), zevalden sonra meydana gelen gölge ile bilinir. Bu gölgeyle öğle ve ikindi vakitleri bilinmektedir.

3. Güneşin batmasıyla bilinir. Bununla da akşam namazının vakti bilinmektedir.

4. Gurûb yerindeki kırmızılığın gitmesi veya beyazlığın gitmesiyle bilinir. Bununla da yatsı namazının vakti bilinmektedir.

5. Ufukta görülen beyazlıkla bilinir. Bununla da sabah namazının vakti bilinmektedir.

Burada namaz vakitleri konusunu kısaca belirttikten sonra günlük beş vakit farz kılınan namazların vakitlerine ve bu konudaki görüşlere yer verilecektir.

2.6.1. Sabah Namazının Vakti

Kur’an-ı Kerim’de ismen zikredilen vakit namazlarından birisi sabah namazıdır. Nitekim İsrâ suresi 78. ayette: “Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını...” buyrulmaktadır.

Beş vakit namaz içerisinde ilk farz kılınan namaz konusunda farklı görüşler vardır. Vakitleri ele alan müellifler vakitleri açıklamaya başlarken gerekçelerini

²²⁴ Nisa 4/103.

²²⁵ Mustafa Varlı, *Haneî ve Şafi Mezhebine göre İslam İlmihali*, Vakıf Yayınları, İstanbul ts., s. 56.

²²⁶ Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, I, 149.

zikrederek o namazdan başlamayı tercih etmişlerdir.²²⁷ Burada da çoğunluğun görüşünden hareketle sabah namazından başlanmıştır.

Sabah namazının vakti ufukta yayılan fecr-i sadığın doğmasıyla başlar, güneşin doğuşuna kadar devam eder. Daha doğrusu güneşin doğmasından az önceye kadar devam eder.²²⁸ Sabah namazının vakti Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından pek çok hadisle bildirilmiştir. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bir adam gelerek namaz vaktini sormuş O da soru soran adama "*Bizimle beraber şunları (yani iki günün namazını) kıl*" buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) Bilal'e emir buyurdu. Bilal'de sabah namazı için fecir doğduğu zaman kamet getirdi... Sonra Bilal'e tekrar emir buyurdu, sabah namazını da ortalık aydınlandıktan sonra kıldı. Sonra "*Namaz vaktini soran kişi nerede?*" buyurmuş, o kişi benim Ya Rasûlallah dedikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Namazınızın vakti şu görmüş olduğunuz sınırlar arasındır*" buyurmuşlardır.²²⁹

İbn Abbas'dan (68/687-88) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

*"Cebrail (a.s.) Kabe'nin yanında bana iki defa imamlık yaptı. Aydınlığın yeni başladığı, oruçluya yeme ve içmenin yasak olduğu vakitte sabah namazını kıldırdı. Ertesi gün ise sabah namazını ortalık iyice aydınladığı zaman kıldırdı. Sonra bana dönerek şöyle dedi: Ey Muhammed bu iki vakit arasında namaz kılma vakti senden önceki peygamberlerin de vaktidir ve (namaz) vakti bu iki vakit arasındır."*²³⁰

Ebu Hureyre'nin (58/678) naklettiği hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Her namazın ilk ve son vakitleri vardır. Sabah namazının ilk vakti fecrin ağarmaya başladığı vakittir. Sonu ise güneşin doğduğu andır."*²³¹

²²⁷ Geniş bilgi için bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, I, 288; İbnü'l Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (861/1457), *Fethu'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr*, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003, I, 219; İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî (970/1563), *el-Bahrü'r-râ'ik şerh-u Kenzü'd-dekâ'ik*, Zekerîyya Umeyrat (thk.), Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1997, I, 424; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (1252/1836), *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2011, II, 12; İbnü'l Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 219; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, I, 424; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 370-371.

²²⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 288; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, I, 124; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, I, 152; Hayrettin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, I, 90; Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, I, 234;

²²⁹ Müslim, "Mesâcid", 176-177; İbn Mâce, "Salât", 1; Ebû Dâvûd, "Salat", 2.

²³⁰ Tirmizî, "Salat", 113; Ebû Dâvûd, "Salat", 2.

²³¹ Tirmizî, "Salat", 114.

Abdullah b. Amr b. As'dan (65/684-85) rivayet edilen bir hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Sabah namazının vakti, fecrin doğmasından başlar, güneşin doğmasına kadar devam eder.*”²³²

Hadislerden de anlaşıldığı üzere sabah namazın vakti fecr-i sadığın doğmasından başlayarak güneşin doğuşuna kadar olduğu görülmektedir. Güneşin doğuşu takvim hesapları ile belirlenmiştir. Takvim ve saat hesabına uyulamayan yerlerde bulunulan çevrenin en yüksek yeri esas alınmıştır. Bu yüksek yere güneşin doğması ile sabah namazı vakti sona ermiş kabul edilmiştir.²³³ Sabah namazının vaktini bildiren hadislerde önemli farklılıkların olmayışı da fakihlerin aynı görüş içerisinde olmalarına sebep olmuştur.

Hanefî,²³⁴ Malikî,²³⁵ Şafîî,²³⁶ Hanbelî²³⁷ ve Caferî²³⁸ mezhepleri sabah namazının vakti, fecr-i sadığın doğuşundan güneşin doğuşuna kadar devam ettiği hususunda aynı görüştedirler. Sabah namazı vaktinin fecr-i sadığın doğmasından güneşin doğmasına kadar devam etmesi ihtiyari ve zaruri vakit²³⁹ beraber düşünüldüğünde mümkündür. Çünkü Hanefî mezhebi dışındaki diğer mezhepler vakit hususunda ihtiyari ve zaruri vakit şeklinde ayrıma gitmişlerdir.²⁴⁰

²³² Müslim, “Mesâcid”, 173; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2; Nesâî, “Mevakit”, 15.

²³³ A. Fikri Yavuz, *İslam İlmihali (İslam Fıkhi ve Hukuku)*, Çile Yaynevi, İstanbul 1982, s. 101.

²³⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 288; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 124; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 14; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, I, 152.

²³⁵ İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*, Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 2007, I, 129; Habib b. Tahir (1418/1998), *el-Fikhu'l-Mâlikî ve edilletühû*, Daru mektebeti'l-maarif, Beyrut 2007, I, 155-156.

²³⁶ Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, I, 235; Mahallî, Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Mahallî (864/1459), *Kenzü'r-râgibîn fî şerhi Minhâci't-tâlibîn*, Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 2010, I, 168; Halil Günenc, *Büyük Şafî İlmihali*, Umut Matbağacılık, İstanbul 1998, s. 85.

²³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 385-386; Şemsüddîn el-Makdisî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmîni (763/1362), *Kitâbü'l-fürû'* (Diğer yazarlar: gözden geçiren, Abdüsetâr Ahmed Ferrâc. Tashîhu'l fûru/Alâuddîn Ebi'l-Hasen Ali b. Süleymân el-Merdâvî es-Sâlihîel-Hanbelî), Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1985, I, 303.

²³⁸ Muhammed Cevâd b. Mahmûd b. Muhammed b. Mehdî Muğniyye (Mağniyye) el-Âmilî (1904-1979), *el-Fikh 'ale'l-mezâhibi'l-hamse*, Dârü'l-kitabî'l-islâmî, Beyrut 2004, s. 143; Humeynî, İmâm Rûhullah Müsevî Humeynî (1902-1989), *Zübdetü'l-ahkâm*, ed-Darü'l-islamiyye, Beyrut 1987, s. 46; Humeynî, *Tevzihul Mesâil (Tam İlmihal)*, Kevser Yayınları, İstanbul 2008, s. 118.

²³⁹ İhtiyari vakit, yükümlü kimsenin o vakit içerisinde eda etme serbestliğine sahip olduğu zamandır. Zaruri vakit ise ihtiyari vakitten sonra gelip imsinden de anlaşılacağı üzere dalgalılık, bayılma, hayız görme, delirme vs. gibi bazı olağanüstü durumlardan dolayı o vakit içerisinde ortaya çıkan son zaman dilimidir. (Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, I, 150; M. Kamil Yaşaroğlu, “Vakit” md., *DİA*, XLII, 488).

²⁴⁰ Geniş bilgi için bkz. Mâverdi, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdi (450/1058), *el-Hâvi'l-kebîr Şerhu el-Muhtaşari'l-Müzenî*, Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 2009, II, 30-33; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 129; İbn Kudâme, *el-Kâfi fî fıkhi'l-İmâmî'l-mübeccel*

Fukaha başlangıcı ve bitişi itibariyle sabah namazının vaktiyle ilgili ihtilafa düşmemişlerdir. Sabah namazının vaktini bildiren hadisler arasında önemli farklılıkların bulunmamasından dolayı mezhep âlimleri aynı görüşte olmuşlardır. Fukaha konu ile ilgili ayet ve hadislerden yola çıkarak sabah namazının vaktini fecri sadığın doğuşundan güneşin doğuşuna kadar olan vakit olduğunu ifade etmişlerdir.²⁴¹

Malikî, Şafî ve Hanbelîler ihtiyari ve zaruri vakit ayırımına gittiklerinden dolayı sabah namazının ihtiyari vakti fecr-i sadık doğduğunda başlar, gün aydınlandığında sona erer. Gün aydınlanmasından maksat, tavansız olan bir yerde normal bir gözün yüzleri görebileceği ve seçebileceği bir aydınlıktır. Yine bu aydınlıkta da yıldızlar görünmezler. Zaruri vakit ise ihtiyari vaktin peşinden başlayarak güneşin doğuşuna kadar devam eder. Zaruri vakit, mezheplere göre ancak zaruret sahiplerine özeldir. Ortalığın iyice aydınlandığı ve güneşin doğuşuna az bir vakit kala sabah namazını kılmak zaruret durumları içindir. Fakat Şafiilerden bazıları ise sabah namazının vaktinin ortalığın aydınlanması ile sona erdiğini ifade etmişlerdir.²⁴²

Sabah namazının son vaktinin güneşin doğduğu zaman olduğunun delili Hz. Peygamber'in (s.a.v) sabah namazının vaktinin sonunun güneşin doğmasına kadar devam ettiğine dair hadisi²⁴³ ve “*Her kim güneş doğmadan evvel sabah namazının bir rekâtına yetişirse, o sabah namazına yetişmiş olur*”²⁴⁴ hadisidir. Güneşin doğmasından kastedilen güneş yuvarlağının üst tarafının ufukta görünmesidir.

Fukaha sabah namazının ilk vaktinin giriş alameti olan fecr-i sadığın doğuşunda hemfikir olmakla birlikte daha önce de zikredildiği üzere sabah namazının girmesinde fecr-i sadığın hemen doğma anına mı, yoksa doğup etrafa yayılma zamanına mı itibar edilmesi gerektiği hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. İkinci anlamdaki görüşte bir genişlik ve rahatlık vardır. İnsanı tamamen şüpheden kurtarmaktadır. Fakihlerin çoğu da bunu uygun bulmuşlardır. Ancak oruç ve yatsı vakti konusunda

Ahmed b. Hanbel, el-Mektebetü'l-islamiyye, Beyrut 2001, I, 181; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 381-382; I, 301-302; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, I, 152; Habib b. Tahir, *el-Fıkhu'l Mâlikî ve edilletühü*, I, 155-156.

²⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 288; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 129; İbn Kudâme, *el-Kâfi fi fıkhi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, el-Mektebetü'l-islamiyye, Beyrut 2001, I, 181;

²⁴² Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir Şerhu el-Muhtaşari'l-Müzenî*, II, 30-33; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 129; İbn Kudâme, *El-Kâfi fi*, I, 181; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 381-382; I, 301-302; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, I, 152; Habib b. Tahir, *El-Fıkhu'l Mâlikî ve Edilletühü*, I, 155-156.

²⁴³ Tirmizî, “Salat”, 114; Müslim, “Mesâcid”, 173; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2.

²⁴⁴ Buhârî, “Mevakitu's-Salat”, 28; Müslim, “Mesacid”, 163.

birinci anlamdaki görüş ihtiyata daha uygun bulunmuştur. Sabah namazı konusunda ise ihtiyat açısından daha uygun olan ikinci anlamdaki görüştür.²⁴⁵

2.6.2. Öğle Namazının Vakti

Öğle namazının vakti; güneşin zevalinden itibaren fey-i zevalden başka her şeyin gölgesi kendisinin iki misline ulaşmıncaya kadar devam eder.²⁴⁶

Güneşin Zevali ve Fey-i Zeval: Güneşin tam tepe noktasını geçip batıya meyletmeye başlamasına “Güneşin Zevali” denir. “Zeval” örfi gündüzün²⁴⁷ tam ortasına denk gelir. Mesela örfi gündüz on saat ise, bu sürenin yarısı olan beş saat zeval vaktidir ve güneş görünüşe göre gökteki yarı yolu kat etmiş olur. Bu zamana kadar her şeyin gölgesi doğudan batıya doğru düşmekteyken bu zamandan sonra batıdan doğuya doğru düşmeye başlar. İşte güneşin tam bu yarı yola geldiği anda yere düşen gölgesine “zeval anındaki gölge” anlamında “Fey-i Zeval” denir. Fey-i zeval’in yönü ve uzunluğu bölgenin ekvordan uzaklığına, kuzey ve güney yarımkürede oluşuna göre değişiklik göstermektedir.²⁴⁸ Fey-i Zeval aşağıda zikredilen yöntemlerden biriyle tespit edilebilmektedir:

a) Güneşli bir günde düz bir alana öğle vakti girmeden evvel düzgün bir ağaç parçası dikilir. Bu ağaç parçasının öğleden evvel kendisine göre bir gölgesi olur. Güneşin tepe noktasına gelmesi yaklaştıkça bu gölge yavaş yavaş azalır. Güneş tam tepe noktasına geldiğinde çok az bir gölge kalır veya hiç kalmaz. Gölge ne artıyor ne de eksiliyorsa bu zeval vaktidir. Bu esnada gölgede azıcık bir duraklama meydana gelir. Bu duraklama da gölgenin ucuna bir işaret konur. Ama ağaç parçasının Ekvator bölgesinde olduğu gibi güneşin tam tepe noktasına varması anında hiç gölgesi kalmazsa, o zaman ağaç parçasının dibine bir işaret konulur. Bu işaretten sonra gölge artmaya, uzamaya başladığında artık güneşin zeval vaktini geçtiği, tepeden batıya doğru meylettiği anlaşılır. Güneşin batıya meylettiği andan itibaren öğle namazının ilk vakti girmiş olur. İşaretlenen çizgiden itibaren ağaç parçasının gölgesi artmaya devam eder

²⁴⁵ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, I, 424; Komisyon, *Fetâvâyi Hindiyîye*, I, 107.

²⁴⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 126; Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, I, 234.

²⁴⁷ Güneşin doğmasından batmasına kadar olan süreye örfi gündüz denmektedir. Fecr-i sadığın doğuşundan güneşin batışına kadar ki süre şer-i gündüz olarak tanımlanmaktadır. Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, I, 234.

²⁴⁸ Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, I, 234.

işaret yerine ek olarak gölge, ağaç parçasının boyu kadar uzayarak ağaç parçasının boyunu aştığında öğle namazının vakti çıkmış olur.²⁴⁹

b) Düz bir yere bir şahıs yerleştirilir. Sonra gölgesinin baş tarafına bir işaret konulur. Gölge işaretlenen çizgiden daha az oluyorsa bu an zeval vaktinden yani öğle vaktinden evveldir. Şayet gölge ne o işareti geçiyor ne de o işaretten noksan oluyorsa bu vakit de istiva vakti olmaktadır. Şayet gölge işaretlenen yeri aşarsa güneşin zeval vakti o andır. Şahsın gölgesi, güneşin istiva anındaki gölgesi hariç kendi misline ulaştığında ikinci namazı vakti girmiş olmaktadır. Başka bir deyişle, ikinci vaktinin ilk girdiği zaman en az ziyadeyle bir şeyin gölgesinin kendi ölçüsünü aşmasıdır.²⁵⁰

c) Öğle vaktinin başlangıcını belirleme hususunda İmam Muhammed'den (189/805); bir kişi kibleye doğru ayakta durduğunda güneş sol kaşının üzerindeyse zevalin olmadığı; Güneş sağ kaşının üzerine geldiğinde zeval vaktinin girmiş olduğu görüşü nakledilmektedir.²⁵¹

d) Öğle namazının vakti ile ilgili rivayet edilen bazı hadislerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "gölge ayakkabı bağı kadar" olduğunda öğle namazını kıldığı zikredilmektedir.²⁵²

Gölgenin ayakkabı bağı kadar olmasından maksat, gölgenin batıya yönelmesi anındaki (zeval vaktindeki) eşyanın asli gölgesidir. Bu durum ise yer ve zamanın değişmesiyle farklılık arz etmektedir. Ancak güneşin batı tarafına yönelmesi, gölgenin görülebilir en küçük haline düşmesinden sonra olur. Düşeceği en küçük hali ise tahmini olarak bir ayakkabı bağı veya benzeri bir şeyin büyüklüğüdür. Fakat bu büyüklük zeval vaktinin bilinmesi hususunda bütün beldeler için geçerli bir ölçü değildir. Bu durum ancak Mekke ve Medine gibi gölgenin iyice küçüldüğü yerler için geçerlidir. Öyle ki Mekke'de ve Medine'de yılın en uzun günlerinde fey-i zeval vaktinde yeryüzünde gölge bulunmamaktadır. Bunun gibi ekvator çizgisine yakın tüm beldelerde günün ortasında gölgeler oldukça küçülür. Ama ekvator çizgisinden daha uzak beldelerde günün

²⁴⁹ Kâsânî, *Bedâ'î 'u 'ş-şanâ'î*, I, 562; Cezîrî, *Mezâhibi 'l-erba'a*, I, 150-151.

²⁵⁰ Emir Abdülazizi, *Fıkhu 'l-kitab ve 's-sünne*, Dâru's-selam, Kahire 1999, I, 525.

²⁵¹ İbn Âbidîn, *Reddû 'l-muhtâr*, II, 15-16.

²⁵² Ebû Dâvûd, "Salat", 2; Tirmizî, "Salat", 113.

ortasında gölgeler daha uzun olmaktadır. Bundan dolayı da asli gölge, eşyanın gölgesinin bir boy veya iki boy diye ölçülmesinde ittifakla dikkate alınmaz.²⁵³

Öğle namazının vakti ile ilgili hadislerde bu namazın vaktinin girişi ile ilgili net bilgiler yer almakta fakat vaktin çıkışı ile ilgili olarak ise farklı bilgiler yer almaktadır. Öğle namazının vaktini gösteren bazı hadisler şu şekildedir:

Ebu Musa el-Eş'ari (42/662-63) şu şekilde rivayet etmiştir: “Hz. Peygamber’e (s.a.v.) bir adam gelerek namaz vakitlerini sormuştu. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise o kişiye herhangi bir cevap vermedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), güneş tepe noktasından batıya doğru meylettiği zaman müezzine ezan okumasını emretti. Sonra güneş yüksekte iken tekrar müezzine ezan okuması için emir buyurdu. Müezzinde ikinci ezanını okudu... Ertesi gün ise öğle namazını o kadar geciktirdi ki dün kıldığımız ikinci namazına yakın bir zamanda kıldı.”²⁵⁴

Abdullah b. Amr b. Âs’dan (r.a.) rivayet edilen bir hadiste namaz vakitlerini soran kimselere Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “... Öğle namazının vakti güneş semânın ortasından batıya doğru meyil ettiği zamandır. İkindinin vakti girinceye kadar devam eder...”²⁵⁵

Ebu Hureyre’den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) öğle namazının vakti konusunda şöyle buyurmuştur: “Namaz vakitlerinin ilk ve son vakitleri vardır. Öğle namazının ilk vakti güneşin batıya kaymasından başlayıp ikinci vaktinin girişine kadardır...”²⁵⁶

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) öğle namazını kıldığı zaman, gölgenin boyu yazın üç ayaktan beş ayak olduğu kışın ise beş ayaktan yedi ayağa kadar olduğu da rivayet edilmektedir.²⁵⁷

Hanefî,²⁵⁸ Malîkî,²⁵⁹ Şafîî,²⁶⁰ Hanbelî²⁶¹ ve Caferî²⁶² fıkıh âlimleri arasında öğle namazı vaktinin güneşin tepe noktasından batıya doğru meylettiği andan itibaren

²⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 289; Ahmed Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, DİB Yayınları, Ankara 1972, II, 462-463.

²⁵⁴ Müslim, “Mesâcid”, 178; Ebû Dâvûd, “Salât”, 2; Nesâî, “Mevakit”, 15.

²⁵⁵ Müslim, “Mesâcid”, 174. Ayrıca İbn Mâce, “Salât”, 3.

²⁵⁶ Tirmizî, “Salât”, 114.

²⁵⁷ Ebû Dâvûd, “Salât”, 4 Nesâî, “Mevakit”, 6.

²⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 289; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 126.

²⁵⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 116; Habib b. Tahir, *el-Fıkhu'l Mâlîkî ve edilletühü*, I, 147-149.

²⁶⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, II, 12-14; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, I, 229-230.

başladığı konusunda görüş birliği vardır. Zira, “*Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl...*”²⁶³ ayeti öğle namazının başlangıç vaktini göstermektedir.

Fakihler öğle namazının ne zaman sona erdiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanife (150/767) öğle namazının son vakti konusunda her cismin gölgesinin iki misli oluncaya kadar kılınabileceğini, iki misli olduğunda öğle namazı vaktinin sona erdiğini söylemiştir. Malikî,²⁶⁴ Şafî,²⁶⁵ Hanbelî²⁶⁶ ve Ebu Hanife’nin öğrencilerinden Ebu Yusuf (182/798) ve İmam Muhammed ise fey-i zeval hariç bir cismin gölgesi kendi misli kadar olduğu zamana kadar kılınabileceğini, cismin gölgesi kendi misli olduğunda öğle vaktinin sona erdiğini söylemişlerdir. Ülkemizde de bu görüş tercih edilmiştir.²⁶⁷

Cumhurun öğle namazı vakti hususundaki delilleri; Cebrail’in (a.s.) Hz. Peygamber’e (s.a.v.) yapmış olduğu imamlıktır. Şöyle ki; İbn Abbas’dan (r.a.) rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Cebrail (a.s.) bana Kâbe’nin yanında iki defa imamlık yaptı. Bunların birincisinde gölge ayakkabı bağı olduğunda (güneşin zevalinden hemen sonra) öğle namazını kıldırdı. Sonra ikindiye her şeyin gölgesi kendisinin bir misli kadar olduğunda kıldırdı... İkincisinde ise öğle namazını her şeyin gölgesi kendi boyu kadar olunca yani bir önceki gün kıldıracağı ikindi namazı vaktinde kıldırdı. Sonra ikindi namazını her şeyin gölgesi kendisinin iki misli olunca kıldırdı. Sonra bana Ey Muhammed bu iki vakit arasında namaz kılma senden önceki peygamberlere tanınan vakitler gibi olup sana ve ümmetine de vakittir dedi.*”²⁶⁸

Bu delile karşın Ebu Hanife ise, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şu hadisini delil olarak almıştır: “*Sizinle sizden önceki geçmiş ümmetlerin durumu şu örneğe benzer. Bir adam bir işçi kiralamak istedi ve ‘kim benim için sabahtan öğleye kadar bir kırat*²⁶⁹ *karşılığında çalışır?’ dedi. Bu şarta Yahudiler çalıştılar. Sonra, ‘kim benim için*

²⁶¹ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, I, 173-174; Şemsüddîn el-Makdisi, *Kitâbü'l-fürû*, I, 298.

²⁶² Muhammed Cevâd Muğniyye, *Mezâhibi'l-hamse*, s. 140; Humeynî, *Zübdetü'l-ahkâm*, s. 46; *Tevzîhul Mesâil (Tam İlmihal)*, s. 116.

²⁶³ İsrâ 17/78.

²⁶⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 116; Habib b. Tahir, *el-Fıkhu'l Mâlikî ve edilletühü*, I, 147-149.

²⁶⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, II, 12-14; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, I, 229-230.

²⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, I, 173-174; Şemsüddîn el-Makdisi, *Kitâbü'l-fürû*, I, 298.

²⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 290; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 126; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, I, 150-151; ayrıca bkz. Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yayıncılık, İstanbul 1995, I, 363-364; Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, I, 234-236; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s. 121

²⁶⁸ Tirmizî, “Salat”, 113; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2.

²⁶⁹ Kırat: iki desigram (miskalin yirmi dörtte biri, dirhem on ikide biri) ağırlığındaki ölçü birimine denir.

öğleden ikindiye kadar bir kırat karşılığında çalışır?’ dedi. Bu şarta Hıristiyanlar çalıştılar. Sonra, ‘kim ikindiden akşama kadar benim için iki kırat karşılığında çalışır?’ dedi. Bu şarta sizler çalıştınız. Sizler daha az çalışarak daha çok karşılık elde ettiniz. Yahudiler ve Hıristiyanlar bu duruma kızdılar ve bizler daha çok çalışıp daha az ücret aldık dediler. Bunun üzerine Yüce Allah onlara; ben sizin hakkınızdan bir şey eksilttim mi? Sorusuna onlar da hayır dediler. Yüce Allah da bu benim lütfumdur dilediğime veririm”²⁷⁰ buyurdu.

Bu hadisi şerif ikindi namazı vaktinin öğle namazı vaktinden daha kısa olduğunu göstermektedir. Bu durum da ancak Ebu Hanife’nin dediği gibi gölge boyunun eşyanın iki katına ulaşmıncaya kadar öğle vaktinin devam etmesiyle mümkün olmaktadır.²⁷¹

Ebu Hanife’nin bir başka delili ise Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şu hadisidir: “Sıcak şiddetlendiği zaman öğle namazını biraz serinliğe bırakınız. Çünkü sıcaklığın şiddeti cehennemden kaynamasından kaynaklanmaktadır.”²⁷² Her şeyin gölgesi kendisinin iki misline ulaşmadıkça hava serinlememektedir. Çünkü bundan önce hava Hicaz’da çok sıcak olmaktadır. Cebrail’in (a.s.) imamlığından bahseden hadisin son kısmı da Ebu Hanife için delil teşkil etmektedir. Çünkü Cebrail (a.s.) her şeyin gölgesi kendisinin bir misli kadar olduğu esnada Hz. Peygamber’e (s.a.v.) öğle namazını kıldırması; o vaktin ikindi değil öğle vaktinin delilidir ki; bu durumda da ihtilaf vardır.²⁷³

Öğle namazı vaktinin ne zaman sona erdiği konusundaki ihtilaftan dolayı bazı Hanefî fakihler ihtiyatlı davranmanın gerektiği kanaatine varmışlardır. Bu konudaki ihtiyat şu şekildedir: Cisimlerin gölgesi bir misli olmadan önce öğle namazını kılmak, cisimlerin gölgesi iki misli oluncaya kadar bekleyip ikindi namazının o esnada kılmaktır. Böyle yapıldığı takdirde her namaz şüpheden uzak olarak kendi vaktinde kılınmış olur.²⁷⁴ Böylelikle bütün mezhep imamlarının görüşüne uyulmuş olur. Bu görüş ayrılığına rağmen, bazı fakihler iki görüşe göre de kılındığı takdirde öğle namazının geçerli olduğunu belirtmişlerdir. Yani Ebu Hanife’nin görüşü tercih edilerek

²⁷⁰ Buhârî, “Mevakitu’s-Salat”, 17.

²⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 290.

²⁷² Buhârî, “Mevakitu’s-Salat”, 9; Müslim, “Mesâcîd”, 180; İbn Mâce, “Salât”, 4; Tirmizî, “Salât”, 7; Ebû Dâvûd, “Salât”, 4.

²⁷³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 126-127.

²⁷⁴ İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, II, 15; Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, s. 174; Komisyon, *Fetâvâyi Hindiyye*, I, 107; Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, I, 235; Süleyman Ateş, *İslam İlmihali*, I, 128; Lütfü Şentürk, Seyfettin Yazıcı, *Diyanet İslam İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara 1996, s. 120.

her şeyin gölgesi fey-i zeval hariç kendisinin iki misli oluncaya kadar öğle namazı kılınabileceği gibi, İmam Muhammed ve İmam Ebu Yusuf'un görüşleri de tercih edilerek her şeyin gölgesi kendisinin bir misli oluncaya kadar öğle namazı; bir misli olduktan sonra da ikinci namazı kılınabilir.²⁷⁵

2.6.3. İkinci Namazının Vakti

İkinci namazının vakti öğle namazının vaktinin sona ermesiyle başlar ve güneş batıncaya kadar devam eder.²⁷⁶ Yani ikinci namazı vakti; Malikî,²⁷⁷ Şafî,²⁷⁸ Hanbelî²⁷⁹ ve Hanefîlerden İmameyn'e göre²⁸⁰ her şeyin gölgesi bir misli olduğunda, Ebu Hanife'ye göre ise, her şeyin gölgesi iki misli olduğunda başlar ve ittifakla güneş batıncaya kadar devam eder.²⁸¹ İkinci namazının vaktinin başlangıç ve bitimi hususundaki hadislerden bazıları şu şekildedir:

Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Her namazın bir ilk bir de son vakti vardır...İkinci namazının vaktinin evveli, vaktinin girdiği andır. Vaktin sonu ise güneşin sarardığı andır."*²⁸²

Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet edilen başka bir hadiste ise Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kim güneş batmadan evvel ikinci namazından bir rekât kılarsa ikinci namazına yetişmiş demektir."*²⁸³ Başka bir rivayette de şöyle buyurmuştur: *"Kim ikinci namazının bir secdesini güneş batmadan evvel kılabilirse namazını tamamlasın."*²⁸⁴

İkinci namazının vaktiyle ilgili diğer rivayetlere bakıldığında İbn Abbas (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Cebrail (a.s.) Kâbe'nin*

²⁷⁵ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, I, 364; Lütfü Şentürk, Seyfettin Yazıcı, *Diyanet İslam İlmihali*, s. 120.

²⁷⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 128; Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, I, 236; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s. 122; Mustafa Varlı, *Hanefî ve Şafî Mezhebine Göre İslam İlmihali*, s. 58.

²⁷⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 123; Habib b. Tahir, *el-Fıkhü'l Mâlikî ve edilletühü*, I,149-150.

²⁷⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, II, 16-19; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, I, 230-231.

²⁷⁹ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, I, 177-178; Şemsüddîn el-Makdisi, *Kitâbü'l-fürû'*, I, 301.

²⁸⁰ Komisyon, *el-Mevsûatü'l-Fıkhîyye*, XXVII, 312; Mustafa Varlı, *Hanefî ve Şafî Mezhebine Göre İslam İlmihali*, s. 58.

²⁸¹ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 291; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î*, I, 567-568; İbnü'l Hümâm, *Fethü'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr*, I, 222; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, I, 426; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 16-17; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, I,151; Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, s. 178; Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, I, 236; Mustafa Varlı, *Hanefî ve Şafî Mezhebine göre İslam İlmihali*, s. 58.

²⁸² Tirmizî, "Salat", 114; Ebû Dâvûd, "Salat", 4; Nesâî, "Mevakit", 4.

²⁸³ Buhârî, "Mevâkitü's-Salat", 28; Müslim, "Mesâcid", 163; Tirmizî, "Salat", 137; Ebû Dâvûd, "Salat", 5; Nesâî, "Mevakit", 11.

²⁸⁴ Buhârî, "Mevâkitü's-Salat", 18; Müslim, "Mesâcid", 164.

yanında bana iki defa imamlık yaptı. İlk gün ikindi namazını her şeyin gölgesi kendisinin bir misli olduğunda kaldırdı. İkinci gün ise ikindi namazını her şeyin gölgesi kendisinin iki misli olduğunda kaldırdı.”²⁸⁵

Ebu Musa el-Eş’ari’nin (r.a.) rivayetine göre: “Hz. Peygamber (s.a.v.) güneş henüz yüksekte olduğu zaman Bilal’e ikindi namazı için ezan okumasını emretti. Bilal de ikindi ezanını okudu... Ertesi gün ise ikindi namazını bir kimsenin; Güneş ikindinin kıvıllığına büründü.” diyebileceği bir zamana kadar erteledi.”²⁸⁶

Öğle namazının bitimi konusundaki farklı rivayetler fakihler arasında ihtilaflar meydana getirdiği gibi aynı şekilde ikindi namazının ilk vakti ile ilgili olan farklı rivayetler de ihtilaflara neden oluşturmuştur. Ebu Hureyre’den nakledilen hadislerle bakıldığında da ikindi namazı vaktinin güneşin sarardığı anda mı yoksa battığı anda mı sona erdiği hususunda ihtilaf edildiği görülmektedir. Şöyle ki Hasan b. Ziyad (204/819) ikindi namazının vakti güneş sararmaya başladığı anda sona erer demiştir. Bu aynı zamanda Şafi’î’nin (r.a.) görüşü olup onun delili Cebrail’in (a.s.) imamlığı hadisindeki “Cebrail bana ikindi namazını ikinci gün güneş değişmeye yüz tutunca kaldırdı”²⁸⁷ ifadesidir.²⁸⁸

Fakihlerin büyük çoğunluğunun görüşü ise şu şekildedir: İkinci namazını geciktirip güneşin sararma vaktinde kılmak mekruhtur.²⁸⁹ Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bu namaz münafikların namazıdır. Onlardan biri güneş şeytanın boynuzları arasına girinceye kadar oturur. Sonra kalkıp yeri gagalar gibi dört rekât namaz kılar. Bu namazında ise Allah’ı az anar.”²⁹⁰

Fakihler güneşin değişmesi konusunda da farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Dikkate alınacak noktanın ışık mı yoksa güneşin kursu²⁹¹ mu olacağı konusunda anlaşamamışlardır. Nehai (96/714) ışığın değişmesini dikkate alırken Şabi (104/722) ise güneş kursunun değişmesini dikkate almıştır. Makul olan görüş ise güneş kursunun değişmesidir. Çünkü ışığın değişmesi güneşin batıya kaymasından sonra meydana

²⁸⁵ Tirmizî, “Salat”, 113; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2.

²⁸⁶ Müslim, “Mesâcid”, 178; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2; Nesâî, “Mevakit”, 15.

²⁸⁷ Tirmizî, “Salat”, 113; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2.

²⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 291.

²⁸⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 292; Vehbe Zuhayli, *el-Fikhü'l-İslamiyyü ve edilletühü*, Daru'l-fikr, Dımaşk 2012, I, 571.

²⁹⁰ Müslim, “Mesâcid”, 195.

²⁹¹ Güneş kursu: Güneşin (yuvarlığının) ışınlarının gözü kamaştırmadığı parlaklığının kaybolduğu haline denir. (Serahsî, *el-Mebsût*, I, 292).

gelmektedir. Güneşin kursu gözü kamaştırmayacak duruma gelirse güneş değişmiş olmaktadır.²⁹²

Cumhur ittifakla ikindi namazının son vaktinin güneş batıncaya kadar devam ettiğini kabul etmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisini delil göstermişlerdir: “*Kim ikindi namazından bir rekâtı güneş batmazdan evvel kılsa ikindi namazını kılmış sayılır...*”²⁹³ Başka bir hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir: “*Güneş batıncaya kadar ikindi namazını kılmayıp kaçırın, ailesini ve malını yalnız bırakmış gibi olur.*” Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) güneş batışıyla ikindi namazının kazaya kaldığını bildirmektedir ki; bu ve diğer hadisten anlaşıldığı üzere ikindi namazı son vaktinin güneşin batışına kadar devam ettiğini ispatlamaktadır.²⁹⁴

İkinci namazının vaktinin girişi ve öğle namazının vaktinin sonu ile ilgili görüş ayrılığı sebebiyle, bir görüşe göre öğle namazını ikindi vaktinde, diğer görüşe göre de ikindi namazını öğle vaktinde kılmış olmamak için, öğle namazını en geç her şeyin gölgesinin, (zeval gölgesi hariç) bir katı olacağı zamana kadar kılmak, ikindi namazını da her şeyin gölgesinin iki katı olmasından itibaren kılmak daha uygun olacaktır. Böylece öğle ve ikindi vakitlerinin karışmasından kurtulmak mümkün olacaktır.²⁹⁵

Ülkemizde ikindi namazı için ezan asr-i evvel de yani her şeyin gölgesinin bir misli olduğu anda okunmakta olup ikindi namazı da bu vakitte kılınmaktadır. Namazların birbirine karışması endişesinden kurtulmak için özellikle ikindi namazının cemaatle kılındığı zamanda sabah ezanının nasıl imsak vaktinde okunup namaz ise yaklaşık bir saat sonra kılındığı gibi ikindi namazı içinde her şeyin gölgesi kendisinin bir misli olduğunda ezan okunup her şeyin gölgesi kendisinin iki misli olduğu zaman da ikindi namazı kılınması daha uygun olur.

Caferîlerde öğle ve ikindi namazları arasında müşterek vakit vardır. Caferîlerdeki genel görüşe göre bu vaktin zaruret ve özür sahipleri kimseler için özel olduğu yönündedir. Günümüzde ise herhangi bir özür ve zaruret durumu olmadığı halde

²⁹² Serahsî, *el-Mebsût*, I, 292.

²⁹³ Buhârî, “Mevâkitü's-Salat”, 17, 28; Müslim, “Mesâcid”, 163,165; Tirmizî, “Salat”, 137; Ebû Dâvûd, “Salat”, 5; Nesâî, “Mevakit”, 11,28.

²⁹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 128.

²⁹⁵ Mustafa Varlı, *Haneî ve Şafî Mezhebine göre İslam İlmihali*, s. 58.

öğle ve ikinci namazını bu müşterek vakitte cem etmek suretiyle kılmak mezhepte alışkanlık haline gelmiştir.²⁹⁶

2.6.4. Akşam Namazının Vakti

Akşam namazının vakti güneşin batmasıyla başlar şafağın kaybolduğu ana kadar devam eder.²⁹⁷ Yani güneş yuvarlığının (kursunun) bütünü ile battığı zaman başlar. Batı ufukunda güneş battıktan sonra peş peşe sırasıyla kızartı, beyazlık ve siyahlık şeklinde üç hal meydana gelmektedir. Ebu Hanife'ye göre vakit için geçerli olan şafak beyazlıktır. Beyazlık kaybolduktan sonra siyahlık meydana gelmektedir. Beyazlığın kaybolup siyahlığın meydana gelmesiyle de akşam namazının vakti sona erer. Günümüzde amel de buna göredir.²⁹⁸

Ebu Hanife vakit için geçerli olan şafağın beyazlık olduğunu söylerken Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve diğer üç mezhep imamı ise şafağın beyazlıktan önce meydana gelen kızılılık olduğunu söylemişlerdir. Esed b. Amr (190/806), Ebu Hanife'den böyle bir görüş de nakletmiştir.²⁹⁹ Fetvada İmameyn'in görüşüne göre yani şafağın ufuktaki kızılılık olduğu şeklinde verilmiştir.³⁰⁰ Yani kızılılığın kaybolması ile akşam namazı vakti sona ermektedir.

Ebu Hanife'ye göre ise kızılılık güneşin alametidir. Beyazlık ise gündüzün alametidir. Bunun tamamı kaybolmadıkça geceye kesinlikle ulaşamaz. Hâlbuki yatsı namazı gece namazıdır. Bu da ancak beyazlık kaybolduktan sonra mümkündür. Beyazlığın kaybolmasıyla akşam namazının vakti çıkar yatsı namazının vakti girer.³⁰¹

Bu durum şu şekilde açıklanabilir: Üç doğuş ve üç batış vakti vardır. Vaktin girişinde dikkate alınan orta doğuştur. Bu ise ikinci fecirdir. Batışta da aynı şekilde orta vaktin girişi dikkate alınır. Bu da kızılıktır. Kızılığın kaybolmasıyla akşam vakti çıkmış yatsı vakti girmiş olur. Beyazlığın dikkate alınması zorluk anlamı taşımaktadır. Çünkü beyazlık gecenin üçte birine yakın bir zamanda kaybolmaktadır. Halid b. Ahmed

²⁹⁶ Muhammed Cevâd Muğniyye, *Mezâhibi'l-hamse*, s. 141; Humeynî, *Zübdetü'l-ahkâm*, s. 46-47.

²⁹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 292; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 128; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 17; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, I, 151; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s. 122; Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, I, 236.

²⁹⁸ Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, I, 151.

²⁹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 293; Vehbe Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslamiyyü ve edilletühû*, I, 572; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s. 122; Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, I, 236.

³⁰⁰ Vehbe Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslamiyyü ve edilletühû*, I, 572; Komisyon, *Fetâvâyi Hindiyeye*, I, 107.

³⁰¹ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 293.

(1315/1897) Mekke’de akşam beyazlığını gözetlediğini gözetleme sonucunda ise beyazlığın ancak gece yarısından sonra kaybolduğunu söylemiştir. Yaz gecelerinde beyazlığın asla kaybolmadığı, sadece ufukta yayıldığı, sabahleyin bir arada toplandığı; bundan dolayı da zorluk olmaması açısından şafağın kızılık olduğunu kabul etmenin daha makul olduğu söylenilmektedir.³⁰²

Hadisler akşam namazının başlangıcı hususunda tereddüde yer vermeyecek şekilde açıklamıştır. Bu konuda mezhepler arasında hiçbir ihtilaf meydana gelmemiştir. Ancak vaktin sonunda şafağın kaybolması durumu iki şekilde meydana gelmesinden dolayı batı ufkundaki kızılığın kaybolması ya da kızılıktan sonra gelen beyazlığın kaybolması hususunda ihtilaflar oluşmuştur. Şafak hakkındaki bu tartışmanın ana sebebi, şafak kelimesinin Araplarda hem kızılığın hem de beyazlığı ifade eden bir kelime olmasından kaynaklanmaktadır.³⁰³ Cumhurun şafak hakkındaki görüşü insanlar için daha ruhsatlıdır ve geniştir. Ebu Hanife’nin görüşü ise ihtiyata daha uygundur.³⁰⁴

Akşam namazının diğer namazlarda olduğu gibi geniş bir vaktinin olup olmadığı konusunda da mezhepler arasında ihtilaflar meydana gelmiştir.³⁰⁵ Kimisi akşam namazının geniş bir vaktinin olmadığı kimisi de akşam namazının geniş bir vaktinin olduğu bu geniş vaktin de güneşin batmasıyla aydınlığın kaybolduğu o aradaki zaman olduğunu söylemiştir.³⁰⁶

Hadislerde vakit olarak zamanı en az olan namazın akşam namazı olduğu görülmektedir. Hatta rivayet edilen bazı hadislerde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) namaz vakitlerinin başlangıç ve bitiş zamanını bildirirken akşam namazını iki günde de aynı vakitte kıldığı görülmektedir. Akşam namazının vakti ile ilgili bazı hadisler şunlardır:

Ebu Musa’nın (581/1185) rivayet ettiği hadis şu şekildedir: “Hz. Peygamber’e (s.a.v.) bir kişi geldi ve namaz vakitlerini sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) o kişiye herhangi bir cevap vermedi...Güneş battığı zaman Hz. Bilal’e akşam namazı için ezan

³⁰² Serahsî, *el-Mebsût*, I, 293.

³⁰³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 127.

³⁰⁴ Komisyon, *Fetâvâyi Hindîyye*, I, 107-108.

³⁰⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 126; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 381.

³⁰⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 126.

okumasını söyledi... Ertesi gün akşam namazını o kadar geciktirdi ki neredeyse ufuktan aydınlık kaybolmuştu.”³⁰⁷

Abdullah b. Amr b. As’ın (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Akşam namazının vakti ufuktaki şafak kaybolmadıkça devam eder.*”³⁰⁸

İbn Abbas (r.a.) ise Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Cebraîl Kâbe’nin yanında bana iki defa imamlık yaptı... İlk gün, akşam güneş battığı ve oruçlu kimse orucunu açtığı zaman akşam namazını kıldırdı... Ertesi günde akşam namazını yine aynı vakitte kıldırdı.*”³⁰⁹

Ebu Hureyre (r.a.) Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: “*Biliniz ki her namazın ilk ve son vakitleri vardır... Akşam namazının ilk vakti güneşin battığı zaman sonu ise ufukta şafağın kaybolduğu zamandır.*”³¹⁰

İmam Şafî’ye (204/820) göre akşam namazının sadece bir vakti vardır. O da güneşin batmasından sonra üç rekât namaz kılacak kadar bir zaman dilimidir.³¹¹ Başka bir ifadeyle akşam namazı vakti, abdest alıp avret yerlerini örtecek elbiselerini giyerek, ezan okumak, kamet getirmek ve de uzun olmamak şartıyla beş rekât namaz kılacak kadar ki zaman dilimini kapsamaktadır.³¹² Nitekim Amr b. el-Hasen, Cabir b. Abdullah’ın (78/697) şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) akşam namazını güneş batınca kılardı.”³¹³

Hanefîler, akşam namazının geniş bir vaktinin olduğu görüşündedirler, delilleri ise, Ebu Hureyre’nin rivayet ettiği “*Akşam namazının vaktinin evveli güneş battığı an, sonu ise şafağın kaybolduğu andır*”³¹⁴ hadisidir.

Akşam namazı vaktinin geniş olup olmadığı konusundaki bu ihtilafın sebebi, Cebraîl’in (a.s.) imamet hadisinin, “*Akşam namazının vakti ufuktaki şafak kaybolmadıkça devam eder*”³¹⁵ hadisiyle çelişmesinden kaynaklanmaktadır. Cebraîl’in

³⁰⁷ Müslim, “Mesâcid”, 178; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2; Nesâî, “Mevakit”, 15. Ayrıca bkz. Müslim, “Mesâcid”, 176-177; Tirmizî, “Salat”, 115; Nesâî, “Mevakit”, 12.

³⁰⁸ Müslim, “Mesâcid”, 173; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2; Nesâî, “Mevakit”, 15.

³⁰⁹ Tirmizî, “Salat”, 113; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2. Ayrıca bkz. Nesâî, “Mevakit”, 15.

³¹⁰ Tirmizî, “Salat”, 114.

³¹¹ Serahsî, *el-Mesûd*, I, 292.

³¹² Mahallî, *Kenzü’r-râğibîn*, I, 166; Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, I, 231; Vehbe Zuhayli, *el-Fikhü’l-İslamiyyü ve edilletühü*, I, 572.

³¹³ Buhârî, “Mevâkitü’s-Salat”, 18; Müslim, “Mesâcid”, 233.

³¹⁴ Tirmizî, “Salat”, 114.

³¹⁵ Müslim, “Mesâcid”, 173; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2; Nesâî, “Mevakit”, 15.

(a.s.) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) imamlık yaparak namaz vakitlerini öğrettiği bildirilen rivayetlerin hepsinde, Cebrail'in her iki günde akşam namazını ilk vakitte kıldırıldığı bildirilmektedir.³¹⁶ Akşam namazını vaktin dar olduğunu savunanlar Cebrail'in imamet hadislerini, vaktinin geniş olduğunu savunanlar ise akşam namazının son vaktinin şafağın kaybolduğu an olduğunu ifade eden hadisleri tercih etmişlerdir.³¹⁷

Caferî mezhebinde ise akşam namazının vakti imameyn ve diğer üç mezhep imamının dediği gibi güneşin batışıyla başlar kırmızı şafağın kaybolduğu an çıkmaktadır.³¹⁸ Caferîlerde öğle ve ikinci namazında olduğu gibi akşam ve yatsı namazının da özel ve müşterek vakitleri vardır. Caferîler özür ve zaruret sahibi olanlar ve olmayanlar için akşam ve yatsı namazının özel ve müşterek vakitlerini ayrı ayrı belirlemişlerdir.³¹⁹

Akşam namazının vakti konusundaki görüş ayrılıklarına düşmemek için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine ve tavsiyelerine uyararak mecbur kalmadıkça akşam namazını ilk vaktinde kılmak daha uygun olacaktır.³²⁰ Yani kızılığın kaybolduğu o ana kadar geciktirmemek gerekir.³²¹

2.6.5. Yatsı Namazının Vakti

Yatsı namazının vakti, Hanefîlerde fetvaya esas olan görüşe (Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşüne) göre ve diğer üç mezhebe göre batı ufkundaki kırmızı şafağın,³²² Ebu Hanife'ye göre kızılıktan sonraki beyazlığın kaybolmasıyla akşam namazının vakti çıkar yatsı namazının vakti girer³²³ ve fecri sadığın doğmasına kadar devam eder. Fecri sadık doğduğunda yatsı namazının vakti çıkmış olur.³²⁴ Bu, Hanefîler

³¹⁶ Ebû Dâvûd, "Salat", 2; Tirmizî, "Salat", 113; Nesâî, "Mevakit", 6, 10, 17.

³¹⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 126; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 381.

³¹⁸ Humeynî, *Zübdetü'l-ahkâm*, s. 46; *Tevzihul Mesâil (Tam İlmihal)*, s. 117.

³¹⁹ Muhammed Cevâd Muğniyye, *Mezâhibi'l-hamse*, s. 143; Humeynî, *Zübdetü'l-ahkâm*, s. 46; *Tevzihul Mesâil (Tam İlmihal)*, s. 117-118.

³²⁰ Mustafa Varlı, *Hanefî ve Şafi Mezhebine göre İslam İlmihali*, s. 58.

³²¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s. 123.

³²² Ülkemizde yaygın olarak yanlış bilgiye dayanan yanlış uygulama görülmektedir. Bazı bölgelerde yaz-kış her zaman yatsı namazının akşamdan bir buçuk saat sonra kılınabileceği zannedilmektedir. Bu durum Hicaz bölgesinde ve yakın çevresinde böyle olduğu halde daha kuzeyde kalan ülkemizde mevsimlere göre bu aralık büyük farklılıklar göstermektedir. Akşam ve yatsının arasının iki saat geçtiği mevsimler ve bölgeler vardır. Bu bölgelerde akşamdan bir buçuk saat sonra yatsı namazı kılınması vakti girmeden kılınmış olmaktadır. (Hayrettin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, I, 91).

³²³ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 293.

³²⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 126; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, I, 152-154; Komisyon, *Fetâvâyi Hindiyeye*, I, 109; Vehbe Zuhayli, *el-Fikhü'l-İslamiyyü ve edilletühü*, I, 573; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul 2012, s. 254.

dışındaki üç mezhebin ihtiyari ve zaruri vakit anlayışları bir bütün olarak değerlendirildiğinde mümkündür.³²⁵

Malikî, Şafîî ve Hanbelîlerde yatsı namazının ihtiyari vaktinin sonu hakkında gecenin ilk üçte birine kadar ya da gece yarısına kadar olduğu konusunda görüşler bulunmaktadır.³²⁶ Kitabı'l Asıl'da İmam Muhammed (r.a.) yatsı namazının son vaktinin gece yarısı olduğunu söylemiştir. İmam Muhammed'in bu söyleminden maksadın yatsı namazını geciktirmenin mübah olduğu son vakti bildirdiği; yatsı namazının caiz olduğu vaktin ise fecri sadığın doğuşuna kadar devam ettiği beyan edilmiştir.³²⁷

Akşam namazının çıkışı, yatsı namazının girişi konusundaki ihtilafların sebebi batı ufukunda görülen şafağın kızılık mı yoksa beyazlık mı olduğu hususudur. Bundan dolayı akşam ve yatsı namazı birbirlerinin vaktinde kılmamak için akşam namazını ufuktaki kızılık kaybolmadan kılmak, yatsı namazını ise biraz geciktirerek ufuktaki kızılıktan sonra meydana gelen beyazlık kaybolduktan sonra kılmak daha ihtiyatlı görünmektedir.

Yatsı namazı vaktinin sonu ile ilgili de gecenin üçte biri, yarısı ve fecri sadığın doğuşu gibi farklı görüşler bulunmaktadır. Yatsı namazının vakti ile ilgili hadisler şu şekildedir:

Ebu Musa (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: “Ufuktaki şafak kaybolduğu zaman Bilal'e yatsı namazı için ezan okumasını emretti... Ertesi gün, yatsı namazını gecenin üçte birine kadar tehir etti.” Sonra şöyle dedi: “*İşte namazın vakti bu iki vakit arasındır.*”³²⁸ Yine Ebu Musa'nın (r.a.) rivayet ettiği diğer bir hadis ise şu şekildedir: “Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün yatsı namazını geciktirdi. Hatta gece yarısı olmuştu. Sonra çıkıp cemaate namaz kıldırdı. Namaz bittiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Gitmeye acele etmeyiniz. Size bir hususu haber vereyim de sevinin! İnsanlar*

³²⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, II, 23-25; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 384; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, I, 234; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, I, 152-154.

³²⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 128; İbn Kudâme *el-Kâfi*, I, 414; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 384; Şemsüddîn el-Makdisî, *Kitâbü'l-fürû'*, I, 302; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, I, 234; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, I, 152-154; Habib b. Tahir, *el-Fıkhü'l-Mâlikî ve edilletühü*, I, 154-155.

³²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 293.

³²⁸ Müslim, “Mesâcid”, 178; Tirmizî, “Salât”, 115; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2; Nesâî, “Mevakit”, 15.

içerisinde bu saatte sizden başka namaz kılan yok. Bu saatte sizden başka namaz kılan kimselerin olmaması Allah'ın size has olan nimetlerindedir."³²⁹

Ebu Hureyre'nin (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Yatsı namazının vaktinin evveli ufkun kaybolduğu andır. Vaktin sonu ise gece yarısıdır.*"³³⁰

Yatsı namazının ihtiyari vaktinin gecenin üçte birine kadar devam ettiğini üçte biri olduğunda vaktin sona erdiğini savunanların delilleri Cibril hadisleridir. Bu hadislerde Cebrail'in (a.s.) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ikinci gecede yatsı namazını gecenin üçte birinin bittiği sırada kıldırıldığı rivayet edilmektedir.³³¹

Yatsı namazının ihtiyari vaktinin gece yarısına kadar devam edip gece yarısında son bulunduğunu savunanların delilleri ise Enes b. Malik kanalıyla gelen "Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gece yatsı namazını gece yarısına kadar tehir etti. Sonra namazı kıldırıldı. Sonra şöyle buyurdu: *"İnsanlar namazlarını kıldılar ve uyudular. Siz ise namaz kılmayı beklediğiniz sürece namaz kılmış gibi sevap kazandınız*"³³² hadisidir.

Yatsı namazı vaktinin sabah namazı vaktinin başlangıcı olan fecri sadığın doğmasına kadar devam ettiğini savunanlar ise Ebû Katâde'nin (54/674) rivayet ettiği şu hadisi delil göstermektedirler: *"Uyku halinde kusur yoktur. Kusur ancak diğer namazın vakti girinceye kadar namazı kılmayan kimsede vardır.*"³³³

Hanefîler ise Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet edilen, yatsı namazının gece namazı olduğunu, gece devam ettiği müddetçe yatsının vaktinin devam ettiğini, bundan dolayı da yatsı namazının son vaktinin fecrin doğdu zaman olduğu hadisini delil olarak almışlardır. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) *"Bir namazın vakti girmediğe, diğer namazın vakti çıkmaz"* hadisini de bu lafızla sabit olmuşsa delil olarak alınabileceğini fakat hadisin şaz olmasından dolayı tercih etmemişlerdir.³³⁴

³²⁹ Buhârî, "Mevâkitu's-Salat", 22; Müslim, "Mesâcid", 224.

³³⁰ Tirmizî, "Salât", 114.

³³¹ Tirmizî, "Salât", 113; Ebû Dâvûd, "Salât", 2.

³³² Buhârî, "Mevâkitu's-Salat", 25; Nesâî, "Mevakit", 21.

³³³ Müslim, "Mesâcid", 311; Ebû Dâvûd, "Salât", 11.

³³⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 294; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, I, 570.

İmam Şafîî (r.a.), Cebrail'in (a.s.) imamlığı hadisindeki “*Cebrail bana yatsı namazını ikinci gün gecenin üçte biri gecikince kıldırdı*”³³⁵ ifadesi nedeniyle yatsının son vaktinin gecenin üçte birinin geçtiği zaman olduğunu söylemiştir.³³⁶

Yatsı namazının sonu hususundaki bu ihtilafın sebebi hadislerin birbirleriyle çelişmesinden kaynaklanmaktadır. Cebrail'in (a.s.) imamet hadisini tercih edenler yatsı namazı vaktinin sonunun gecenin üçte biridir demişlerdir. Enes'in (r.a.) hadisini tercih edenler de vaktin sonunun gece yarısı olduğunu belirtmişlerdir. Ebu Katâde'nin (r.a.) hadisini dikkate alanlar da sabah namazı vaktine kadar devam ettiğini söylemişlerdir.³³⁷ Bu hadis ayrıca sabah namazı hariç her namaz vaktinin diğer namaz vakti girinceye kadar devam ettiğini de göstermektedir.³³⁸

Malikî ve Hanbelîlerde yatsı namazının zaruri vakti gecenin üçte birinden başlayıp, fecr-i sadığın doğmasına kadar devam eder.³³⁹

Caferîlerde yatsı namazının sonu gece yarısıdır. Farz ihtiyat gereği akşam ve yatsı namazlarıyla ve bunlara benzer konuların son vaktini belirlemek için geceyi, güneşin batışından sabah vaktinin girişine kadar hesaplamak gerekmektedir. O halde öğle namazının şer'i vaktinden yaklaşık olarak 11 saat 15 dakika geçince akşam ve yatsı namazlarının vakti sona ermektedir.³⁴⁰

³³⁵ Tirmizî, “Salat”, 113; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2.

³³⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, II, 25; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 293-294.

³³⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 129.

³³⁸ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, s. 254.

³³⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 134; İbn Kudâme *el-Kâfî*, I, 414; Şemsüddîn el-Makdisî, *Kitâbü'l-fürû'*, I, 302; Cezîrî, *Mezâhibi'l-erba'a*, I, 152.

³⁴⁰ Humeynî, *Tezihul Mesâil (Tam İlmihal)*, s. 118.

BÖLÜM 3: GÜNÜMÜZDE BAZI KURUM VE VAKIFLARIN GÜNLÜK FARZ NAMAZLARIN VAKİTLERİNİ HESAPLAMA KRİTERLERİ VE YÖNTEMLERİ

Günümüzde teknoloji ve bilimden faydalanmak suretiyle namaz vakitlerinin belirlenmesi gerektiği görüşü yanı sıra çıplak gözle gözlem yaparak tespitinin mümkün olduğu görüşü de mevcuttur. Bu farklı yöntem tartışmalara ve namaz vakitlerinin farklı tespitine yol açmıştır. Bu bölümde günümüzde Türkiye’deki bazı kurum ve vakıfların (Diyanet İşleri Başkanlığı, Süleymaniye Vakfı, Fazilet Neşriyat, Türkiye Gazetesi, Ehli Beyt Vakfı) namaz vakitlerini hesaplama kriterlerine ve yöntemlerine yer verilecektir.

3. 1. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Diyanet İşleri Başkanlığı Mustafa Kemal Atatürk tarafından 3 Mart 1924 de kurulmuştur. 15/08/1965 tarihinde yürürlüğe giren 633 sayılı Kanunda Başkanlığın görevi, “İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek” şeklinde ifade edilmiştir. Yurtdışı teşkilatlanması da bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bünyesinde birtakım hizmet birimleri mevcuttur. Anayasada yapılan değişiklik uyarınca 2018 yılında Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır. İlk Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Rifat Börekçi olup şu an ise Prof. Dr. Ali Erbaş başkanlık görevini ifa etmektedir.³⁴¹

3.1.1. Diyanet İşleri Başkanlığına Göre Sabah ve Yatsı Namazının Vakti

Sabah namazının vaktinin sona ermesi hakkında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) *“Sabah namazının vakti, fecrin doğmasından başlar, güneşin doğmasına kadar devam eder”*³⁴² gibi hadislerindeki “güneşin doğuşu” net anlaşılmış ve ihtilaf oluşmamıştır. Ama sabah namazının vaktinin başlangıcı ile ilgili “fecrin doğuşu” ifadesi hakkında geçmişte olduğu gibi günümüzde de farklı görüşler ve ihtilaflar oluşmuştur. Bu ihtilaflar sabah namazı vaktinin başlangıcının alameti olarak kabul edilen fecr-i sadığın hemen doğma anı mı, yoksa beyazlığın iyice yayılması mı ya da beyazlıktan sonraki kızılığın belirmesi mi alınmalı ve fecr-i sadığın doğuşunun astronomi ilminden istifade edilerek

³⁴¹ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Kurumsal Tarihçe”, <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/1> (18.01.2020).

³⁴² Müslim, “Mesâcid”, 173; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2; Nesâî, “Mevakit”, 15.

yapılacak bir hesap ile mi yoksa çıplak göz ile mi olması konusunda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu farklı görüşler neticesinde farklı sabah namaz vakitleri belirlenmiştir.

Tarih	Diyanet İşleri Başkanlığı	Süleymaniye Vakfı Takvimi	Fazilet Neşriyat Takvimi	Türkiye Takvimi	Ehli Beyt Takvimi
21.01.2020 TOKAT					
Sabah Namazı (İmsak)	06.17	07.06	06.01	06.00	06.15
Yatsı Namazı Vakti	19.07	18.27	19.18	19.19	19.09

Sabah namazının vaktine temas eden güncel ihtilaflardan biri de imsak/fecri sadık vaktiyle ilgilidir. İmsak vaktiyle ilgili nasların yorumu ve esas alınan şer’î deliller konusunda bir yanılma, fecir vaktinin başlangıcı ve saatleri konusunda da yanılmaya yol açar. Ancak imsak vaktini belirlemek için aynı şer’î alametler esas alınmış buna rağmen farklı saatler belirlenmişse, böyle bir farklılık gözlem/tespit hatasından kaynaklanmaktadır.³⁴³

Diyanet İşleri Başkanlığı takviminde sabah namazı (imsak) vakti “06.17” olarak güneş doğuşuna (07.45) 1 saat 28 dakika kalacak şekilde tespit edilmiştir. Bu sürenin belirlenmesinde güneşin doğu ufuk hattına -18 derece yaklaşması esas alınmıştır.

Süleymaniye Vakfı takviminde sabah namazı (imsak) vakti “07.06” sabah namazı vaktinin sonu ise “07.47” olarak tespit edilmektedir. Bu takvime göre imsak vakti güneş doğuşuna “41 dakika” kalınca girmektedir. Takvimde gösterilen “06.19” ise fecr-i kâzib olarak belirtilmektedir. Başkanlığın imsak için esas aldığı vakit Süleymaniye Vakfı takviminde fecri kâzibe denk gelmektedir.

Fazilet takviminde imsak vakti “06.01”, sabah namazı vakti “06.21”, güneş doğuşu “07.43” olarak belirlenmiştir. Buna göre imsak vakti güneş doğuşuna “1 saat 42 dakika” kalınca başlamakta, sabah namazı ise güneş doğuşuna “1 saat 22 dakika” kalınca girmektedir. Fazilet takviminde imsak vakti başkanlığın belirlediği vakitten 20

³⁴³ Ramazan Korkut, *Fıkıh Usulü Açısından İbadetlerde Vakit*, s. 252.

dakika önce girmektedir. Türkiye takviminde ise imsak vakti “06.02” sabah namazı vakti “06.23” güneş doğuşu ise “07.45” olarak belirlenmektedir.

Ehl-i Beyt takviminde sabah namazı (imsak) vakti “06.15” güneş doğuşu ise “07.45” olarak geçmektedir.

Yukarıdaki takvimler, imsak vaktini tespit etmek için aynı alametleri esas alıyorsa, bu konudaki farklılık vakit alametlerini ufukta tespit etme işlemindeki farklılıktan kaynaklanmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, imsak (sabah namazı) vaktini tespit etmek üzere esas aldığı fecri sadık alametlerini şöyle açıklamaktadır: “Kur’ân-ı Kerim’de imsak vakti “...Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yeyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın”³⁴⁴ şekilde anlatılmaktadır. Ayeti kerimede geçen siyah iplikle gecenin karanlığının, beyaz iplikle de doğu ufukunda yatay olarak belirlemeye başlayan beyazlığın kastedildiği, hem ayeti kerimede yer alan ‘mine’l-fecr/şafağın’ kaydındaki ifadeden, hem de hadisi şeriflerdeki açıklamalardan anlaşılmaktadır.³⁴⁵

Konuyla ilgili Abdülaziz Bayındır ufuktaki beyazlığın peşinden ortaya çıkan kızıl şafağı benimsemekte ve görüşlerini bu konu ile ilgili benzer hadislere, diğer destekleyen ayetlere ve yaptığı gözlemlere dayandırarak şu açıklamaları yapmaktadır: “Fecr-i kâzibin başlangıcından itibaren ufukta beyaz ve kızıl ışıklar, karanlıkla karışık halde bulunur ve daha sonra kızılık öne çıkmaya başlar. İşte bu kızılığın ortaya çıkmasıyla sabah namazı vakti başlar. Allah’ın elçisi bu konuda şunları söylemiştir: “Size göre kızılık enlemesine yayılınca kadar yiyin, için”³⁴⁶ “Cebrail (a.s.) Kabe’nin yanında bana...Sabah namazını kızılığın parıldadığı, oruç tutana yeme ve içmenin yasak olduğu saatte kıldırdı.”³⁴⁷ Semure b. Cündüb’ün (60/680) bildirdiğine göre Allah’ın elçisi şöyle demiştir: “Bilal’in çağrısı bir de şu beyazlık sizi aldatmasın; kızılık fişkırın veya kızılık doğsun.” Peygamberin “şu beyazlık” dediği; ışık kuşaklarının açıkça görülmesine kadar olan ufuk aydınlığı, fecr-i kâzibtir. Bütün bu ayet ve hadislere göre, her sabah iki fecir olur. Allah elçisinin şu sözü, iki fecri ayırmamızı

³⁴⁴ Bakara 2/187.

³⁴⁵ Sacit Özdemir, İlhami Aşıkkaya, “İmsak ve Tan Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Tespiti, *Diyanet İlmî Dergi*, 2016, c. 52, sy. 2, s. 32-33; İlhami Aşıkkaya ile 6 Ağustos 2018 ve 23 Ağustos 2019 tarihli görüşme.

³⁴⁶ Tirmizî, “Sıyam”, 15; Ebû Dâvûd, “Savm”, 17.

³⁴⁷ Tirmizî, “Mevâkit”, 1.

kolaylaştırmaktadır: “*Yiyin, için; yukarı doğru tırmanarak yayılan aydınlık sizi etkilemesin; enine yayılan kızılığın görünceye kadar yiyin, için.*”³⁴⁸ Demek ki birinci fecir, yukarıya doğru tırmanarak yayılan aydınlık; ikinci fecir ise karanlıkla aydınlığı enlemesine bölen kızıl ışık kümesidir. Fecr-i sadıkta karanlık ile beyaz ışık kuşağı, kızıl ışık kuşağı ile ikiye bölünür. Bir kişi Allah'ın Elçisi'ne namaz vakitlerini sormuş, o da cevap vermeyip uygulayarak göstermek istemiş ve ilk gün sabah namazını ilk vaktinde kıldırmıştı. Ebu Musa el-Eş'ari bize şu bilgiye vermektedir: O gün Allah'ın Elçisi, sabah namazını, fecr (kızılık) yarıldığı sırada kıldırdı. İnsanlar neredeyse birbirini tanıyamayacaktı.³⁴⁹ “İnsanlar neredeyse birbirini tanıyamayacaktı” sözü, yayılan aydınlıktan ötürü birbirlerini tanımaya başladıklarını gösterir. Allah'ın Elçisi'nin şu sözü konuyu değişik şekilde ifade etmektedir: “*Cebrail ... Sabah namazını kızılığın parıldadığı, oruç tutana yemenin içmenin yasak olduğu saatte kıldırdı.*”³⁵⁰ Aşağıdaki haber de bu durumu desteklemektedir:³⁵¹ Ebu'l-Minhal, Ebu Berze'den (65/685) şu sözü nakletmiştir: “Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem sabahı kıldırırken her birimiz yanında oturanı tanırdı.”³⁵²

Ali Rıza Demircan da orucun başlama vakti ve sabah namazının kılınabileceği ilk vaktin belirlenmesinde sorunlar yaşandığını; bu sorunların ilgili Kur'an ve Sünnet verilerinin tam olarak görememe, belirleyememe veya belirlenen verileri hesaba dökememe ya da her iki alanda yetersiz kalma gibi sebeplerden kaynaklandığını belirtmektedir. Kur'an öncelikli ve derinlikli daha sonra sünnet ve müsbet ilim destekli çalışmalar yapılmadığı müddetçe sonuç alınamayacağını söylemektedir. İsrâ 78. ayette geçen “Kur'ane'l Fecr” ifadesinin sabah namazının vaktini bildirmekte ve “Kur'ane'l Fecr'in” de “meşhûd” olduğu yani oluşumu gözle izlenebilir nitelikte olduğunu ifade etmektedir.³⁵³

Namaz vakitlerini açıklayan İsrâ 78. ayette yer alan “Kur'ane'l Fecr'e”, fecrin ışık patlaması anlamından hareketle fecir de siyah ufuk çizgisi üzerinde kızıl ve beyaz ışık toplanması anlamının verilmesi gerekmektedir. Bu toplanmanın “meşhûd” olması

³⁴⁸ Tirmizî, “Savm”, 15; Ebû Dâvûd, “Vakt'us-sahûr”, 17.

³⁴⁹ Müslim, “Mesacid”, 178.

³⁵⁰ Tirmizî, “Mevâkit”, 1.

³⁵¹ Vecdi Akyüz, “Fıkıh Açısından İmsak Vaktinin Başlangıcı”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s. 120-121.

³⁵² Buhârî, “Mevakit'us-salah”, 11.

³⁵³ Ali Rıza Demircan, “Müzakereler”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014, s.133-138.

ise onun dıştan gözle bakıldığında net bir şekilde görünebilir olması halidir ki bu durum sabah namazının kılınabileceği ilk vakti göstermektedir. Yine oruç ayetinde³⁵⁴ “Fecir/kızıl renk kuşağından ötürü beyaz ipliği siyah iplikten iyice ayırabilinceye kadar” ifadesini hatırlatarak fecrin kızılık anlamına geldiğine değinmektedir. Eğer ortalayan bu kızıl kuşak olmasa gündüzün ilk ışınlarının gecenin son siyahlığından bizler için tebeyyün (iyice belirginleşmek) edemeyeceği yani tam olarak belirlenemeyeceği yapılacak olan gözlemlerle de tespit edilebileceğini söylemektedir. Hz. Peygamber’in de (s.a.v.) bu gerçeği tespit ile “Fecrin yatay olarak yayılan kızılık” olduğuna işaret ettiğini “*Kızılık yatay olarak belirinceye kadar yiyiniz, içiniz*”³⁵⁵ buyurduğunu ifade etmektedir.³⁵⁶

Diyanet İşleri Başkanlığı Demircan’ın bu değerlendirmesine şu şekilde cevap vermektedir: Başkanlık sorumlu bir makam olarak halkı tereddüde sevk edecek, onların ibadetlerinde şüpheye düşmelerine yol açacak uygulamalardan çok titiz bir şekilde uzak durmaya çalışmaktadır. Konu imsak olunca doğal olarak hem imsak kavramı hem de bununla ilişkili olan fecir kavramı ve literatürde yer alan fecr-i sadık ve fecr-i kâzib kavramları detaylı bir şekilde açıklanmış, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabe dönemindeki uygulamalara geniş bir şekilde işaret edilmiştir. Demircan’ın ve “Kur’ane’l Fecr” konusunda kendi ortaya attığı görüşünün doğru olduğu, geçmiş âlimlerin bunu doğru anlamadıkları, namaz vaktinin fecrin görülmesi şeklinde anlaşılması gerektiği yönünde, geçmiş âlimlerin tümünün tefsirlerini, değerlendirmelerini bir kenara bırakması gibi, bu şekilde toptancı bir değerlendirmeler yapması isabetli bir yaklaşım değildir. Fecr-i sadık ve fecr-i kâzib bizzat Hz. Peygamber’in (s.a.v.) açıklamalarına, uygulamalarına dayanmakta olup âlimler bunu kendi kafalarından uydurmuş değillerdir ve de Kur’an-ı Kerim’e de asla ters değildir.³⁵⁷

İmsak vakti meselesi bazı çevrelerce gündeme getirilerek Diyanet İşleri Başkanlığı’nın mevcut uygulaması üzerinde şaibeler oluşturulmaya, kamuoyu şüpheye sevk edilmeye çalışılmaktadır. Bu yüzden Diyanet İşleri Başkanlığı ve Ankara Üniversitesi Rektörlüğü arasında “Ufuk Aydınlanma (Tan ve Fecir) Vakitlerinin

³⁵⁴ Bakara 2/187.

³⁵⁵ Tirmizî, “Savm”, 15 Ebû Dâvûd, “Savm”, 17.

³⁵⁶ Ali Rıza Demircan, “Müzakereler”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s.133-138.

³⁵⁷ Ekrem Keleş, “Müzakereler”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014, s.144-146.

Gözlemsel Yolla Belirlenmesi” konulu bir gözlem projesi³⁵⁸ yürütülmüştür. İlgili proje çerçevesinde yaklaşık üç yıldır muhtelif günlerde (gecelerde) gerçekleştirilen gözlemler ile ufuk aydınlanması meselesine astronomi ilmi açısından ışık tutulmuştur. Gözlemler, profesyonel ışık ölçüm aletler ve denek gözlemcilerle yapılan çıplak göz gözlemleri olmak üzere iki şekilde yapılmıştır. Fotometrik gözlemler fotoğraf makinesi ile Ankara Üniversitesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü lisansüstü öğrencileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı Astronomlarınca gerçekleştirilirken; çıplak olarak yapılan gözlemler ise zikredilen kişilere ek olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı Kurul Uzmanlarının da katılımıyla gerçekleştirilmiştir.³⁵⁹

Yapılan gözlemler hem ışığa son derece duyarlı aletlerle hem de çıplak gözle gerçekleştirilmiştir. Fotoğraf makinesi ile gözlem kayıtları devam ederken, denek gözlemciler de yaklaşık bir iki dakika ara ile ufka gözle bakmışlardır. Denek gözlemciler gözlerinin etkilenmemesi için hiçbir ışık kaynağına bakmamışlardır. Ufkî aydınlanma anını gözü ile fark eden gözlemci, kendi elindeki rapor tutanağına o anı kaydetmiştir. Bir gözlemci, diğerini etkilememek için kendi kayıt zamanını diğeriyle paylaşmamıştır. Gözlemsel yolla belirlenmesi planlanan fecr-i sadığın ilk ışığı, oldukça sönük bir ufki aydınlanma olduğundan, mutlaka gözlem yapılırken ışık kirliliğinin olmadığı, tamamen karanlık olan bölgelerde yapılması şarttır. Ayrıca ufku görmeyi engelleyecek dağ, tepe, bina, ağaç vs. gibi yükseltilerin bulunmaması gerekmektedir. Dolayısıyla fecri sadık gözlemlerinin hatalı olmaması için şehir merkezlerinden hatta köylerden bile uzak yerlerde yapılmalıdır. Bu tür ışık kirliliğine maruz kalan yerleşim yerlerinden yapılacak ufuk gözlemleri, kesinlikle doğru bir gözlem yapılmasına engel olacak ve de imsak saatinin yanlış belirlenmesine neden olacaktır. Bundan dolayı Ankara'nın güneyinde birçok ön keşif gözlemleri yapılarak, imsak vakti için doğu ufkunun nispeten ışık kirliliğine maruz kalmadığı Beynam Ormanları gözlem için tespit edilmiştir. Bunun dışında çeşitli coğrafik ve atmosferik koşullarında denetlenmesi

³⁵⁸ İlgili protokol 07 Eylül 2011 tarihinde imzalanmıştır.

³⁵⁹ Sacit Özdemir, İlhami Aşıkkaya, “İmsak ve Tan Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Tespiti, *Diyanet İlmi Dergi*, 2016, c. 52, sy. 2, s. 32-33; İlhami Aşıkkaya ile 6 Ağustos 2018 ve 23 Ağustos 2019 tarihli görüşme.

amacıyla, Mardin, Anamur ve hemen hemen ışık kirliliğinin olmadığı Gerede yaylalarında (Arkut Dağları) muhtelif zamanlarda gözlemler gerçekleştirilmiştir.³⁶⁰

2011, 2012 ve 2013 yıllarında denek (insan) gözlemcilerle (çıplak gözle yapılan gözlem) 21 adet imsak/fecir gözlemi gerçekleştirilirken; 22 adet de aletsel (fotoğraf makinesi ile yapılan) ışık ölçümü (yani fotometrik) ile imsak/fecir gözlemi gerçekleştirilmiştir. Fotoğraf makinesi ile (22 adet gözlemden) belirlenen imsak (fecr-i sâdik; yani yatay ufki aydınlanmanın başlama) anı, DİB takvimlerinde verilen değerden sadece -0.8 dk (\pm 3.5 dk hata payı ile) önce gerçekleşmektedir. Bu sonuç DİB takvimlerinde verilen imsak saati ile tamamen çakışmaktadır.³⁶¹

Denek gözlemcilerle gerçekleştirilen “çıplak göz” gözlemlerin de ise, insan gözünün çok sönük olan ufki ışığa karşı duyarlılığının zayıf olması, gözlemcilerin tecrübesizlikleri, çevresel koşulların etkisi gibi nedenlerden dolayı, fecr-i sâdik (imsak olayının) başlangıç anı çıplak gözle, 21 adet gözlemin ortalamasından, +15.8 dk (\pm 1.8 dk hata payı ile) sonra fark edilebilmektedir. Ufuk aydınlığı gözlemlerinin harici ışık kaynaklarından (gökyüzünde Ay’ın olması, aydınlatma lambalarının katkısı vs. gibi) olumsuz yönde oldukça etkilendiği görülmüştür. Gözlemlerin hiçbirisinde de son derece zayıf bir ışık kaynağı olan fecr-i kâzib (yalancı fecir) olayına şahit olunmamıştır. İmsak vaktinde aletsel veri ile insan gözü arasında ortalama 15 dk fark oluşmuştur. İnsan gözü ufuktaki aydınlığı geç fark etmiştir. Ayrıca fecr-i sâdığın doğuş anı, gözleme katılan denek gözlemcilerden her birinde farklı dakikalarda algılanmıştır.³⁶²

Saim Yeprem bu konularla 20-30 yıldan beri meşgul olduğunu, bu ihtilaf konularının aslında astronomik konular olmadığını, bundan dolayı bu ihtilafların astronomi bilimiyle çözülecek bir konu olmadığını inanan ve savunan biri olduğunu belirterek bu konunun fıkıh, içtihat konusu olduğunu ifade etmektedir. Yeprem söylemlerine şu şekilde devam etmektedir:

³⁶⁰ Sacit Özdemir, İlhami Aşıkkaya, “İmsak ve Tan Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Tespiti, *Diyanet İlmî Dergi*, 2016, c. 52, sy. 2, s. 33-36; İlhami Aşıkkaya ile 6 Ağustos 2018 ve 23 Ağustos 2019 tarihli görüşme.

³⁶¹ Sacit Özdemir, İlhami Aşıkkaya, “İmsak ve Tan Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Tespiti, *Diyanet İlmî Dergi*, 2016, c. 52, sy. 2, s. 37-38; İlhami Aşıkkaya ile 6 Ağustos 2018 ve 23 Ağustos 2019 tarihli görüşme.

³⁶² Sacit Özdemir, İlhami Aşıkkaya, “İmsak ve Tan Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Tespiti, *Diyanet İlmî Dergi*, 2016, c. 52, sy. 2, s. 37-38; İlhami Aşıkkaya ile 6 Ağustos 2018 ve 23 Ağustos 2019 tarihli görüşme.

Astronomik veriler bir ön kabule göre, tercih edilen içtihatlarla göre kullanılıyor ve onlara dayandırılıyor, ondan sonrada bilimsel anlamda geçerli sonuç budur denilmektedir. Hatta hüküm öncesinde astronomik veriler bu içtihatlarla göre toplanmaktadır. Bu konular öncelikle içtihatlar yoluyla tercihlerin belirlenmesi, tanımların yapılması ve dini nitelikteki hususlarda, içtihadi anlamda belli bir noktada mutabakat sağlandıktan sonra bu noktayı destekleyen astronomik hesaplarla, bütün detayları da ihtiva eden gözlem ve deneylerle desteklenip teyid ve tespit edilmesi gerekmektedir. Aksi halde önceden yapılacak içtihatlarla belirlenmiş esaslar bulunmaksızın rasatlar nerede yapılırsa yapılsın sağlıklı bir sonuca varmak mümkün değildir. Günlük vakitlere bağlı dini mükellefiyetler sadece, 1900 metre irtifada, 1500 metre irtifada tamamen tozdan arındırılmış ortamda, nem derecesi şu kadar, bu kadar olarak düşünülmüş noktalardaki gözlemlerin ortalamasına bağlı değildir. Bilakis herkesin bulunduğu, yaşamakta olduğu her yerde, yüce Allah'ın sünneti olan tabiat kanunlarının geçerliliği içinde yapılacak işlemlerdir ve bundan dolayı da ecdadımız bu işler için özel rasathane de kurmuş değillerdir, kurdukları rasathanelerin ise gayeleri başkadır. Dikkat edilirse gerek Selçukluların gerek Osmanlıların yaptığı her camide, avluda veya duvarda bir güneş saati yahut bir gözlem platformu bulunmaktaydı; hemen o bölgede, bazı camilerde muvakkithaneler vardı ve o caminin olduğu yerde bu işin hesabı kitabı yapılır, gözlenir ve ibadet ona göre ifa edilmekteydi. Burada astronomik hesapların doğruluğu ve yanlışlığı değil, mutlak anlamda astronomik hesapların gerekliliği ile özelde hangi hallerde, hangi noktalarda ve hangi kriterlere göre hesaba başvurulmasının isabeti üzerinde tartışılması gerekmektedir. Namaz vakitlerinin tespiti konusundaki içtihatların Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayandırılan rivayetlerin ve uygulamaların, o ortamı taşımayan yeni bir ortamda "Hz. Peygamber bulunsaydı nasıl hükmeder, hükmedecek idiyse" gibi bir yaklaşımla çözümler üzerinde yoğunlaşıldığı takdirde daha sağlam adımlar atılarak bu konuya ışık tutulacaktır.³⁶³

İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomlarından Adnan Ökten günümüzde imsak vakti ile ilgili tartışmanın içtihattan yani kriteri belirleyecek bir yöntemin henüz kabul görmemesinden dolayı olduğunu; böyle olmasının sebebi olarak da ayetlerin farklı yorumlanmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Bugün uygulamada olan

³⁶³ M. Saim Yeprem, "Ufuk Aydınlanma (tan ve fecir) Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Belirlenmesi", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014, s.56-57.

fecr-i kâzibin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kastettiği fecr-i kâzib olmadığını, astronomik olarak ifade edilen fecr-i sadık denilen olayın da fecr-i sadık olmadığını; denekçilerin çıplak gözle yaptıkları gözlemin gerçek fecr-i sadık olduğunu fakat bu gözlemin kızılık kriterinin din adamları tarafından gözlemlerle belirlenmesi gerektiğini belirtmektedir. İsrâ 78. ayetteki “Kur’ane’l- Fecr” ifadesinin ışıkların kümeleşmesi, toplanması anlamında alıp “meşhûd” kelimesinin de gözle görülmesi şeklinde yorumlayarak fecir olayının gözle görülebileceğini savunmaktadır. Ayrıca Bakara 187. ayetinin de yorumlanması gerektiğini söyleyerek bu ayette geçen fecrin beyaz ipliği ile sabah ufukta bir şerit haline gelen kızılıktan, siyah iplikle de gökyüzünün karanlığının kastedildiğini bu anın da gözlem yolu ile tespit edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yapılacak gözlemler heyet tarafından tamamen ikna oluncaya kadar yapılması gerektiğini, tamamlandığında ise yapılacak hesaplar sonucu, Güneşin imsak vaktinde ufku ne kadar altında olduğu belirlendikten sonra, oluşturulacak takvimlerin de bu değere karşılık gelen zamanın imsak vakti olarak kullanılması gerektiğini ifade etmektedir.³⁶⁴

Bu konunun tartışıldığı Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısında Mustafa Helvacı şu şekilde karşılık vermiştir: Saim Yeprem'in öncelikle hangi fecrin kabul edileceğine dair sorusuna fihri bir cevap verilmeli, astronomların bundan sonra devreye girmeleri gerektiği sözünde olduğu gibi öncelikle İslam âlimleri fecr-i sadıktan anladıklarının tam olarak ne olduğunu ifade ederlerse veya astronomlar değişik ışık ölçüm ve aydınlanma şiddetlerini ortaya koyarlarsa daha doğru olur. Ökten'in gözlemlerin çıplak gözle yapılması gerektiği teknolojik aletlerle yapılamaz fikrine katılmak mümkün değildir. İslam dünyasının artık bu şeyden çıkması gerekmekte, teknolojiyle beraber çalışması lazımdır. Aksi halde namaz vakitlerini ilan etmek için her minareye bir gözlemci koymak gerekir. Bu durumda takvim bile yapılamaz.³⁶⁵

Yeprem astronomi bilimiyle çözülmeyeceği gözle görülmesi gerektiği şeklindeki görüşlerinin tenkit edilmesine karşı asıl olan gözle görmektir; dağda yaşayan, çölde yaşayan, ovada yaşayan, deniz kenarında yaşayan, nerede yaşarsa yaşasın, insanın ibadetidir, mevzii görenin şartlarıdır derken teknolojiyi reddeden bir tavır takınmadığını

³⁶⁴ Adnan Ökten, “Müzakereler”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014, s. 67-69.

³⁶⁵ Mustafa Helvacı, “Müzakereler”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014, s. 73.

belirterek ne kadar bilim dalı varsa ve bunların kullandığı ne kadar ileri teknoloji varsa, hepsinin devreye girmesi gerektiğini, fakat onların yapacağı hesap astronomik olarak ışınların atmosfere girdiği an nedir, makinelerin tespit edişine göre yansımalar ne zaman başlar şeklindeki bir başlangıç kriterinden değil; o ortamda bulunan kişilerin gözleriyle fark edebilecekleri bir durumun, yani reel görülebilirliğin teknolojik hesaplarının yapılması gerektiğini ifade etmektedir.³⁶⁶

Her dağa bir adam koyalım, her ufka bir adam koyalım, onlar gözlemlesinler, telefonla bildirsinler şeklinde değil, çıplak gözle, reel olarak görülebilecek noktanın hesaplanması gerekmektedir. Dini kriterler üzerine teknolojik tesbitler yapılarak belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca zifiri karanlıktan güneş kursunun ufukta görüldüğü ana kadar muhtelif günler ve aylarda çok hassas filimler çekilse, zifiri karanlıktan güneş doğana kadar geçen zamanın reel olarak filmi gösterilse hocalar da o takip esnasında “Bak, işte şu anda şurada başlıyor bu vakit fecirdir deseler” ve dağda, ovada, denizde Anadolu’da, Trakya’da, sıcakta, soğukta nerede olursa olsun gözleme etki edecek ne kadar unsur varsa o unsurların hepsiyle birlikte ve aletsiz, çıplak gözle görülebilecek görüntülerle birlikte gösterilse ve bu görüntüler arasında Din İşleri Yüksek Kurulu karar verse daha faydalı olacaktır. Çünkü birileri fecir derken, ötekinin fecre yüklediği anlam başka olmakta ve muhatabın fecir kelimesine yüklediği anlamdan dolayı farklı şeyler kastedilmektedir.³⁶⁷

Diyanet İşleri Başkanlığı’nda astronom olarak görev yapmış Sacit Özdemir Yeprem’in bu söylemine şu şekilde cevap vermektedir: İnsanın canlı olarak ufuk aydınlanmasını izlemesi dururken film üzerinden tekrardan izlemesinin gerek yoktur. Çünkü araya fazladan ikinci bir araç sokulmaktadır. Hâlbuki doğrudan insan gözünün görmesi esas olduğundan dolayı, bir film üzerinden ufuk aydınlanmasının veya kararmasının takip edilmesi yerine, doğrudan gözlemcilerin bu işi yapması doğru olur. İster fotoğraf makinesi olsun ister film kamarası olsun her halükârda araya ikinci bir dedektör sokularak onun etkisi eklenmektedir. Ölçümlerin aletle mi yoksa insan gözüyle mi yapılması konusu en önemli tereddüdü oluşturmaktadır. Bu konuda ise son sözü söyleyecek olanlar din âlimleridir. Astronomların görevi aletle ve insan gözüyle yapılan

³⁶⁶ Saim Yeprem, “Müzakereler”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s. 76-77.

³⁶⁷ Saim Yeprem, “Müzakereler”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s. 76-77.

ölçümlerin sonuçlarını bilimsel veriler çerçevesinde ortaya koymaktır.³⁶⁸

Sacit Özdemir yapılan çalışmalar neticesinde imsak vaktinde tereddüt olmadığını bu yüzden şüphe duyulmaması gerektiğini söylemektedir. Gözlemlerin yurt içinde ve yurt dışında yaptıklarını ifade eden Özdemir şunları söylemektedir: Yapılan gözlemlerde imsak anının, güneşin ufku yaklaşık 18° derece altındayken gerçekleştiği kanıtlanmıştır. Sayısal olarak bulduğumuz değer -17,8° derecedir. Bu takvimlerimizde verilen saatlere tamamen uymaktadır. Bu yönüyle imsak vakitleriyle ilgili Diyanet İşleri Başkanlığımızın yayınladığı takvimlerden en ufak bir şüphe duyulmasına gerek yoktur. Yapılan araştırmalarda çıkan sonuç gözlemsel zamanla takvimlerimizde verilen imsak zamanı arasındaki fark sadece 25 saniye çıkmıştır. Gözlemsel sonucumuz, kesinlikle takvimlerimizdeki imsak anıyla yüzde yüz uyumludur. Bu kadar hassas ve duyarlı ölçümler yapılmaktadır. İmsak saatlerinin belirlenmesinde fecr anını son derece duyarlı hassas cihazlarla tespit edilerek saniye mertebesinde duyarlı sonuçlar elde edilmektedir. Bu konuda iddiada bulunanlar hiçbir bilimsel veriyi dikkate almadan ve bilimsel veriye dayanmadan konuşmaktadırlar. İmsak anı gerçekleştikten sonra aynen ayette belirtildiği gibi siyah ip olarak ufku, beyaz ip olarak gökyüzü alınmakta, gökyüzü her geçen saniye giderek beyazlaşmak suretiyle yatay bir beyaz ipe dönüşmektedir. Ufuk ise karanlığını muhafaza etmek suretiyle aynen bir siyah ip konumundadır. Ayette tasvir edilen sahne yaptığımız gözlemlerde aynen gerçekleşmektedir.”³⁶⁹

Cevat Akşit de önceki kitaplarda, aletler olmadığı için âlimlerin ihtiyat payı koyduklarını ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) koyduğu ölçüye göre dinde görme esası olup aletle tespit etmenin olmadığını vurgulamaktadır. Ama o aletlerin giderek öyle geliştiğini ölçüm yapılırken uzmanların gözle görülecek vakti bile bildiğini söylemektedir. Bundan dolayı aletlerle hassas bir şekilde ölçüm yapılmakta bu yüzden de ihtiyat payına bile ihtiyaç olmadığını; Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hesaplamasının doğru olduğu ve başkanlığın bildirdiği vakitlere uyulması gerektiğini ifade etmektedir.³⁷⁰

³⁶⁸ Sacit Özdemir, “Müzakereler”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014, s. 77.

³⁶⁹ Haksöz Haber, “İmsak Saatinde Tereddüt Yok”, <https://www.haksozhaber.net/imsak-saatinde-tereddut-yok-93461h.htm> (20.10.2019); 30 Mart 2017 tarihli video.

³⁷⁰ Youtube “Ömer Döngeloğlu ile Sahur Vakti, Namaz Vakitleri Tespiti”, <https://www.youtube.com/watch?v=b4FB9IwIabs> (20.10.2019); 7 Ocak 2012 tarihli video.

Diyanet İşleri Başkanlığı imsak vakti için 18°'yi esas almakta bu 18°'de aydınlanmanın başladığını belirtmektedir. Denek gözlemcilerin aydınlanma anını farklı zamanlarda görmelerinden dolayı aletsel gözlemlerin dikkate alındığını ifade etmektedir. Abdülaziz Bayındır 9°'yi esas almakta aletsel olarak gözlem verilerin yanlışlığına değinerek insan gözünün gördüğünü esas almaktadır. Fazilet neşriyat ise Osmanlı zamanında kullanılan 19°'yi esas almakta ve 10 dakika temkin koymaktadır. 19° ile 9° arasında 10° fark olup Türkiye standartlarında bir derece beş dakikaya tekâmül ettiğinde aradaki fark elli dakikayı bulmaktadır. Bayındır doğu ufkundaki ilk aydınlanmanın fecr-i kâzib olduğu bu yüzden Diyanetin takvimlerindeki imsak vaktinin fecr-i kâzib olduğunu söylemekte gerçek imsak vaktinin ise Diyanetin belirlediği imsak anından yaklaşık elli dakika sonra meydana geldiğini ifade etmektedir. Kendi gözlemlerini şehir merkezinde ışık kirliliğinin çok olduğu yerlerde gözlemlemesinden dolayı aydınlanmayı çok geç fark etmekte, oysa imsak vakti dediği o an ile güneş doğma arasında çok az bir zaman kalmaktadır.³⁷¹

Diyanet İşleri Başkanlığı hesap ile tespit yapılırken şafağın ilk başladığı anı esas almaktadır. Bu, İslam fikhî bakımından ihtiyatlı olarak kabul edilen yaklaşımdır. Günümüzde yerküre yoğun bir ışık ve atmosfer kirliliğiyle karşı karşıya olduğundan çıplak gözle fecrin ilk doğuş anını tespit etmeyi güçleştirmektedir. Bu sebeple Diyanet İşleri Başkanlığı bilimsel tespite yönelmiş ve uzun süre yaptığı bilimsel gözlemlerle şafağın ilk doğuş anını modern cihazlarla tespit etmiş ve bu anı ihtiyaten imsakin başlangıç vakti olarak kabul etmiştir. Böyle yapılmadığı takdirde şafağın başlangıcının tespiti şahıslara göre farklılıklar gösterebilmektedir. Nitekim geçmiş İslam astronomlarının büyük bir çoğunluğunun ışık kirliliğinin bulunmadığı kendi dönemlerinde çıplak gözle belirledikleri fecrin ilk doğuş anı bugün ancak cihazlarla tespit edilebilmektedir. Ancak çıplak gözle yapılan gözlemler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Çıplak gözle yapılan gözlemler kişilere göre değişkenlik göstermektedir. Bu sebeple Diyanet İşleri Başkanlığı takvimleri yaparken imsak vaktinin belirlenmesinde fecrin ilk doğuş anını ortaya koyan bilimsel verileri esas almaktadır. Bu bilgilerden hareketle Müslümanlar gerek oruç gerekse namaz

³⁷¹ İlhami Aşıkaya ile 6 Ağustos 2018 tarihli görüşme.

ibadetlerini yerine getirirken herhangi bir tereddüde kapılmaksızın, Diyanet İşleri Başkanlığı takvimlerine uygun olarak hareket edebilirler.³⁷²

11-13 Temmuz 2019 tarihlerinde Fransa’da vakitlerle ilgili toplantı yapılmış olup bu toplantıya 22 kişi katıldığı ve alınan kararlarda fecr-i sadıktan kasıt ufukta yatay olarak beliren beyaz ışık olduğu bu ışığın dağlara veya yerlere yayılmasının şart olmadığı belirtilmiştir. Şehir merkezinde bu aydınlanmanın görülmeyeceği Bayındır’ın en büyük hatasının şehir merkezinden bakması olup ışık kirliliğinin olduğu böyle yerlerde bakıldığında doğu ufkunda beyazlığın başlayıp başlamadığı görülmeyeceği ifade edilmektedir. Bayındır şehirden bakıp ışıkların arkasındaki küçücük ışığı görmeye çalıştığı için hataya düştüğü belirtilmektedir. Bayındır’ın imsak anının beyazlık ve kızılık karışımının dikkate almasına karşı ise kızılığın atmosferik koşullara bağlı olmasından dolayı bazen direk kızılıkla başlayabileceği illa beyazlık şeklinde başlayacak diye bir kuralın olmadığı deniz seviyesindeki gözlemlerde deniz seviyesindeki yoğun buhar gibi sebeplerden dolayı beyazlığın fark edilmeyeceği direk kızılıkla başlayabileceği; önemli olan doğu ufkunda ister kızıl olsun ister beyazlık olsun ışımanın meydana gelmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır.³⁷³

Bu açıklamalardan sonra imsak (sabah namazı) vaktinin başlangıcıyla ilgili öne sürülen görüşler, zaman ve saat olarak, şöyle sıralanabilir: Çoğunluğa göre imsak, ufuk beyazlığının yayılması olan fecr-i sadık doğduktan sonra başlar. Bir grup ise imsak vaktini, fecr-i sadığın doğuşundan 25-30 dakika sonra ufukta beyazlığın iyice belirginleşmesiyle başlatır. Azınlıkta kalan başka bir görüş, imsak vaktini, fecr-i sadığı ufuk kızılığı olarak yorumlayarak, çoğunluğun kabul ettiği fecr-i sadıktan yaklaşık 50-60 dakika sonra başlamış kabul eder. İyice azınlıkta kalan başka bir grup ise, fecr-i sadığın güneşin doğması olduğunu savunur, imsak vaktini gün doğumuyla başlatır.³⁷⁴

³⁷² Hümeýra Nur İşlek ile 6 Ağustos 2018 tarihli görüşme ve Hümeýra Nur İşlek tarafından 25.09.2018 tarihli gönderilen bilgi.

³⁷³ İlhami Aşıkaya ile 23 Ağustos 2019 tarihli görüşme.

³⁷⁴ Vecdi Akyüz, “Fıkıh Açısından İmsak Vaktinin Başlangıcı”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s. 126.

Yatsı namazının vakti şafağın kaybolmasından yani batı ufkündeki kızılıktan sonraki beyazlığın kaybolmasıyla başlar imsak vaktine (tan yerinin ağarmasına, ikinci fecrin doğmasına) kadar devam eder.³⁷⁵

Diyanet İşleri Başkanlığı çoğunluğun görüşünü uygulayarak asr-i evveli dikkate alıp ikindi namazında ezanlar ona göre okunurken yatsı namazı vaktinde ise çoğunluğun görüşü değil de Ebu Hanife'nin görüşü dikkate alınarak yatsı namazı vaktinin kızılıktan sonraki beyazlık kaybolduktan sonra girdiği belirtilmektedir. Durum böyle olunca neden ikindi namazı için çoğunluğun görüşü alınırken yatsı için çoğunluk değil de sadece Ebu Hanife'nin görüşü dikkate alınarak yatsı namazın vaktini ona göre belirlendiği sorusu akla gelmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığına site üzerinden bu sorunun cevabı sorulduğunda şu cevap alınmıştır:

“Yatsı vaktinin başlangıcı için kızılığın kaybı esas alınmaktadır. Kızılık kaybı ile beyazlık kaybı arasındaki farkı kesin olarak verilemez. Bu fark mevsimlere ve namaz vakti hesaplanan coğrafi konumlara göre değişim gösterir. Yatsı namazının vakti, akşam namazının vakti çıktıktan sonra başlar, “imsak” vaktine (tan yerinin ağarmaya başlamasına) kadar devam eder. Yatsı namazı bu süre içinde herhangi bir vakitte kılınabilir. Bununla birlikte bazı âlimler, bütün farz namazlarda olduğu gibi yatsı namazını da vaktinin ilk diliminde kılmanın Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tavsiyesi gereğince daha faziletli olduğunu söylemişlerdir. Buna karşılık yine bazı rivayetlere dayanarak yatsı namazını gecenin biraz ilerleyen diliminde kılmanın daha uygun olduğunu söyleyen âlimler de vardır. Şafî mezhebine göre yatsı namazının vakti batı ufkündeki kızılığın kaybolmasıyla başlar, tan yerinin ağarmasına kadar devam eder. Ancak bu mezhebe göre yatsı namazının vakti kendi içinde “faziletli”, “ihtiyari”, “cevaz” ve “özür” olmak üzere dörde ayrılır. Faziletli vakit, vaktin başında kılınmasıdır. İhtiyari vakit, gecenin ilk üçte bir vaktidir. Bundan sonra fecre kadarki vakit ise cevaz vaktidir. Bu vakitte yatsı namazını kılmak caiz ise de mekruhtur. Özür vakti ise yatsının cem-i takdim ile kılınacağı akşam namazı vaktidir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılan gözlemler şu an takvimlerde belirlenen yatsı vaktinin (güneşin ufuk altında -17°

³⁷⁵ Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, I, 236; Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, “Yatsı Namazı Ne Zamana Kadar Kılınabilir?”, <https://kurul.diyinet.gov.tr/Cevap-Ara/135/yatsi-namaz-ne-zamana-kadar-kilinabilir-> (27.10.2019).

derecede olması) beyaz şafağa, bir başka ifadeyle Ebû Hanife'nin görüşüne göre tespit edildiğini ortaya koymaktadır.”³⁷⁶

Diyanet İşleri Başkanlığında astronom olan İlhami Aşıkkaya'ya da aynı soru soruldu ve şu şekilde cevap alındı: “İkinci namazında çoğunluğun görüşü dikkate alınarak asr-i evvelde ikinci namazın vakti girmektedir. Yatsı namazı vaktinde ise başkanlığın görüşüne bakıldığında yatsı vaktinin alameti kızılığın kaybolmasıdır. Yani cumhurun görüşü esas alınmaktadır. 1983 yılında şartların olmayışı vs. gibi sebeplerden dolayı o zamanki kurul kızılığın kaybı ile beyazlığın kaybının kaç derecede kaybolduğuyla ilgili gözlem yapmadığı için kızılık kaybını almış bu kızılığın kayboluşunu da 17 derece olarak almıştır. Şu anda ise 17 dereceye bakıldığında bu derecede kızılık kaybolduğu gibi beyazlıkta kaybolmaktadır. Bu yüzden Diyanet İşleri Başkanlığı gözlemlerde ve uygulamalarda 17 dereceyi esas aldığı için kızılıkla beraber beyazlığın kaybolmasından dolayı yatsı namazının vakti beyaz şafak kaybolunca girmektedir.”³⁷⁷

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından akşam namazının sonu ve yatsı namazının ilk vaktini alameti olan şafak gözlemi yapılmıştır. 2011, 2012 ve 2013 yıllarında, denek gözlemcilerle gözlem yapılarak 35 adet yatsı, 28 adet de aletsel (fotoğraf makinesi ile yapılan) ışık ölçüm (yani fotometrik) ile yatsı gözlemi gerçekleştirilmiştir.

Başkanlık tarafından belirli tarihlerde hem denek gözlemciler tarafından görsel olarak hem de aletsel verilerle gözlem gerçekleştirilmiştir. Aletsel verilerle yapılan gözlemlerde ufuktaki beyazlığın kaybolma anı çok az bir hata payı ile astronomik tan vaktinden, sadece +1.3 dk (± 0.7 dk hata payı ile) önce gerçekleşmiştir. Hata payı dikkate alındığında başkanlığın yayınladığı takvimdeki değerle uyumaktadır. Kızılık kaybolma vakti de belirlenmiş bu kızılık kaybı takvimdeki yatsı saatinden +6.8 dk (± 6.9 dk hata payı ile) daha önce gerçekleşmiştir. Fotoğraf makinesi ile elde edilen bu kızılık ölçümleri, sadece 2011 yılında Yağlıpınar mevkiinde yapılan 15 adet tan (yatsı) gözleminden belirlenmiştir. Denek gözlemcilerle yapılan gözlemlerde ise beyazlığın

³⁷⁶ Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, “Türkiye’de Yatsı Ezanı İmameyn’in Görüşüne Göre mi Yoksa İmam-ı Azam’ın Görüşüne Göre mi Okunuyor?”, <https://kurul.diyamet.gov.tr/Sorularim> (26.10.2019).

³⁷⁷ İlhami Aşıkkaya ile 23 Ağustos 2019 tarihli görüşme.

kaybolma anı ortalama +10.4 dk (\pm 2.3 dk hata payı ile) önce, kızılılık kaybolma saatinin ise +20.6 dk (\pm 2.2 dk hata payı ile) önce gerçekleştiği belirlenmiştir.³⁷⁸

Yatsı namazı vaktinin sona ermesi ve sabah namazı vaktinin başlaması hakkında Abdülaziz Bayındır'ın söylemleri ve bu söylemlerine karşı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilen cevaplar bu vakitler hakkında her iki tarafın görüşünü şu şekilde ortaya koymaktadır.

Abdülaziz Bayındır: Tan olayları yani sabah ve yatsı namazı vakitlerinin hesaplanması, bunlar gözlenen ufka güneş ışınlarının gelmesi veya kaybolmasına göre belirlenir. Günümüzde bu işin astronomiye bırakılması dengeleri bozmuştur. Çünkü astronomlar yıldız gözlemi yaptıklarından astronomik tan, güneş ışıklarının atmosferin üst tabakalarına gelişine göre hesap ederler. Atmosferin üst tabakalarında yaşamadığımızı göre bu tanın namaz vakitleri ile ilgisi yoktur. Bu büyük hata sebebiyle seher vakti ve fecr-i kâzib kavramı kaybolmuş, yatsı namazı kendi vaktinin dışına taşınmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı: Astronomlar sadece yıldız gözlemi yapmazlar. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığında görevli astronomlar İslam astronomisini icra etmektedirler. İslam astronomisinin uğraş alanı yalnız Ay ve Güneş hareketlerini kapsar. Özellikle tarih boyunca İslam astronomları yetişmiş ve ibadet vakitlerinin belirlenmesi konusunda özel çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bugün kullandığımız birçok astronomik aletler ile astronomik formüllerin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Astronomlar bu konulardan anlamaz diyen ilgili şahıs kendisinin hiç de uzmanlık alanı olmayan astronomik konuları açıklama gayreti göstermektedir. Günümüzde yaşanan sorun din ile astronominin bir alanda ortak çalışmamasından kaynaklanmaktadır. İmsak vaktini belirlemede yaşanan problem astronomik bir problem değildir. Ana problem imsak vaktinin fihhi olarak tarifinde görülmektedir. Ayetteki beyaz ip siyah ip açıklamasının tefsirinden kaynaklanmaktadır. Fecr-i sâdik denilen olay güneş doğmadan önce ufukta oluşan ince bir tabaka halindeki beyazlık mıdır? Yoksa Abdülaziz Bayındır'ın bahsettiği gibi kalın bir kızıl tabakanın oluşması mıdır? Bu tip

³⁷⁸ Sacit Özdemir, İlhami Aşıkkaya, "İmsak ve Tan Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Tespiti, *Diyanet İlmî Dergi*, 2016, c. 52, sy. 2, s. 37-38. Ayrıca bkz. Sacit Özdemir, "Ufuk Aydınlanma (tan ve fecir) Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Belirlenmesi", *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s. 44-50.

sorular cevap bulursa imsak vaktini gözlemleyerek teknik olarak hesap etmek oldukça kolaylaşacaktır.

Abdülaziz Bayındır: Günlük menâzil, Güneş ışınları, menâzilini her gün 360 derecelik bir çember üzerinde tamamlar. Dünya, batıdan doğuya doğru döndüğü için güneşin doğudan batıya gittiğini sanırız. Günlük zaman dilimleri, güneş ışınlarının menâziline yani konumlarına ve yer ile yaptığı açılara göre oluşur. Güneş, -8.5° ye inince yatsı olur. Güneş -17° ye inince yatsı vakti çıkar ve Gasaku'l-leyl denen gecenin ortası ve en uzun bölümü başlar. Ona nısf'ul-leyl yani gecenin yarısı da denir. Bu; uyuma, dinlenme ve kalkıp teheccüd namazı kılma vaktidir. Seher vakti bu vaktin içindedir. Seher vakti, güneşin doğu ufku -17° yaklaştığı sırada girer. Ufkun üst tarafında fark edilen aydınlık aşağı doğru inmeye başlar ve bütün ufku sarar. Bu aydınlık insanları aldattığı için ona fecr-i kâzib denir. Oruç tutanlar sahur yemeğini bu vakitte yerler. Güneşin doğu ufku yakınlığı -8.5° olunca fecr-i sâdik olur; sabah namazı vakti girer ve oruç yasakları başlar.

Diyanet İşleri Başkanlığı: İslam dünyası ve ülkemizde 15 derecenin altında bir değer kullanan herhangi bir İslam ülkesi bulunmamaktadır. Sadece Fransa İslami Organizasyonlar Birliği imsak ve yatsı vakti için güneşin 12 derece ufuk altında bulunmasını uygulamaktadır. İmsak ve yatsı vakti için 8,5 derece alındığı zaman nerdeyse güneşin doğuş vakti gelmiş olmaktadır. Ankara için güneş doğuşa 38, İstanbul için ise 39 dakika kalmış bulunmaktadır. Başkanlığımızın hesapladığı imsak ile 8,5 derecelik imsak arasındaki fark ise Ankara için 58, İstanbul için ise 60 dakikadır.

Bayındır'a göre İstanbul Süleymaniye'de çıplak gözle Fecr-i Sâdik'in görüntüsü bu şekildedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı: Yatsı ve imsak vakti gözlemleri için şehir ışıklarından etkilenmeyen yani ışık kirliliği olmayan ve gözlem yapılan yer ile doğu ve batı ufku aynı irtifada ve açık olan yerlerde yapılmalıdır. Fotoğraftaki konuma bakıldığında

yukarıda bahsedilen özelliklere dikkat edilmediği görülmektedir. İstanbul gibi her tarafı ışık olan bir ortamda imsak ve yatsı gözlemi yapılarak bulunan “imsak vakti” oldukça farklı değer olarak gözlemlenebilir. Çünkü şehir ışıklarından dolayı imsak da beyazlığın başlangıcını, yatsıda ise kızılığın ve beyazlığın bitişini gözlemlemek mümkün olmaz. Ayrıca ufuk da tepelerle çevrili olduğu için zaten ufuk aydınlığı tepenin üstüne çıkıncaya kadar güneşin doğuşu da oldukça yaklaşmış olmaktadır. Kamuoyuna net bilgi verilmesi ve bilimsellik niteliğine sahip olabilmesi için gözlem yapılacak yerin hassas olarak seçilmesi ve gözlemlerin uzun sürede yapılması gerekmektedir. Şehrin merkezinde bir günlük bir gözlem yapılarak imsak vakti şudur diyebilmek bilimsel bir yaklaşım olarak kabul edilemez. Başkanlık olarak gözlem yapılacak yer seçimi için uzun süreli çalışmalar yapılmış ve gözlemler 2 yıllık bir periyot diliminde yürütülmüştür. Bu hassasiyette yapılan gözlem değerlerimiz halkımızla paylaşılmıştır.

Abdülaziz Bayındır: Aşağıdaki resimler, yatsı veya imsak vaktini değil ğasak vaktini göstermektedir.

Diyane göre yatsı vakti

Diyane göre imsak vakti

Diyane İşleri Başkanlığı: Bir önceki maddede yaptığımız açıklamada olduğu gibi bu fotoğraflar şehrin ışıklarından oldukça etkilenmekte ve ufku simsiyah göstermektedir. Zaten tepelik bir yer olduğu için de ufuk gözükmemektedir. Yatsı vaktinin bitiş ile ilgili gereken dini tartışmalar yapılmalı ve bir sonuca varılması elzem görünmektedir.

Abdülaziz Bayındır: Fecr-i kâzibin başlangıcından itibaren ufukta beyaz ve kızıl ışıklar, karanlıkla karışık halde bulunur ve daha sonra kızılık öne çıkmaya başlar.

Fecr-i kazib görüntüleri

Diyanet İşleri Başkanlığı: Fecr-i kâzib, yalancı fecr demektir. Fecrin doğuşundan önce, ufukta göğe doğru dikine yükselen aydınlık için kullanılan bir tabirdir. Eskilerin tabiri ile “kurt kuyruğu” dikine beyazlık görülmesi gerekir. Görüleceği üzere burada tanım karmaşası bulunmaktadır. Türkiye enlemlerinde fecr-i kâzib görüntüsü oluşmamaktadır. Fakat Bayındır İstanbul’un göbeğinden fecr-i kazıp görüntüsü vermektedir. Verdiği bu görüntü aslında Fecr-i sâdık görüntüsüdür.

Abdülaziz Bayındır: Seher vaktinin sonuna doğru ışık, ufuk boyunca yayılmaya başlar; altta kara parçasının siyahlığı, üstte kızıl ışık kuşağı, onun üstünde de beyaz ışık kuşağı, kesin çizgilerle ayrılınca fecr-i sâdık başlar. Bu sırada güneş 9 derece ufku altına gelmiş olur.

Diyanet İşleri Başkanlığı: Fecr-i sâdık, hakiki, gerçek fecir demektir. Gece karanlığının kaybolmaya başlayıp güneş ışığının belirtilerinin görünmeye başladığı, ufuktaki aydınlığın enlemesine (yatay olarak) ufka yayıldığı vakittir. Şartları oldukça iyi olan gözlem yerleri için doğu ufku bakan gözlemci şu olayı net bir şekilde gözlemleyebilir. İmsak vaktinden önce doğu ufku karanlıktır. Güneş ufka yaklaştığında artık doğu ufunda yatay bir aydınlık görünmeye başlar bir müddet sonra bu aydınlık ufka yatay olarak yayılmaya başlar ve gözlemci bunu görür. Aydınlığın üst kısmı siyah ufuk beyazdır. Bu olay gözlemci tarafından net bir şekilde görülür. Başkanlığın almış olduğu imsak vakti bu andır. Bu bize şunu da hatırlatır. Siyah iplik beyaz iplikten ayırt edilene kadar bilgisine net bir şekilde ulaşılmaktadır. Yani doğu ufunda siyah ve beyaz farkı görülmektedir. Abdülaziz Bayındır, Başkanlığımız bünyesinde gerçekleştirilmiş olan gözlemleri incelendiğinde yatsı ve imsak vakti için son yıllarda savunduğu fikirlerle ve bilimsel verilerin çeliştiğini görebilir. Başkanlığımız bünyesinde katıldığı

gözlemlerde ortalama 12 dakikalık imsak farkı ile başlayan tespitleri bugün yerini 79 dakikalık farka kadar çıkmıştır.³⁷⁹

Diyanet İşleri Başkanlığının 2013 de imsak ve yatsı namazı vakti ile ilgili yaptığı açıklama ise şöyledir: “Diyanet İşleri Başkanlığı imsak vaktinin belirlenmesi hususunda öteden beri birbirine tamamen zıt iki tür eleştiriye muhatap olmaktadır. Birincisi imsak vaktinden temkini kaldırarak insanların oruçlarını riske attığı yolundaki eleştiridir. Nitekim ülkemizde yayınlanan bazı takvimler temkin süresini kullanmaya devam ettikleri için imsak vaktini Diyanet takviminden 20 dakika önce vermektedirler. Diğeri ise imsak vaktini çok erken belirleyerek insanlara fazla oruç tutturduğu yolundaki eleştiridir. Bu tür eleştirileri de dikkate alarak Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez Ramazan’ın başlangıcında gerçekleştirdiği basın toplantısında gerekli beyanatlarda bulunmuş olmasına rağmen bu hususta herhangi bir açıklama yapılmamış gibi haber ve değerlendirmelerin sürdürülmesi üzerine aşağıdaki açıklamaların yenilenmesine ihtiyaç duyulmuştur:

1. İmsak vaktinin hesaplama belirlenmesi yeni bir hadise değildir. Namaz vakitlerinin hesaplarla belirlenmeye başladığı Hicri III. Asırdan itibaren imsak vakitleri de hesaplama belirlenmektedir. Müslüman astronomi âlimleri geçmişten günümüze imsak vakitlerinin hesaplanmasında genellikle bugün Diyanet İşleri Başkanlığının imsakın hesaplanmasında esas aldığı kriterleri benimseyerek ‘Fecri sadığı tespit edegelmişlerdir.

2. Geçmiş İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu, imsakin hesaplanmasında Diyanet İşleri Başkanlığının esas aldığı 18° yi benimseyerek ‘fecri sadık’ı hesaplamışlardır. Bazıları ise daha ihtiyatlı davranmak üzere 19° yi esas almışlardır. 1949 yılında Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki’nin talimatıyla Kandilli Rasathanesinin kurucusu Prof. Fatin Gökmen başkanlığında Kâmil Miras, İstanbul Müftüsü Ömer Nasuhi Bilmen, Eyyüp Müftüsü İsmail Habib Erzen ve Muvaakit Yusuf Ziya Gökçe’den oluşan komisyon da imsakin belirlenmesi için 19° yi esas almıştır. Ancak Başkanlığımız 1982 yılında imsak vaktinden temkini kaldırdığı sırada İslam’ın kolaylaştırma ilkesi doğrultusunda 19° yerine bilimsel bir kriter olan 18°’yi benimsemiştir.

³⁷⁹ İlhami Aşıkaya, Hümeysra Nur İşlek, Gürhan Eren. “Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır’ın İmsak ve Yatsı Vakitleri Hakkındaki Söylemleri ve Bu Söylemlere Karşı Verilen Teknik Cevaplar” 2013, s. 1-8.

3. Günümüzde İslam dünyasının neredeyse tamamına yakını imsak vaktinin hesaplanmasında Diyanet İşleri Başkanlığının imsakin belirlenmesinde esas aldığı ölçüyü benimsemektedir. Bu itibarla geçmişteki İslam astronomlarının bu meseleyi anlamadığı, İslam dünyasındaki onlarca İslami Astronomi cemiyetinin bu işi bilmediği, şimdilerde birilerinin bu işi doğru anlamaya başladığı gibi bir sonuca götürecek yaklaşımlarla milletimizin zihninde tereddütler uyandırmaya çalışılmasını isabetli bulmuyoruz.

4. Diyanet İşleri Başkanlığı, elbette orucun başlangıç vakti konusunda fıkıh kitaplarımızda yer alan farklı görüşleri bilmektedir. Elbette bunlardan bir kısmının itibara alınamayacak şaz görüşler olduğunun da farkındadır. Ancak Başkanlık, sorumluluk sahibi bir kurum olarak fetvaya esas olan en ihtiyatlı görüşü tercih ederek imsak vakitlerini hesaplamaktadır. Başkanlığın bu tercihi, vaktin ilk sınırını tespit esasına dayanmaktadır. Bunu da bilimsel bir kriteri esas alarak gerçekleştirmektedir.

5. Diyanet İşleri Başkanlığı, imsakin belirlenmesinde bilimsel bir kriter olarak astronomik tanın başlangıcı olan 18° 'yi esas almaktadır. Böyle bilimsel bir kriter ölçü alınmadığı takdirde toplum içinde birliğin sağlanması asla mümkün değildir. Bu hususta bugün şikâyet edilen tablo gibi manzaralar ortaya çıkar. Nitekim günümüzdeki uygulamalarda kimi takvimler imsak vaktini Diyanet takviminden yaklaşık 20 dakika önce başlatırken kimileri Diyanet takviminden bir saatten daha fazla bir süre sonra başlatmaktadır.

6. Dört mezhebe göre yatsı namazının cevaz vakti, fecri sadığa kadar devam eder. Buna göre yatsı namazının sonu ile sabah namazının başlangıç vakti arasında mühmel vakit/boşluk (ilkinin vaktinin çıkması, ikincinin vaktinin girmesi için bir süre) yoktur. Vaktin biri çıkar, diğeri girer. Buna göre, fecr-i sadık'ın zuhuru ile yatsı vakti çıkar, sabah namazı vakti girer ve oruç için imsak başlar. Bunlar arasında, fıkıh yönünden, az da olsa bir boşluk/mühmel vakit yoktur. Buna göre fecri sadık'ın ilk oluşmaya başladığı andan sonraya bırakılması, yatsı vaktinin sonu hususunda tereddüt ortaya çıkaracaktır.

7. Başkanlığımız ibadet vakitlerine ilişkin olarak dile getirilen her türlü görüş ve düşüncüyü ciddiyetle takip etmenin bir gereği olarak imsak ve yatsı vakitlerinin bilimsel gözlem yöntemleriyle belirlenmesi için Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve

Uzay Bilimleri Bölümü ile ortak bir gözlem projesi yürütmektedir. Şu ana kadarki gözlemler Ankara Bâlâ ilçesindeki 1500 rakımlı Beynam Ormanları; Bolu Gerede İlçesindeki 1900 rakımlı Arkut Dağı ile Türkiye'nin güneyinde ve deniz seviyesindeki Mersin ili Anamur ilçesinde yürütülmüştür. Gözlem çalışmalarının insan gözüne endeksli aletlerle yapılan kısmında sonuca ulaşılmıştır. Buna göre; Başkanlık takvimlerinde hesaplanan imsak vakitleri ile fecirde ortalama tan beyazlığının başlama vakti arasında ise -0.8 ± 3.5 dakika fark görülmüştür. Bu sonuç, güneşin 17.8 derece ufka yaklaştığı zamana denk gelmektedir. Başkanlık takvimlerinde yatsı vakti için güneşin 17° ufku altına inişinin, imsak vakti için ise güneşin ufka 18° yaklaşması ölçüsünün esas kabul edildiği dikkate alındığında insan gözüne endeksli aletsel rasatlarla yapılan gözlem sonuçlarının Başkanlık takviminde verilen imsak vakti ile örtüştüğü görülmüş ve bu sonuçlar Ramazan'dan önce Diyanet İşleri Başkanımız tarafından halkımızla ve basınımızla paylaşılmıştır.

8. Araştırmanın çıplak gözle yapılan rasatlar kısmında, Diyanet İşleri Başkanlığı görevlilerinden müteşekkil denek gözlemciler tarafından 28 adet yatsı, 22 adet imsak gözlemi olmak üzere toplan 50 adet görsel gözlem yapılmıştır. Ancak ışık etkisi ve ufuk kirliliği gibi tesirler göz önünde bulundurularak; sağlıklı sonuçlara ulaşılması amacı ile çıplak gözle yapılan gözlemlere bir süre daha ve fakat mümkün mertebe ışık etkisinden olabildiğince uzak daha değişik yerlerde devam edilmesi kararına varılmıştır. Tüm gözlem sonuçları elde edildikten sonra bütün bilgiler kamuoyu ile paylaşılacaktır.

9. Gerek aletsel gözlemlerle ve gerek çıplak gözle yapılan rasatlarla ulaşılan sonuçlarda şu ana kadar, günümüzde seslendirilmeye başlayan ve imsakin güneşin 10° ufka yaklaşmasından daha az bir zamana tekabül eden bir vakitte başlatılması yolundaki görüşü destekleyen en ufak bir bulguya rastlanmamıştır. Zaten söz konusu iddia sahiplerinin dile getirdiği görüşleri İslam tarihi boyunca kabul eden hiçbir ciddi ilim insanı olmadığı gibi günümüz İslam dünyasında bu alanda söz sahibi olan hiçbir ilim insanı ve astronom da benimsememektedir.

10. Şer'î vakitlerin belirlenmesi, Diyanet İşleri Başkanlığının en önemli vazifelerinden biridir. Çünkü en başta ibadetler olmak üzere Müminlerin dini hayatı ile ilgili pek çok husus, şer'î vakitlerle irtibatlıdır. Yatsı namazı vaktinin sonu, sabah namazı vaktinin ve orucun başlangıcı olan imsak vaktinin belirlenmesi de bu vazifenin

bir parçasıdır. Halkımız, ibadet hayatlarıyla ilgili hususlarda bir tereddüt yaşamamalı ve bu hususta Başkanlığımıza güvenmeye devam etmelidir.”³⁸⁰

Diyanet İşleri Başkanlığı imsak (sabah namazı) vakti için ufuktaki yatay beyazlığın ilk anını esas almakta, imsak tespitini gözleme uygun karanlık yerlerde yapmakta, yöntem olarak çıplak gözle beraber teknolojik aletleri de kullanmaktadır. Fecri sadığın kendisini görmeyi esas almakta ve bunun belirtilen saatlerde fotoğraf makinasıyla görüldüğünü belirtmektedir. Yatsı vakti içinde denek gözlemcilerle ve teknolojik aletlerle gözlem yapılmış gözlem sonucunda 17 derecede kızılılıkla beraber beyazlıkta kaybolduğu müşahede edilmiştir.

Bu görüşlerden Diyanet İşleri Başkanlığının görüşü konuyla ilgili hem aletsel verilerle hem de denek gözlemcilerle imsak vakti ve yatsı vaktini tespit etme çalışmaları yapmış olması sebebiyle öne çıkmış ve daha çok tercih edilmiştir.

3.1.2. Diyanet İşleri Başkanlığına Göre Öğle ve İkinci Namazının Vakti

Öğle namazının giriş vakti ve ikinci namazının son vakti ile ilgili herhangi bir ihtilaf yoktur. Öğle namazının vaktinin sonu, buna bağlı olarak da ikinci namazının ilk vakti hususunda ihtilaflar meydana gelmiştir.³⁸¹ İkinci vakti asrı evvele göre belirlenmektedir. İkinci namazının vaktinin başlangıcı, öğle namazı vaktinin sona ermesine bağlı olduğu için, öğle namazının sona ermesi konusundaki görüş ayrılığı ikinci vaktinin başlamasına da yansımıştır. Dolayısıyla İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed ve diğer mezhep imamlarına göre öğle vakti, her şeyin gölgesi ‘fey-i zeval’ hariç kendisinin bir misli olduğu zaman biter ve ikinci namazının vakti başlar. Buna asr-ı evvel (ikinci namazının ilk vakti) denir. Ebu Hanife’ye göre ise öğle vaktinin bitişi, her şeyin gölgesi “fey-i zeval” hariç kendisinin iki misli olduğu zaman biter ve ikinci namazının vakti başlar. Buna asr-ı sâni (ikinci namazının ikinci vakti) denir. Diyanet İşleri Başkanlığı takviminde asr-ı evvel uygulaması esas alınmaktadır.”³⁸²

³⁸⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Basın Açıklaması”, <https://www.diyaret.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/2921/basin-aciklamasi> (27.10.2019).

³⁸¹ M. Kamil Yaşaroğlu, “Vakit” md., XLII, 489; Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, I, 234-236; Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, “İkinci Namazının Vakti Ne Zaman Başlar ve Ne Zaman Sona Erer”, <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/133/ikindi-namazinin-vakti-ne-zaman-baslar-ve-ne-zaman-sona-erer-> (20.10.2019).

³⁸² Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, “Türkiye’de Yatsı Ezanı İmameyn’in Görüşüne Göre mi Yoksa İmam-ı Azam’ın Görüşüne Göre mi Okunuyor?”, <https://kurul.diyaret.gov.tr/Sorularim> (26.10.2019).

İkinci namazı için ezanlar asr-i evvelde okunmaktadır.³⁸³ Türkiye standartlarında “asr-i evvel” ve “asr-i sâni”³⁸⁴ arasında mevsimsel değişiklikler de göz önünde bulundurulduğunda ortalama otuz beş dakika ile yetmiş dakika arası fark meydana gelmektedir.³⁸⁵ Yani mevsimsel değişiklik ve coğrafi şartlar neticesinde güneşin geliş açılarının farklı olması nedeniyle böyle bir fark oluşmaktadır.

Tarih	Diyanet İşleri Başkanlığı	Süleymaniye Vakfı	Fazilet Neşriyat	Türkiye Takvimi	Ehli Beyt Takvimi
21.01.2020 TOKAT	Başkanlığı Takvimi	Vakfı Takvimi	Neşriyat Takvimi	Takvimi	Takvimi
Öğle Namazı	12.50	12.50	12.55	12.56	12.52
İkinci Namazı	15.22	15.21	15.28	15.29	15.22

3.1.3. Diyanet İşleri Başkanlığına Göre Akşam Namazının Vakti

Akşam namazı vaktinin başlangıcı güneşin batmasıyla başlar, sonu ise şafağın yani kıvıllıktan sonraki beyazlığın kaybolmasıyla sona erer. Yatsı namazının vaktinin başlangıcı da aynı vakittir.³⁸⁶

Akşam namazının sonu ve yatsı namazının girişinin alameti olan şafak hususunda Fukaha arasında ihtilaf olduğundan dolayı hem de akşam namazının vaktinin dar olması nedeniyle akşam namazını şafağın kaybolmasına kadar beklemeden erken kılmak gerekir.³⁸⁷

Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısında İbrahim Paçacı akşam ve yatsı namazının vaktinin belirlenmesinde kırmızı şafağın esas alınması; kıvıllığın

³⁸³ Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, “İkinci Namazının Vakti Ne Zaman Başlar ve Ne Zaman Sona Erer”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/133/ikinci-namazinin-vakti-ne-zaman-baslar-ve-ne-zaman-sona-erir-> (20.10.2019); İlhami Aşıkaya ile 6 Ağustos 2018 tarihli görüşme.

³⁸⁴ Bir cismin gölgesinin zeval vaktindeki gölgesi hariç kendisinin bir misline ulaştığı ana “asr-ı evvel”; bir cismin gölgesinin zeval vaktindeki gölgesi hariç kendisinin iki misline ulaştığı da “asr-ı sâni” denir. (M. Kamil Yaşaroğlu, “Vakit” md., *DİA*, XLII, 488; Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, “Asr-ı evvel ve asr-ı sani ne demektir?”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/132/-asr-i-evvel--ve--asr-i-sani--ne-demektir-> (01.10.2019)).

³⁸⁵ İlhami Aşıkaya ile 23 Ağustos 2019 tarihli görüşme.

³⁸⁶ Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, I, 236; Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, “Akşam Namazı Ne Zamana Kadar Kılınır?”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/134/aksam-namazi-ne-zamana-kadar-kilindir-> (26.10.2019); Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, “Türkiye’de Yatsı Ezanı İmameyn’in Görüşüne Göre mi Yoksa İmam-ı Azam’ın Görüşüne Göre mi Okunuyor?”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/Sorularim> (26.10.2019).

³⁸⁷ Komisyon, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, I, 236; Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, I, 365.

kaybolmasının hesaplanmasında, güneşin 15 derece ufku altına inmesi kabul edilerek takvimler buna göre hazırlanması gerektiğini ifade etmiştir. Şafağı, kızılıktan sonraki beyazlık kabul etmek daha ihtiyatlı olmakla birlikte; kızılık olarak kabul etmek genişlik ve kolaylık olacaktır.³⁸⁸

Diyaret İşleri Başkanlığı yaptığı gözlemlerde ve uygulamalarda 17 dereceyi esas aldığı için bu 17 derecede kızılıkla beraber beyazlığın kaybolduğu ifade edilmiştir.³⁸⁹ Bu durumda kızılıkla beraber beyazlık kaybolduğu düşünüldüğünde akşam namazının sonu buna bağlı olarak yatsı namazı vaktinin girişi konusunda bir sorun olmadığı anlaşılmaktadır.

3.2. SÜLEYMANİYE VAKFI DİN VE FITRAT ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Süleymaniye Vakfı Yüce Allah'ın mesajını anlamak ve anlaşılmasını yaygınlaştırmak amacıyla 1993 tarihinde Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır tarafından kurulmuş bir vakıftır. Bayındır, 1976-1997 tarihleri arasında İstanbul Müftülüğünde birtakım görevler ifa etmiş, 1997 tarihinde İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olmuştur.³⁹⁰

3.2.1. Süleymaniye Vakfının Vakitlerle İlgili Kavramları

3.2.1.1. Gündüzün İki Tarafı

Güneşin doğuşu ile batışı arasındaki vakte gündüz denir. Güneşin doğmadığı veya kısa süreliğine doğduğu yerlerle ise gündüz, Güneşin duhâsının (aydınlığının) ortaya çıktığı vakittir.³⁹¹

Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: “*Güneş ayı yakalayamaz, gece de gündüzü geçemez. Her biri farklı bir yörüngede yüzüp gider*”³⁹² Gece, gündüzü geçemediği için yeni gün, güneşin doğmasıyla başlar. Bu yüzden farz namazların vakitlerini bildiren iki ayette ilk namaz, öğle namazıdır.³⁹³ Tefsir ve fıkıh kitaplarında sabah namazından

³⁸⁸ İbrahim Paçacı, “Akşam Namazı Vaktinin Çıkışı ve Yatsı Namazı Vaktinin Giriş ve Çıkışı”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), s. 179,187.

³⁸⁹ İlhami Aşıkaya ile 23 Ağustos 2019 tarihli görüşme.

³⁹⁰ Süleymaniye Vakfı, “Kurucumuz, Amacımız”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/> (19.01.2020).

³⁹¹ Abdülaziz Bayındır, “Namaz Vakitleri”, 2 Mart 2013 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-ilmihal-dersleri/> (21.09.2019).

³⁹² Yasin 36/40.

³⁹³ Abdülaziz Bayındır, “Kur’an’da Namaz Vakitleri”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/kuran-arastirmalari/kuranda-namaz-vakitleri.html> (04.10.2019).

itibaren gündüzü başlatırlar gündüzü nehar-i şer'î ve nehar-i örfî diye ikiye ayırırlar ve şer'î' gündüzü dikkate aldıklarından sabah namazını gündüzün birinci namazı sayarlar. O takdirde gündüzün iki ucunda namaz kıl denildiğinde sabah, öğle, ikindi namazı olmaktadır. Böyle olunca da tesniye olan “tarafey” kelimesine cemi manası verilerek üç anlamı çıkarılmaktadır. Cemi olan “Zülefen minelley” kelimesine de tesniye manası verilmektedir. Bu takdirde gece kılınan namazlarda akşam ve yatsı namazları olmaktadır. Kısacası çoğula ikil ikile çoğul manası verilmektedir.³⁹⁴

Arapçada bir şeyin parçasına ve bölümüne taraf (طرف) denir. Şu âyete göre gündüzün en az üç tarafı yani üç bölümü olduğu anlaşılmaktadır.

*“Onlar ne derlerse desinler, sen sabret. Güneşin doğuşundan önce, batmasından önce ve gecenin bölümlerinde her şeyi güzel yaptığından dolayı Rabbine ibadet et. Gündüzün bölümlerinde de ibadet et; belki memnun kalırsın.”*³⁹⁵

“Taraflar” diye tercüme edilen أطراف = etrâf kelimesi tarafın çoğuludur. Arapçada çoğul en az üçü gösterdiğinden gündüzün en az üç bölümü olmalıdır. Bunlar her dilde olan sabah, öğle ve ikindir. Âyetin sonunda yer alan “...memnun kalasın” ifadesi, âyetin bu saatlerde nafilâ ibadeti teşvik ettiğini göstermektedir. Çünkü farzlar kesin olup onlarla ilgili ayetlerde “belki” ile başlayan bir ifade yoktur. Bundan dolayı burada üç taraftan kastedilen sabahleyin kılınan kuşluk namazı ile öğle ve ikindi namazlarıyla birlikte kılınan nafilâ namazlardır.³⁹⁶

3.2.1.2. Gündüzün Birinci Tarafı (Öğle Namazı Vakti)

“Namazı, gündüzün iki tarafında... tam kıl”³⁹⁷ âyetindeki taraf (طرف) kelimesi bir şeyin bölümlerinden biri anlamına gelmektedir. “Gündüzün iki tarafı”, iki bölümü demektir. Aşağıdaki ayette görüleceği gibi namaz kılınması gereken ilk bölüm, güneşin

³⁹⁴ Abdülaziz Bayındır, “Namaz Vakitleri”, 2 Mart 2013 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-ilmihal-dersleri/> (21.09.2019).

³⁹⁵ Tâhâ 20/130; Süleymaniye Vakfı Meali, “Tâhâ Sûresi”, https://www.suleymaniyevakfimeali.com/Meal/Ta_Ha.htm (22.09.2019).

³⁹⁶ Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (22.09.2019).

³⁹⁷ Hud 11/114.

batıya kaydığı öğle vaktidir. İkinci bölüm ise ikindi namazının vaktidir. Bu iki vakit bütün kültürlerde mevcuttur.³⁹⁸ Taraflardan birincisi şöyle açıklanmıştır:

“*Namazı, Güneşin dülûk’nda...tam kıl...*”³⁹⁹

Dülûk دلوک, meyletmek ve eğilmek demektir. Güneşin dülûk’undan kasıt, güneşin tepe noktasından batıya kaymasıdır. O zamana kadar batı tarafına eğik olan gölgeler doğuya doğru eğilmeye başlar. Batan Güneş, ufkun arkasına eğiliyor gibi gözüktüğünden Güneşin dülûk’una “Güneşin batması” anlamı verenler de vardır. Bu anlayış, kelimenin sözlük anlamına uysa da âyetler arası dengeye ve Kur’ân’ın iç bütünlüğüne uymamaktadır. Enes b. Mâlik’ten nakledilen şu söz, Güneşin dülûk’una güneşin batması anlamı verilmeyeceğini göstermektedir.

“*Nebîmiz öğle namazını Güneşin dülûku sırasında kılardı...*”⁴⁰⁰

Farz namazlarla ilgili olarak Güneş kelimesinin geçtiği tek âyet İsrâ suresi 78. Ayetidir. Güneşin tepe noktasından batıya meyletmesi, bulunduğumuz meridyenden geçmesidir. Meridyen geçişi, her yerde ve her mevsimde kolayca tespit edilebildiği için hesabın başlangıcı olur. Âyet ve hadislerde öğle namazının, günün ilk namazı olarak geçmesi de bu açıdan önemlidir.⁴⁰¹

3.2.1.3. Gündüzün İkinci Tarafı (İkinci Namazı Vakti)

Namazın farz olduğu ilk bölüm öğle ise, ikinci bölüm zorunlu olarak ikindi olmaktadır.⁴⁰² Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“*Cebraîl Kâbe’nin yanında bana iki kere imamlık yaptı. İlkinde öğle namazını, gölgeler bir ayakkabı bağı kadar (kısa) iken kıldırdı. Sonra her şeyin gölgesi kendi boyu kadarken ikindiye kıldırdı... Cebraîl ikinci kez imamlık yaptığında öğleyi, çünkü ikindi vaktinde, her şeyin gölgesi kendi boyu kadarken kıldırdı. İkindiye de her şeyin gölgesi*

³⁹⁸ Abdülaziz Bayındır, “Kur’an’da Namaz Vakitleri”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/kuran-arastirmalari/kuranda-namaz-vakitleri.html> (04.10.2019).

³⁹⁸ Hud 11/114.

³⁹⁹ İsrâ 17/78.

⁴⁰⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî (256/870), *et-Târîhu’l-kebîr*, Mustafa Abdulkâdir Ahmed Ata (thk.), Beyrut: Darü’l-kütübi’l-ilmîyye, 2008, II, 116.

⁴⁰¹ Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”,

<https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (22.09.2019).

⁴⁰² Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”,

<https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (22.09.2019).

*kendinin iki katı olduğunda kıldırdı... Sonra bana döndü ve dedi ki, “Ey Muhammed bu iki vakit arasında namaz kılma vakti senden önceki peygamberlerin de vaktidir ve (namaz) vakti bu iki vakit arasındır.”*⁴⁰³

Dolayısıyla ayette belirtilen gündüzün iki tarafından maksat birinci tarafı öğle; ikinci tarafı ise ikinci olmaktadır. Bu bölümlerde kılınan namazlar ise öğle ve ikinci namazı olmaktadır.⁴⁰⁴

3.2.1.4. Gecenin Zülefleri (Alacakaranlıkları)

Güneşin batması ile doğması arasındaki vakte gece denmektedir. Güneşin doğmadığı veya kısa süreliğine doğduğu yerler ile beyaz gecelerin yaşandığı yerlerde ise gece, Güneşin duhâsının (aydınlığının) kaybolduğu vakittir.⁴⁰⁵

Hud suresi 114. ayette “*Namazı... gecenin zülfelerinde (alacakaranlıklarında) tam kıl*” buyrulmaktadır. Zülef (زلف) zülfenin (زلفة) çoğulu olup yakınlık demektir. “... gecenin zülfeleri” gündüze yakınlığını gösteren alacakaranlıklarıdır. Arapçada çoğulun en azı üç olduğundan alacakaranlıkların üçünde namaz kılmak gerekir. Bunlar: akşam, yatsı ve sabah namazlarıdır. Seher vakti de alacakaranlıktır ama o vakitte kılınacak farz namaz yoktur.⁴⁰⁶

Gece üçe ayrılır: birinci bölümü, akşam ve yatsı namazlarının vaktidir. Güneşin batmasıyla başlar ve karanlığın iyice çökmesine (ğasaku'l-leyl'e) kadar sürer. İkinci bölümü, teheccüd namazının vaktidir, ğaseku'l-leyl'den tan yerinin ağarmasına kadar sürer. Buna, gecenin yarısı (نصف الليل) veya gecenin ortası (وسط الليل) denir. Üçüncü bölüm ise tan yerinin ağarmasıyla başlayan sabah namazının vaktidir.⁴⁰⁷

3.2.1.5. Akşamın Alacakaranlıkları

İşâ (العشاء) veya şafak adı verilen akşamın alacakaranlığı ikiye ayrılır. Bunlar: Birinci işâ (العشاء الأولى) akşam namazı vaktidir. Ona şafak denmesi ufku kızıla

⁴⁰³ Tirmizî, “Salat”, 113; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2. Ayrıca bkz. Nesâî, “Mevakit”, 15.

⁴⁰⁴ Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (22.09.2019).

⁴⁰⁵ Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (22.09.2019).

⁴⁰⁶ Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (22.09.2019).

⁴⁰⁷ Abdülaziz Bayındır, “Kur'an'da Namaz Vakitleri”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/kuran-arastirmalari/kuranda-namaz-vakitleri.html> (04.10.2019).

boyamasından dolayıdır. İkinci işâ (العشاء الأخيرة) yatsı vaktidir. Batı ufkunda oluşan siyah, beyaz ve kızıl çizgilerde karışma olunca yatsı vakti girer. Kızılık kaybolduktan sonra zayıf ışıklı yıldızların görünmesiyle yatsı vakti sona ermekte gecenin ilk üçte birlik bölümü bitmiş artık gecenin ortası başlamış olmaktadır. Akşamın alacakaranlıklarında kılınan namaz akşam ve yatsı namazı olmaktadır.⁴⁰⁸

3.2.1.6. Gecenin Ortası (وسط الليل)

Yatsı vaktinin bitimiyle başlayıp seher vaktine kadarki vakit gecenin ortasıdır. Elektrikle aydınlanmanın olmadığı yerlerde insanlar bu vakitte evlerine, diğer canlılar da yuvalarına çekilirler. Gecenin ortası, en uzun bölümü oluşturur.⁴⁰⁹

3.2.1.7. Gecenin Yarısı (نصف الليل)

Akşamın alacakaranlığı ile sabahın alacakaranlığı, gecenin iki bölümünü oluşturur. Gecenin ortası üçüncü bölümdür. Ona seher vakti (feci-i kâzib) eklenince üç bölümün yarısı olduğundan bu kısma gece yarısı (نصف الليل) denmiştir.⁴¹⁰

3.2.1.8. Sabahın Alacakaranlıkları

Gecenin ortası ile güneşin doğması arasında sabahın alacakaranlıkları oluşmaktadır. Ona fecir vakti denmektedir. Feci, gece karanlığında güneşten gelen kızılığa verilen isimdir. Akşamki kızılığa şafak adı verildiği düşünüldüğünde akşamın ve sabahın alacakaranlıkları arasında isimlendirme dışında bir farkın olmadığı anlaşılır. Sabahın alacakaranlıklarından kastedilen birincisi seher vakti yani feci-i kâzib ikincisi ise sabah namazı vaktinin olduğu feci-i sadıktır.⁴¹¹

Namaz vakitlerinin hesaplama işini tek değil ekip işi olduğunu belirten Abdülaziz Bayındır astronom, fizikçi, ışık konusunda uzman kişilerden oluşturulan

⁴⁰⁸ Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (22.09.2019).

⁴⁰⁹ Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (22.09.2019).

⁴¹⁰ Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (22.09.2019).

⁴¹¹ Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (22.09.2019).

ekiple çalıştıklarını ifade etmektedir.⁴¹² Bayındır'ın günün ilk namazını öğle namazı olduğunu belirtmesinden dolayı açıklamaya öğle namazından başlanmıştır.

3.2.2. Süleymaniye Vakfına Göre Günlük Farz Namazların Vakitleri

3.2.2.1. Süleymaniye Vakfına Göre Öğle ve İkinci Namazı Vakti

Abdülaziz Bayındır'a göre öğle vakti güneşin tepe noktasından batıya kaydığı andan itibaren başlamaktadır. İkinci vakti ise, zeval vaktinde (fey-i zeval) oluşan gölgeyi çıkardıktan sonra her şeyin gölgesinin kendi boyuna ulaştığı vakitte girer güneşin batışına kadar devam eder.

Resimdeki kişinin boyu 100 cm. zevâl gölgesi de 30 cm'dir; gölgesi 130 cm. olunca ikinci başlar.⁴¹³

Bayındır fey-i zevalin olmaması gereken bir şey olduğunu belirterek öğle namazının sonu ve ikinci namazının başlangıcını tespit ederken fey-i zevali dikkate almamaktadır. Cibril hadisindeki Hz. Peygamberin Cebrail (a.s.) ikindiye her şeyin gölgesi kendi boyu kadar olduğu vakitte kıldırıldı ifadesinde öğle vaktindeki gölge (fey-i zeval) çıktıktan sonra ifadesinin olmadığını vurgulamaktadır. 8 Eylül 2012 de kendi takvimlerindeki ikinci vaktinin girişi 16: 16 Diyanet İşleri Başkanlığı takviminde ise 16: 42 olduğunu belirterek kendilerinin fey-i zevali dikkate almadıklarını Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dikkate aldığını bundan dolayı da bu farkın ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bundan dolayı da ikinci namazının giriş vakti Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bastırıldığı takvimdeki ikinci namazı vakti ile arasında ortalama 25 dakika kadar bir zaman fark etmektedir. Yani Süleymaniye takviminde o tarihte ikinci namazı vakti

⁴¹² Abdülaziz Bayındır, "Yatsı namazı vaktinin bitişi", 01 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (23.9.2019).

⁴¹³ Abdülaziz Bayındır, "Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)", <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (14.09.2019).

Diyaret İşleri Başkanlığı'nın bastırıldığı takvimdeki ikinci namazı vaktine oranla erken girmektedir.⁴¹⁴

Fey-i Zeval'in neden çıkarılması gerektiği, fey-i zeval hariç denmesinin delilinin ne olduğu konusunda hadislerde herhangi bir bilgi olmadığı vurgulanmıştır. Peygamberin bir hadisinde geçen ayakkabı bağı olan kısım ile ilişkilendirilmiş olabileceği belirtilmiştir.⁴¹⁵

Bayındır Diyanetin şu anki hesaplamasının Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Şafî ve İmam Ahmed b. Hanbel'den (241/855) sonraki yazılan mezhep kitaplarına uygun olduğunu belirtmiştir. Hadislerde ve dört imamdan nakledilen bilgilere göre ise fey-i zeval kavramının belirtilmediği, sonraki kaynaklarda eklendiğini söylemektedir. Bundan dolayı da kendi hesaplamalarında ikinci vaktinin erken girdiğini belirtmektedir.⁴¹⁶

Bayındır 27 Mayıs 2017 tarihli "İmsak ölçüleri" adlı videoda Diyanet İşleri Başkanlığının ikinci namazında bir cismin gölge boyunun iki katı olduğunda ikinci namazının girdiğini yani asr-i sâni'yi uyguladığını belirtmektedir.⁴¹⁷ Oysa Diyanet İşleri Başkanlığı ikinci namazında asr- evvel'i dikkate almakta olup, başkanlık yayınlamakta olduğu Diyanet Takvimi'nde ikinci namazının vaktini, "asr-ı evvel" esasına göre düzenlemiştir ve namazlar asr-ı evvel içtihadına göre kılınmaktadır.⁴¹⁸

Bir söyleminde fey-i zevalin olmaması gerektiğini bir cismin gölge boyunun bir misline ulaştığında ikinci vaktinin girdiğini belirtirken⁴¹⁹ bir yazısında da fey-i zeval çıkarıldıktan sonra her şeyin gölgesinin kendi boyuna ulaştığı vakitte girdiğini⁴²⁰ ifade etmektedir. Bayındır'ın söylemlerinin farklı olduğu görülmektedir. Söylem farklılığına

⁴¹⁴ Abdülaziz Bayındır, "Öğle ve İkinci namazlarının vakitleri", 08 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (24.09.2019).

⁴¹⁵ Abdülaziz Bayındır, "Öğle ve İkinci namazlarının vakitleri", 08 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (24.09.2019).

⁴¹⁶ Abdülaziz Bayındır, "Öğle ve İkinci namazlarının vakitleri", 08 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (24.09.2019).

⁴¹⁷ Abdülaziz Bayındır, "İmsak Ölçüleri", 27 Mayıs 2017 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (25.09.2019).

⁴¹⁸ Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, "Asr-ı evvel ve asr-ı sani ne demektir?" <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/132/-asr-i-evvel--ve--asr-i-sani--ne-demektir-> (01.10.2019); İlhami Aşıkaya ile 6 Ağustos 2018 ve 23 Ağustos 2019 tarihli görüşme.

⁴¹⁹ Abdülaziz Bayındır, "Öğle ve İkinci namazlarının vakitleri", 08 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (24.09.2019).

⁴²⁰ Abdülaziz Bayındır, "Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)", <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (14.09.2019).

rağmen şu an ki takvimlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı ile kendi bastırdıkları takvimde ikinci namazı vaktinin girişinde birkaç dakika hariç herhangi bir fark olmadığı görülmektedir. Bu durum asr-i evvelin uygulandığını göstermektedir.

3.2.2.2. Süleymaniye Vakfına Göre Akşam ve Yatsı Namazı Vakti

Güneşin batmasıyla akşam namazı vakti girmektedir. Batı ufkunda siyah, kızıl ve beyaz ışık çizgiler netleşip yıldızlar kümeleşmeye başladığı zaman vaktin çıkmak üzere olduğu anlaşılmaktadır. Yani batı ufkunu saran kızılılık, bir kuşak gibi yoğunlaşır; altta siyah, üste beyaz ortada da kızıl ışık kuşakları netleşirse akşam namazı vaktinin sonuna gelmiş olur. Güneş ufkun 9 derece altına inince de akşam namazı vakti çıkar.⁴²¹

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Ümmetim, yıldızlar kümeleşmeden akşam namazını kılarlarsa fitrat üzere olmaya devam ederler.*”⁴²²

Rafi İbn Hadic (73/692) ise şöyle demektedir: “Biz akşam namazını Hz. Peygamber (s.a.v.) ile kılardık da namazdan çıktıktan sonra bizler atılan bir okun düştüğü yeri rahatlıkla görebilirdik.”⁴²³ Ok mesafesinin ortalama 600 metre civarında olduğu düşünülürse konu daha iyi anlaşılmaktadır. Yani Hz. Peygamber akşam namazını kıldığında havanın dahaca kararmadığı hala aydınlık olduğu anlaşılmaktadır.⁴²⁴

Yatsı namazı ise batı ufkundaki beyaz çizgi kızıl ışığa ve karanlığa karıştığı zaman girer. Ufukta yatsı sonuna kadar varlığını sürdüren kızıl ışık tabakasından dolayı bu vakte ikinci şafak da denir. Kızılılık kaybolur zayıf ışıklı yıldızlar da ortaya çıktığı

⁴²¹ Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (10.09.2019); Abdülaziz Bayındır, “Yatsı namazı vakti, Yatsı namazı vaktinin bitişi”, 07 Mayıs 2011- 01 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (26.09.2019).

⁴²² İbn Mâce, “Salat”, 7, Ebû Dâvûd, “Salat”, 6.

⁴²³ Buhârî, “Mevâkitu’s-Salat”, 18; Müslim, “Mesâcid”, 217.

⁴²⁴ Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (10.09.2019); Abdülaziz Bayındır, “Yatsı namazı vakti, Yatsı namazı vaktinin bitişi”, 07 Mayıs 2011- 01 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (26.09.2019).

zaman yatsı vakti sona erer. Böylece gecenin ilk üçte biri bitmiş ve ortası (وسط الليل) başlamış olur.⁴²⁵

Akşam namazı sonu; siyah, beyaz ve kırmızı çizgiler net

Yatsının başı; çizgilerde karışma var.

Yatsı namazının son vakti ise “ğasakul leyle” (gece yarısına kadar) devam eder. Yatsı namazı gece yarısına kadar kılınıp bitmesi gereken namazdır.⁴²⁶ Bu konu ile ilgili Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Namazı... gecenin ğasakına kadar...tam kıl.*”⁴²⁷ Hz. Peygamber ise şöyle demiştir: “*Cebrail Kâbe'nin yanında bana iki defa imamlık yaptı... İlk gün, akşam namazını güneş battığı ve oruçlu kimse orucunu açtığı zaman akşam namazını kıldırdı. Yatsı namazını ise şafak kaybolduğu zaman kıldırdı... İkinci günde akşam namazını önceki kıldırdığı vakitte kıldırdı. Sonra yatsı namazını gecenin üçte biri geçince kıldırdı. Sonra bana döndü ve dedi ki: Ey Muhammed bu iki vakit arasında namaz kılma vakti senden önceki peygamberlerin de vaktidir ve (namaz) vakti bu iki vakit arasındır.*”⁴²⁸

Ğasak kelimesi ikinci şafağın battığı ve karanlığın yoğunlaştığı vakittir. Bu esnada güneş ufku 18 derece altına inmiş, batı ufku diğer ufuklardan farkı kalmamış, hava iyice serinlemiş ve gecenin ortası başlamış olur. Yatsı namazı gecenin ortasından önce bitmemiş olsaydı yolların aydınlatılmadığı yerlerde yatsıdan sonra

⁴²⁵ Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (10.09.2019); Abdülaziz Bayındır, “Yatsı namazı vakti, Yatsı namazı vaktinin bitişi”, 07 Mayıs 2011- 01 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (26.09.2019).

⁴²⁶ Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (10.09.2019); Abdülaziz Bayındır, “Yatsı namazı vakti, Yatsı namazı vaktinin bitişi”, 07 Mayıs 2011- 01 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (26.09.2019).

⁴²⁷ İsrâ 17/78.

⁴²⁸ Tirmizî, “Salat”, 113; Ebû Dâvûd, “Salat”, 2. Ayrıca bkz. Nesâî, “Mevakit”, 15.

camiden eve dönmek zorlaşır. Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: Bir gece oturduk, yatsı namazı için Allah'ın Elçisini bekledik. Gecenin üçte biri geçmekte iken veya daha sonra çıka geldi. İşi var mıydı, yok muydu bilmiyorum. Dedi ki, *“Bu namazı mı bekliyorsunuz? Ümmetime ağır gelmeseyse onlara bu saatte kıldırırdım.”* Sonra müezzine emretti, kamet getirdi.⁴²⁹ Bir hadiste *“Akşamın vakti şafağın yaygınlığı düşünceye kadar, yatsının vakti gecenin yarısına kadardır”*⁴³⁰ buyrulmaktadır. Gasak kelimesinin asıl anlamı ise serinliktir. Bu saatte canlılar dinlenmek için yuvalarına çekilmektedirler. Seher vaktine kadar bu durum devam eder. Tabiat gözlemlendiğinde takvimde rakamla belirtilen yatsı namazı vaktinin sonu denilen, ayette de “Gasakül leyl” ile ifade edilen o vakitte herhangi bir canlılığın olmadığı müşahade edilecektir. Gasak kelimesine serinlik anlamı verildiğinde güneşin batmadığı beyaz gecelerde yatsı vaktinin belirlenmesini sağlamaktadır.⁴³¹

Güneşin doğuşundan zeval vaktine kadar namazın kılınmayacağı konusunda herkes ittifak halindedir. Yüce Allah *“Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırincaya kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir”*⁴³² buyurmaktadır. Ayette “Duluku’ş-Şems”den (güneşin batıya meyletmesi) “Gasaku’l-leyl”e (gece yarısı) kadar namaz kıl demekte olup yine aynı ayette bir de “Kur’ane’l-fecr” de namaz kıl buyrulmaktadır. Gündüzün başlangıcıyla güneşin meridyen geçişi arasındaki vakitte namaz olmadığı da bu ayette geçmektedir. Aynı şekilde havanın kararmasından tan yeri ağarmasına kadar da namaz olmadığı bu ayette geçmektedir. Cebrail’in (a.s.) Kâbe’de Hz. Peygambere namaz kıldırıldığı hadisinde Cebrail’in Yatsı namazını birinci gün kızılık kaybaldıktan sonra ikinci gün ise gecenin üçte biri geçmekte olduğu sırada kıldırıldığı rivayet edilmektedir. Bu durum ayette geçen “Gasaku’l-leyl”in öncesinde yani gecenin yarısı başlamadan önce kıldırıldığını göstermektedir. Cebrail’in (a.s.) Hz. Peygambere imam olduğu hadisinde vakitlerin başı ve sonu bildirilmektedir. Yatsı namazı içinde birinci gün kızılık kaybaldıktan sonra ikinci gün ise gecenin üçte biri biterken kılınmıştır. Hadiste bu ikisi

⁴²⁹ Ebû Dâvûd, “Salat”, 7.

⁴³⁰ Müslim “Mesâcid”, 172.

⁴³¹ Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (10.09.2019); Abdülaziz Bayındır, “Yatsı namazı vakti, Yatsı namazı vaktinin bitişi”, 07 Mayıs 2011- 01 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (26.09.2019).

⁴³² İsrâ 17/78.

arasındaki vakittir dendiğinde bundan sonra namaz kılınmayacağı için yatsı namazının da vakti bitmiş olmaktadır. Dolayısıyla yatsı namazının vakti gece yarısına kadar devam eder. Gece yarısından itibaren de gece namazının (Teheccüd) vakti girmiş olmaktadır.⁴³³

Yatsı namazının vaktini sabah namazının vaktine kadar uzatanların delili ise Hz. Peygamberin ashabıyla birlikte yolculuk esnasında uyuya kaldığı namazını geçirdiği hadisinde⁴³⁴ geçen diğer namaz vakti girinceye kadar namazını kılmayanın kusur işleyeceği ifadesinden hareketle yatsı namazının vaktinin sabaha kadar devam ettiğini savunmaktadırlar. Buradaki ifade Hz. Peygamber ve beraberindeki kimselerin uyku nedeniyle geçen sabah namazının o gün öğlene kadar kılınabileceğini ifade etmektedir. Yani buradaki ifade umumi olup genel olarak değerlendirmemek gerekir. Şayet genel olarak değerlendirilirse o zaman sabah namazının da öğle namazına kadar vakti vardır. Bu hadisi delil gösterenlerin eğer bir namazın diğer namaza kadar vakti var ise sabah namazı içinde öğlene kadar vakti vardır söylemeleri gerekmektedir. Hâlbuki sabah namazının vakti güneş doğduğunda sona ermektedir.⁴³⁵

Yatsı namazı vakti sabah namazına kadar uzatılmıştır. Hâlbuki insanlar yatsı ile sabah namazı arasında yatıp dinlenecekleri için bu vakitte kimsenin rahatsız edilmemesi gerekir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Ey müminler! Ellerinizi altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç defa izin istesinler. Bunlar, mahrem (kapanmamış) halde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında ne sizin için ne de onlar için bir mahzur yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. İşte Allah âyetleri size böyle açıklar. Allah, (her şeyi) bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*⁴³⁶

Bu ayette yatsı namazından sonra ve sabah namazından önce denildiğinden bu vakit arasında farz olan bir namaz yoktur sadece teheccüd denilen gece namazı vardır.

⁴³³ Abdülaziz Bayındır, “Yatsı namazı vakti, Yatsı namazı vaktinin bitişi”, 07 Mayıs 2011- 01 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (26.09.2019).

⁴³⁴ Müslim, “Mesâcid”, 311.

⁴³⁵ Abdülaziz Bayındır, “Yatsı namazı vakti, Yatsı namazı vaktinin bitişi”, 07 Mayıs 2011- 01 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (26.09.2019).

⁴³⁶ Nur 24/58.

Bu ayetten de yatsı namazı vaktinin sabah namazı vaktine kadar devam etmediği anlaşılmaktadır.⁴³⁷

Akşam namazıyla yatsı namazı arasında ne kadar zaman var olduğu konusunda ise yapılan gözlemlerde güneşin batmasından gece yarısının başlangıcına kadar 18 derecedir. 18 derecede tam karanlık meydana gelmektedir. Bu 18 derecelik kısmın 6 derecelik kısmı akşam namazı olmaktadır. Bu kısım ortalama 30 dakikalık bir zamana tekabül etmektedir. Geri kalan kısım ise bir saatlik bir zamandır. Bu durum her zaman aynı olmayıp mevsimlere göre değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla akşam namazı 6 derecelik kısım olup bu da ortalama otuz, kırk dakika olup geri kalan 12 derecelik kısımda yatsı namazı vakti olmaktadır. Güneş 18 dereceyi geçtikten sonra yatsı vakti bitmekte artık gece vakti başlamaktadır.⁴³⁸

Abdülaziz Bayındır, şu anda ülkemizde Sudi Arabistan’da ve dünyanın herhangi bir yerinde yatsı ezanının okunduğu vakit yatsı namazı vaktinin bitmiş olduğunu belirterek artık bu vakitten sonra yatsı namazı kılınamayacağını ifade etmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı yatsının başlangıcı için 17 dereceyi esas almakta Bayındır ise bitişi için 18 dereceyi esas almaktadır.⁴³⁹ Bundan dolayı da farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bayındır’a göre kızılık kaybolur ve zayıf ışıklı yıldızlar da ortaya çıktığında gecenin üçte birisinin bittiğini artık gece yarısı başladığını ifade etmesinden dolayı yatsının vakti sona ermektedir. Bundan dolayı günümüzde yatsı ezanının okunduğu vakitte gecenin üçte birinin bittiği ve gece yarısı başladığı için yatsı namazı vaktinin sona erdiğini söylemektedir.

Abdülziz Bayındır bir söyleminde akşam namazının sonunun batı ufkundaki kızılığın kaybolduğu ana kadar olduğunu, yatsı namazının vaktinin ise kızılığın kaybolduğu andan itibaren başlayıp batı ufkundaki kızılıktan sonraki beyazlığın kaybolup havanın tam kararmasına kadar devam ettiğini belirtmektedir.⁴⁴⁰ Başka bir söyleminde batı ufkundaki beyaz çizgi kızıl ışığa ve karanlığa karıştığı zaman yani

⁴³⁷ Abdülaziz Bayındır, “Yatsı namazı vakti, Yatsı namazı vaktinin bitişi”, 07 Mayıs 2011- 01 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (26.09.2019).

⁴³⁸ Abdülaziz Bayındır, “Yatsı namazı vakti, Yatsı namazı vaktinin bitişi”, 07 Mayıs 2011- 01 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (26.09.2019).

⁴³⁹ Abdülaziz Bayındır, “Yatsı namazı vakti, Yatsı namazı vaktinin bitişi”, 07 Mayıs 2011- 01 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (26.09.2019).

⁴⁴⁰ Abdülaziz Bayındır, “Kur’an’da Namaz Vakitleri”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/kuran-arastirmalari/kuranda-namaz-vakitleri.html> (05.10.2019).

beyazlık kaybolup kızılığa dönüştüğü zaman girdiğini, kızılık kaybolup zayıf ışıklı yıldızlar da ortaya çıktığında yatsı vaktinin sona erdiğini söylemektedir. Akşam güneş battığı zaman kızılık meydana geldiğini bir müddet sonra kızılığın olduğu yerde enlemesine yayılan bir beyazlık oluştuğunu ve bu beyazlığın dağıldığı zaman yatsı vaktinin girdiğini, batı ufkundaki kızılığın tamamen kaybolmasıyla da yatsı vaktinin çıktığını ifade etmektedir.⁴⁴¹

Yapılan gözlemler neticesinde ise akşam güneş battıktan sonra kızılıkla beraber bir beyazlık olduğu görülmekte ve bu beyazlık tamamen kaybolmayıp kızılıkla beraber devam etmektedir. Beyazlığın kızılığa karışıp kızılığın kaybolması anı da çok kısa sürmektedir. Kızılıktan sonra ki beyazlık ise net görünmemekle birlikte kısa süre sonra kaybolmaktadır. Bu durumda kızılıkla beraber meydana gelen ve tam kaybolmayıp kızılığa karıştığı anı esas alındığında akşam namazı vaktinin çok kısa olduğu görülmektedir. Kızılıktan sonraki beyazlık dikkate alındığında ise bu sefer yatsı namazı vakti çok kısa olmaktadır.

Bayındır'ın söylemleri dikkate alınıp yapılan takvimleriyle karşılaştırıldığında güneş battıktan sonraki kızılığın olduğu yerde meydana gelen beyazlığın kızılığa karışması dikkate alındığı ve bunun neticesinde akşam namazının vaktinin çıktığı yatsının vakti girdiği, kızılığın kaybolmasıyla da yatsı namazı vaktinin çıktığı anlaşılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı ise ölçümler sonucunda batı ufkundaki kızılıkla beraber beyazlığında kaybolduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle de günümüzde yatsı namazı vaktinin, ezanların okunduğu zamanın kızılıktan sonraki beyazlığın kaybolması anı değil kızılıkla beraber beyazlığın kaybolduğu an olduğu belirtilmiştir.

3.2.2.3. Süleymaniye Vakfına Göre İmsak (Sabah Namazı) Vakti

Sabah namazı vaktinin girdiğini ifade eden fecr birinci fecr ve ikinci fecr olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birinci fecre yani fecr-i kâzibe seher vakti denir. İkinci fecr ise İsra sûresi 78. ayette fecrin Kur'an-ı diye tanımlanmış olup bu fecir de fecri sadıktır.⁴⁴²

⁴⁴¹ Abdülaziz Bayındır, "Yatsı namazı vakti, Yatsı namazı vaktinin bitişi", 07 Mayıs 2011- 01 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (26.09.2019).

⁴⁴² Abdülaziz Bayındır, "Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)", <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar->

Seher vakti (fecd-i kâzib); seher, gecenin ortası ile fecd-i sadık arasındaki vakittir. Seher kelimesi, siyahın üstüne çıkan beyazlık ve gecenin sonundaki karanlığın gündüzün aydınlığıyla karışması anlamlarına gelmektedir. Önce ufku üst tarafında hafif bir aydınlık başlamakta sonra aşağıya doğru genişleyerek yayılmaktadır. Sahur yemeği bu vakitte yenmektedir.⁴⁴³ İki türlü aydınlanma vardır birincisi seher vaktindeki aydınlanma ikincisi ise sabah namazı vaktindeki aydınlanmadır. Seher vaktindeki aydınlanma gecenin de gündüzün de emarelerini taşıyan vakte denmektedir. O vakitte ufukta aydınlık olup bu aydınlık yarıldığı vakit sabah namazı vakti girmektedir. Ufuktaki bu ayrılma fecd-i sadıkla olmaktadır.⁴⁴⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.) hicret esnasında Hz. Ebubekir (13/634) ile Sevr mağarasında üç gece kalmış Hz. Ebubekir'in oğlu Abdullah gece onlarla kalır kimse fark etmesin diye seher vaktinin alacakaranlığında Mekke'ye döner haber toplardı. Burada seher vaktinde dağdan inebileceği kadar bir aydınlanma olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu aydınlık sabah namazı vaktinin girdiği fecd-i sadık aydınlığı değildir.⁴⁴⁵ Rivayet şu şekildedir: "Hz. Peygamber Hz. Ebubekir ile Sevr denilen mağaraya vardı. Orada üç gece kaldılar. Her gece yanlarında Ebubekir'in oğlu Abdullah gece onların yanında kalırdı. Abdullah söyleneni kolayca anlayıp kavrayan bir gençti. Geceyi onlarla geçirir; seher vakti ayrılır. Mekke'de gecelemiş gibi sabahleyin Kureyş ile beraber olurdu. Babası ve Hz. Muhammed (s.a.v.) ile ilgili duyduğu her şeyi dikkatle dinler, akşamın alacakaranlığında onlara ulaştırırdı. Ebubekir'in kölesi Amir b. Fühayra (4/625) da o civarda bol sütlü koyun otlatır sonra sütünü ikram edeceği koyunları, yatsı girdikten biraz sonra onlara doğru sürerdi. Onlar da taze süt içerek gecelerdi. İkinin de uykusu geldiği için Amir'in sabahın alacakaranlığında koyunları kaldırmasına kadar geceyi orada geçirirlerdi. Abdullah bu üç gecenin üçünde de böyle yapmıştı."⁴⁴⁶

icin.html (10.09.2019); Abdülaziz Bayındır, "İmsak vakti ve Seher", 21 ve 28 Temmuz 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (10.09.2019).

⁴⁴³ Abdülaziz Bayındır, "Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)", <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (10.09.2019)

⁴⁴⁴ Abdülaziz Bayındır, "İmsak vakti ve Seher", 21 ve 28 Temmuz 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (10.09.2019).

⁴⁴⁵ Abdülaziz Bayındır, "Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)", <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (10.09.2019); Abdülaziz Bayındır, "İmsak vakti ve Seher", 21 ve 28 Temmuz 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (10.09.2019).

⁴⁴⁶ Buhârî, "Libas", 16.

Abdülaziz Bayındır yaptığı gözlemler sonucunda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın imsak vakti için esas aldığı astronomik tanım (yani güneşin ufka 18 derece yaklaşmasının) fecri kâzibe denk geldiğini ifade etmiştir. Astronomik tan esnasında ufukta herhangi bir aydınlık yoktur. Ona göre astronomik tan uzay bilim çalışmalarını, denizci tanı denizcileri ilgilendirmektedir. Fecri sadık ise tanım, alamet, sebep ve sonuç itibarıyla bu iki tandan farklıdır. Astronomik tan esas alındığında kutup bölgelerine yakın olan ve uzun günlerin yaşandığı yerlerde sıkıntılar meydana getirmekte, orucun süresini gereksiz bir şekilde uzatmakta ve edasını zorlaştırmaktadır.⁴⁴⁷

Bayındır'a göre fecri sadığın şer'î alameti, ufukta enlemesine beliren beyazlıktan sonra ortaya çıkan kızılıktır. Ona göre altta kara parçasının siyahlığı, üstte kızıl ışık kuşağı, onun üstünde de beyaz ışık kuşağı, kesin çizgilerle ayrılınca fecr-i sadık başlar. Bu durum ise yaklaşık olarak denizci tanından daha aşağı bir değer olan 8.5 dereceye; yani dağ, ova, cadde ve sokakların olduğu ve bu aydınlığın pencereden görülebildiği vakte karşılık gelmektedir.⁴⁴⁸

Sabah namazı ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de: *“Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırincaya kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de fecrin Kur'an'ında (sabah namazını) kıl. Çünkü sabah namazı meşhuddur.”*⁴⁴⁹ buyrulmaktadır. Fecr, sabahın alacakaranlığıdır. Fecrin Kur'an-ı ise fecirdeki ışık kümeleşmesi, toplanmasıdır. Meşhûd ise gözle net olarak görülebilen anlamındadır. Fecr ışıklarının gözle nasıl görüldüğünü şu ayet açıklamaktadır. *“...Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın...”*⁴⁵⁰ Sabah vaktinde tan yerindeki ilk ışıklar görüldüğü zaman sabah namazı vakti girmemektedir. O ışıklarda yoğunlaşma olarak kırmızılık gözükmesi gerekir. Sabahleyin kırmızı şafak görününceye kadar ki vakit gece, kırmızı şafak gözüküğünde fecr başlamış olmaktadır. Ayette bahsedilen yemek, sahur yemeği,

⁴⁴⁷ Abdülaziz Bayındır, “Türkiye’de En Az 40 Dakika Fazla Oruç Tutturuluyor”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/diyanet/turkiyede-en-az-40-dakika-fazla-oruc-tutturuluyor.html> (01.01.2020).

⁴⁴⁸ Abdülaziz Bayındır, “Ekvator dan Kutuplara Namaz ve Oruç Vakitleri”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/ekvator-dan-kutuplara-namaz-ve-oruc-vakitleri.html> (01.01.2019).

⁴⁴⁹ İsrâ 17/78.

⁴⁵⁰ Bakara 2/187.

gözlemi yapacak olan da o yemeği yiyen kişidir. Sahur yemeği evlerde yendiği için ayette sözü edilen aydınlığın evlerin penceresinden görülebilmesi gerekmektedir.⁴⁵¹

Sabah vakti oluşan fecir kızıl bir ışıkla yarılmakta olup yüce Allah bu kızıl ışığı da yeterli görmeyip “haytu ebyad” ve “hayti esved” demektedir. Ufukta alta siyah bir çizgi üste de beyaz bir çizgi oluşmakta bu beyazlık ortaya çıkınca ikinci fecir doğmaktadır. Buradaki beyazlık ilk andaki beyazlık olmayıp bu beyazlığın çizgi haline gelmesi gerekir. Bu vakitten önceki zamana seher vakti denmekte insanların o vakti sabah namazı vakti ile karıştırdıklarından dolayı bu vakte fecr-i kâzib (yalancı fecir) denmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu vakitte oruç tutacaklara ve namaz kılacaklara sürekli uyarıda bulunup bu konuda şöyle buyurmaktadır: *“Yiyiniz, içiniz, yukarıya doğru yükselerek parlayan (yalancı fecir) sizi rahatsız etmesin (yemenize engel olmasın) enine yayılan kırmızılık doğuncaya (fecd-i sâdik) kadar yiyiniz, içiniz.”*⁴⁵² Burada Hz. Peygamber fecr-i sadığın kırmızılık olduğunu ifade etmektedir. Ufuk çizgisi boyunca uzanan kırmızılık iyice ortaya çıkıncaya kadar yemeye içmeye devam edin demektedir. Ufukta siyah, beyaz ve kırmızılık şeklinde üç renk görünmektedir. Bu, üç renk kelimesi fecirle ilgili İsrâ 78. ayette geçen “Kur’an’el fecr-i” hatırlatmaktadır. Çünkü fecrin ışıkları toplanması gerekir. Ondan önce bu ışıklar ilk andan itibaren karışık olup sonra toplanmaktadır. Bu vakit aynı zamanda sabah namazının vaktidir.⁴⁵³

Ayette bahsedilen ortamda henüz elektirik icat edilmediğinden, ufuktaki aydınlanmayı görmeye engel olan bir ışık kirliliği bulunmamaktadır. Bu durum, havanın kapalı ve bulutlu olduğu bir günde, namaz kılmak için güneşin görülmesini beklemek türünden bir yöntemi ifade etmektedir. Bayındır’a göre ayetteki beyaz iplik kaydı, kızılığın üst kısmında kalan beyazlığı; siyah iplik kaydı ise kızılığın alt tarafında kalan siyahlığı ifade etmektedir. Böylece gece karanlığı gündüz aydınlığından ayrılmış olur. Ona göre “لكم الخيط الابيض من الخيط الاسود يتبين” ayetindeki fiiliyle kastedilen, beyazlığın ilk anının belirmesi değil aksine ufuktaki beyazlığın araya giren kızılıkla birlikte siyahlıktan ayrılmasıdır. Ayetteki لكم ifadesine göre, orucun başlaması için fecri

⁴⁵¹ Abdülaziz Bayındır, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html>; (18.10.2019); Abdülaziz Bayındır, “İmsak vakti ve Seher”, 21 ve 28 Temmuz 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (27.09.2019).

⁴⁵² Ebû Dâvûd, “Savm”, 17; Tirmizî, “Savm”, 15.

⁴⁵³ Abdülaziz Bayındır, “İmsak vakti ve Seher”, 21 ve 28 Temmuz 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (27.09.2019).

sadığın mükellefe göre tebeyyün etmesi yani iyice belirginleşmesi gerekir. Bayındır bu görüşünü temellendirmek üzere “yukarıya doğru tırmanan parlaklık sizi aldatmasın, size göre kızılık enlemesine yayılınca kadar yiyin, için” hadisini esas almıştır. Oysa bu hadis zikredilen ayetin açık beyanına ve ayetin açık beyanını destekleyen diğer hadislere muarızdır. Bu sebeple asırlar boyunca cumhur tarafından dikkate alınmamıştır.⁴⁵⁴

Zikredilen hadiste fecr-i sadığın yemeye içmeye mâni olmadığı, kırmızı şafağın doğduğu ana kadar yenip içilebileceği aynı zamanda sabah namazının bu vakitte kılınabileceği izlenimi çıkarmaktadır. Fukaha kırmızılıktan maksadın fecr-i sadık olduğunu söylemişlerdir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “kırmızılık doğuncaya kadar” sözünü fecr-i sadığın doğması tamamlanıp aydınlığı yayılınca kırmızılığın ilk görüntüleri ortaya çıkar şeklinde izah etmişlerdir.⁴⁵⁵

Yukarıdaki izaha göre bu hadisin “gecenin karanlığı gündüzün aydınlığından ayrılınca kadar...” yemeye içmeye müsaade eden âyete muârizliği söz konusu olamaz. Hadisteki kırmızılıktan maksadın güneşin doğacağına yakın ufukta görünen kırmızılık olduğu kabul edilirse, o zaman bu hadisin yukarıda zikredilen ayetin nüzûlünden evvel vârid olduğu ve bu hadisi neshettiği sonucu çıkarılır. Çünkü hadisin âyete aykırı olduğu düşünülemez.⁴⁵⁶

Sabah namazı vakti, akşam namazı vakti gibidir. Şafak kaybolunca akşam namazının vakti biter. Fecr ile başlayan kızılık da güneşin doğmasına kadar devam eder. Bugün ufukta bu ışıklardan hiçbiri görülmeden imsak en az 50 dakika önce başlatılmakta ve sabah namazı vaktinden önce kılınmaktadır.⁴⁵⁷

Abdülaziz Bayındır namaz vakitlerinde yanlışlıklar olduğunu yıllarca dile getirmelerine rağmen herhangi bir düzeltilmeye gidilmediğini söylemektedir. 1976 yılında vazifeye başladıktan sonra gece kalkarak İstanbul’un birçok yerini dolaştığını ezanların okunduğunu fakat aydınlık görmediğini ifade etmektedir. Bu konuda bir yanlışlık olduğunu belirterek Diyanet İşleri Başkanlığı’na haberler gönderdiğini fakat

⁴⁵⁴ Ramazan Korkut, *Fıkıh Usulü Açısından İbadetlerde Vakit*, s. 261-262.

⁴⁵⁵ Necati Yeniçel, Hüseyin Karapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1989, IX, 184.

⁴⁵⁶ Necati Yeniçel, Hüseyin Karapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1989, IX, 185.

⁴⁵⁷ Abdülaziz Bayındır, “İmsak (Sabah Namazı) Vakti”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/bulten/imsak-sabah-namaz-vakti.html> (05.10.2019).

kendisinin dinlenmediğini belirtmektedir. Diyanetin 1983 de 21.5 dereceyi 18 dereceye düşürdüğünü söylemektedir. Kendisinin de katıldığı toplantı sonucunda gözlem yapılmasına karar verilmiş ve Türkiye'nin değişik yerlerinde gözlem yapılması sonucu her gözlemede kendi söylediklerinin gerçekleşip kayıt altına alınmasına rağmen uygulamaya gidilmediğini ifade etmektedir. Abdülaziz Bayındır yapılan onca gözlemlere rağmen ve doğru tespitlerde bulunularak yanlışların ortaya konulmasına rağmen Diyanet İşleri Başkanlığı, Fazilet neşriyat ve Türkiye gazetesinin takvimlerinde herhangi bir değişikliğe gidilmediğini söylemektedir.⁴⁵⁸

İstanbul'da Süleymaniye Camii yanı. Şehir ışıklarının görüntüye herhangi bir etkisi yok.

Seher vaktinin sonları, çizgiler henüz net değil.

Fecr-i sâdık; beyaz, kırmızı ve siyah çizgiler netleşmiş.

Bayındır ışık kirliliğinin, yükseklik ve alçaklığın gözleme herhangi bir etkisi olmadığını şehir merkezlerin de dahi gözlemler yapılabileceğini ifade ederek bir kişinin oruç tutmak için ışık kirliliğinin olmadığı bir yere gidip tan yerinin ağarıp ağarmadığına bakması mı gerektiğini, böyle bir şey olamayacağı bu yüzden kendilerinin ışığın yoğun olduğu Süleymaniye'de gözlemler yaptığını belirtmektedir. İnsanların oruç tutmak veya sabah namazının vaktinin girişini gözlemlemek için dağlara mı gitmesi gerektiğini vurgulayarak herkesin bulunduğu yerde gözlem yaparak fecrin belirlenmesini ve ona göre hareket edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Yüce Allah'ın koyduğu ölçünün o kadar net olduğunu bundan dolayı gözlem yapacakların bir yerlere gitmesi gerekmediği herkesin bulunduğu yerden hatta evlerinden bile gözlem yaparak aydınlanmayı göreceklarını belirtmektedir.⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ Abdülaziz Bayındır, "İmsak vakti ve Seher", 21 Temmuz 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (27.9.2019).

⁴⁵⁹ Abdülaziz Bayındır, "İmsak vakti ve Seher", 28 Temmuz 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (27.9.2019); Abdülaziz Bayındır ile 30 Ağustos 2018 tarihli görüşme.

Bayındır, gözlemsel veri mi yoksa aletsel veri mi daha güvenilir sorusuna alete güvenilemeyeceğini insan gözü kadar hassas bir alet olmadığını insan gözünün net görebileceğini, aletlerin yanılabileceğini bu yüzden aletlerle değil de gözle gözlemlenmesi gerektiğini; aletlerde anlık fotoğraf çekildiğini, biraz bekletildiğinde orada ki hiç olmayan ışıkların pozlama sonucu bir ışık var olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Bayındır fecr gözleminde tabiatdaki hayvanların seslerini ve horozların ötüşünü takip edilmesi gerektiğini bu hayvanların imsak vakti girmek üzere iken seslerinin çıktığı ve öttüğünü söylemektedir.⁴⁶⁰

Kuşlarla ilgili özel gözlemler yapmadıklarını, ancak namaz vakitlerini gözlemlerken kuşların, toplu olarak seher vaktinden yaklaşık 15 ila 25 dakika öncesinde öttüklerini, aynı ötüşü imsakten ve güneşin doğmasından 15 ila 25 dakika öncesinde ve güneşin ufku yaklaşık 5 derece üstüne çıktığı kuşluk vaktinde ve akşamüstü tekrarladıklarını; imsak vaktinin başlangıcında, güneşin doğuşu, batışı ve diğer namaz vakitlerinin giriş saatlerinde, toplu halde olmasa da kuşların öttüklerini; kuşlar konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları için, diğer kuşlara müezzinlik yapan kuşların hangileri olduğunu tespit için konuyu iyi bilenlerin yardımına ihtiyaçları duyduklarını da belirtmektedir.⁴⁶¹

Abdülaziz Bayındır'a göre fecr-i sadık doğu ufkunda görülen karanlık ile beyazlığı birbirinden ayıran kızılıktır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın belirlediği imsak saatinde bu kızılık gözle görünmemekte, kızılığın görünmesi için en az kırk dakikanın geçmesi gerekmektedir. Süleymaniye Vakfı tarafından imsak vakti tespiti için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın belirlediği saatte yapılan gözlemlerde yöntem olarak, ışık kirliliğinin bulunduğu ortamlar tercih edilmekte ve mükellefin yemek yediği evin penceresinden görmesi esas alınmaktadır. Böyle bir yöntemle yapılan tespit oldukça yanıltıcı olup ibadeti ve dini yaşantıyı istikrarsız hale getirmektedir. Bu durumda her mükellef kendi bakış açısını esas alarak keyfine/isteğine göre hareket eder.⁴⁶²

Bayındır karanlık ortamlarda yaptığı tespit için ise, yöntem olarak çıplak gözle görmeyi esas almaktadır. Oysa Diyanet İşleri Başkanlığı bu tespiti hem çıplak gözle

⁴⁶⁰ Abdülaziz Bayındır, "İmsak vakti ve Seher", 28 Temmuz 2012 tarihli video;

<http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (27.9.2019); Abdülaziz Bayındır ile 30 Ağustos 2018 tarihli görüşme.

⁴⁶¹ Süleymaniye Vakfı, "Kuşların Günlük İbadet Vakitleri", https://www.suleymaniyevakfi.org/kuran-arastirmalari/kuslarin-gunluk-ibadet-vakitleri.html#_ftn3 (22.09.2019).

⁴⁶² Ramazan Korkut, *Fıkıh Usulü Açısından İbadetlerde Vakit*, s. 267-268.

hem de fotoğraf makinasıyla yapmaktadır. Fotoğraf makinesi ile yatay aydınlanmanın ilk anını tespit etmekte, bu anın ise çıplak gözle görülmesi için belirli bir zamanın geçmesi gerekmektedir. Asıl olan fecri sadığın çıplak gözle görülmesi değil varlığının tespit edilmesidir. Atmosfer şartlarından, teknolojik imkanlara oranla çıplak gözün uzaktaki ışığa/aydınlanmaya duyarlılığının zayıf olmasından dolayı çıplak gözle yapılan tespitler yanıltıcı olmaktadır. Kible tespiti (yön) konusunda bilimsel tespitler daha güvenilir olduğu gibi, imsak tespitinde de aynı yöntemler çıplak gözle görmekten daha güvenilir bir durumdadır. Bayındır imsak tespitinde Cumhura muhalif olan şer'î alametleri esas alıp imsak vaktini buna göre tespit ettiğinden, imsak vaktinin güneş doğuşuna 40 ila 43 dakika kalınca başladığını ileri sürmektedir. Bu konudaki ihtilaf öncelikle Bayındır'ın esas aldığı şer'î alametlerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan fecri sadığın tespitinde mükellefin fecri sadığı yemek yediği evin penceresinden gözle görebileceği söylenmiştir. Oysa bu yaklaşımda ortamdaki ışık kirliliği dikkate alınmamaktadır. Bayındır karanlık bölgelerde yaptığı imsak gözlemlerinde ufuktaki kırmızılığı esas alırken, bundan önceki zamana dilimlerini, yani beyaz/yatay aydınlanmanın tamamını fecri kâzib olarak isimlendirmektedir. Buna ilaveten, fecri sadık ufuktaki yatay beyazlık olsa bile, takvimlerde belirtilen imsak saatlerinde çıplak gözle ufka bakınca herhangi bir aydınlanmanın söz konusu olmadığını belirtmektedir.⁴⁶³

Bayındır Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gözlem yaptığı yerlerde belirtilen saatlerde herhangi bir aydınlanmanın gözle görülmediğini ileri sürmüştür. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı imsak vakti tespiti için ufuk gözlemini çıplak göz haricinde fotoğraf makinasıyla da yapmaktadır. Belirtilen saatte fotoğraf makinasıyla bakıldığında, ufukta yatay/beyaz aydınlanmanın ilk an görülmekte ve bu sonuçlar rapora dönüştürülmektedir. Aynı aydınlığın çıplak gözle görülmesi için, ufuktaki yatay beyazlığın yoğunlaşması gerekmektedir. Fotoğraf makinasının ışığa duyarlılığı, gözün aynı ışığa duyarlılığından daha güçlü olduğunu, fecri sadığın ilk anı çıplak gözle görülemezken, bunun fotoğraf makinasıyla görülebildiğini aktarmıştır.⁴⁶⁴

Teknolojik imkânlarla fecir aydınlığının ilk anı görülebiliyor, ancak çıplak gözle görülemiyorsa fecir alametinin yokluğuna hükmedilmez. Çünkü bir şeyi çıplak gözle görememek, o şeyin yokluğunu zorunlu kılmamaktadır. Bu konuda asıl olan sebebin

⁴⁶³ Ramazan Korkut, *Fıkıh Usulü Açısından İbadetlerde Vakit*, s. 268-269.

⁴⁶⁴ İlhami Aşikkaya ile 6 Ağustos 2018 ve 23 Ağustos 2019 tarihli görüşme.

varlığını gözle görmek değil, varlığını tespit etmektir. İlk dönemlerde hacca yürüyerek veya deveyle giderken, günümüzde ulaşım vasıtası olarak uçak kullanılmaktadır. Böyle bir vasıtanın hac ibadeti için uygun bir yöntem olmadığı iddia edilemez. Aynı durum fecri sadık tespitinde teknolojik imkânların kullanılması için de geçerlidir. Fecrin varlığını tespit etmek üzere, elektriğin icat edildiği zamana kadar yöntem olarak çıplak gözle görmenin esas alındığı, günümüzde de aynı yöntemin tercih edilmesi gerektiği türünden bir itiraz akla gelmektedir. Ancak elektriğin icadından önce mükellefin bulunduğu atmosfer şartları uygun olduğundan ve ışık kirliliği bulunmadığından gözlem ve tespit konusunda güvenilirliği bir derece sağlamaktaydı. Buna ilaveten hesapla tespit yöntemi ilk asırlardan bu yana var olagelmiştir. Günümüzde ışık kirliliği bulunduğu ve gözlerin ışığa duyarlılık dereceleri farklı olduğundan dolayı, yöntem olarak mükellefin bulunduğu evin penceresinden yapacağı gözlem imsak vakti konusunda ciddi yanılgılara yol açar. Işık kirliliğinin bulunduğu bir ortamda, imsak vaktinin tespiti için böyle bir yöntemin kullanılması hatalara yol açmaktadır. Karanlık ortamlarda yapılan tespit ise fecri sadık ışığının tespit edilmesi esastır ki, bu konuda teknolojik imkanlarla yapılan tespit daha güvenilir olduğundan bağlayıcıdır.⁴⁶⁵

Görüldüğü üzere fecr-i sadığın doğuşunda Diyanet İşleri Başkanlığı doğu ufukundaki enlemesine çıkan ilk beyazlığı alırken Bayındır beyazlıktan sonraki kızılığın çıkışını ve ufukta meydana gelen beyaz, kızıl ve siyah çizgiler netleşmiş olmasını dikkate almaktadır. Başkanlık yükseklik, alçaklık ve ışık kirliliği gibi bazı durumların fecr-i sadığın doğuşunun ilk anda görünmesine etki ettiğini bu gibi nedenlerden dolayı geç görüldüğünü belirtirken Bayındır, bu gibi etkenlerin hiçbir etkisi olmadığını, gözün net gördüğünü vurgulamaktadır. Bundan dolayı da arada belli bir zaman farkı meydana gelmektedir.

3.3. FAZİLET NEŞRİYAT VE TÜRKİYE TAKVİMİ

Türkiye’de Süleymancılar olarak bilinen bir cemaattir. İsmi Süleyman Hilmi Tunahan’dan almaktadır. 1949’da Kuran kurslarının açılmasına yasal olarak izin verilmesi üzerine Tunahan 1951 yılında Çamlıca’da ilk Kuran kursunu açmıştır. 1924’te medrese usulü eğitim yasaklanınca, Süleyman Hilmi Tunahan, müridlerini toplayarak herkesin memleketin her tarafında bir iki öğrenci okutmak suretiyle İslam’ı

⁴⁶⁵ Ramazan Korkut, *Fıkıh Usulü Açısından İbadetlerde Vakit*, s. 271.

öğretmelerini öğütlemiştir. Böylece memleketin her bir köşesine yayılmışlardır.⁴⁶⁶ Fazilet Neşriyat ise 1969 yılında yayıncılık sektöründe faaliyet gösteren bir kuruluştur. Bilinen takvimlerinden Fazilet Takvimi başta olmak üzere duvar, masa, cep takvimleri, duvar kartonları, ticari ve çizgili ajanda çeşitleri, özel ve standart Ramazan imsakiyeleri vs. gibi her türlü baskı işlerini icra etmektedir.⁴⁶⁷

Türkiye Takvimi ise vatandaşlara hizmet amacıyla 1981 yılında yayın hayatına başlayan, namaz vakitleri mütehasıs bir heyet tarafından hazırlanan bir takvimdir.⁴⁶⁸

Fazilet neşriyat ve Türkiye takvimi sabah namazı (imsak) hariç diğer namaz vakitlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kullandığı kriterleri kullanmakla birlikte her bir vakte temkin süresi eklemek ve çıkarmak suretiyle namaz vakitlerini belirlemiştir. Bu şekilde bir fark oluşmaktadır.

Tarih	Sabah Namazı	Öğle Namazı	İkinci Namazı	Akşam Namazı	Yatsı Namazı
21.01.2020 TOKAT					
Fazilet Neşriyat	06.01	12.55	15.28	17.47	19.18
Türkiye Takvimi	06.00	12.56	15.29	17.46	19.19
Diyanet İşleri Başkanlığı	06.17	12.50	15.22	17.45	19.07

Tabloda fazilet neşriyat ve Türkiye takviminin namaz vakitlerinde kendi aralarında bir dakika haricinde herhangi bir fark yoktur. Diyanet İşleri Başkanlığının belirlediği vakitlere oranla sadece temkin farkının olduğu görülmektedir. Burada her namaz vakitlerine ayrı ayrı değinilmeyecek olup fazilet neşriyat ve Türkiye takviminin namaz vakitleri ile ilgili uygulamalarına genel olarak değinilecektir.

Fazilet Neşriyata göre namaz vakitlerini hesaplarken dikkatli olmak gerekmekte hesaplanan namaz vakitlerini eda ederken yanlış hesaplama olduğunda o ibadet yerine getirilmemiş olmaktadır. Her ne kadar yeni teknolojilerin kullanımıyla namaz vakitleri

⁴⁶⁶ Vikipedi özgür ansiklopedi, "Süleymancılar", <https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCleymanc%C4%B1lar> (18.01.2020).

⁴⁶⁷ Fazilet Neşriyat, "Hakkımızda", <https://www.faziletyayinevi.com/> (18.01.2020).

⁴⁶⁸ Türkiye Takvimi, "Takvim ve Vakit Bilgileri, Önsöz", <http://www.turktakvim.com/index.php?link=html/bilgiler.php> (18.01.2020).

çok daha farklı usuller kullanılarak tayin edilse bile, ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerden çıkartılan hükümler göz önünde bulundurulmadan, ibadet edilecek vakitlerin tespiti mümkün değildir. Vakitlerin hesaplanmasını ilk olarak öğle namazından başlanır.⁴⁶⁹

Fazilet Neşriyat imsak vakti için Güneş'in ufkun altında -19 derecedeki vaziyeti dikkate almaktadır. Öğle vakti güneşin en yükseğe çıktığı noktadan batıya kaymaya başladığı zamandır Bir cismin fey'-i zevâldeki gölgesine o cismin boyu kadar daha gölge eklendiğinde, yani cismin gölgesi, fey'-i zevâl + cismin boyu kadar uzunlukta olduğu zaman, asr-ı evvel yani ikindi namazının vakti girmiş olur. Güneş ufukta battıktan sonra, bir beldenin en yüksek yerine itibar ile ufuktan -1 derece aşağı indiğinde akşam namazı vakti girer. Güneş, ufuktan -17 derece aşağı indiği zaman ise akşamın vakti çıkmış olup yatsı vakti girmektedir.⁴⁷⁰

Fazilet Neşriyat namaz vakitleriyle ilgili dayanak olarak Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Riyazü'l Muhtar isimli eserindeki esasları kullanmaktadır. Süleyman Hilmi Tunahan'dan intikal etmiş bu kitapta, namaz vakitleri hesaplanırken kullanılacak dereceler hakkında en sahih bilgiler ve yapılan rasatlar yer almaktadır. Bu eserle ilgili tetkikler yapıp incelenmiş, kitaptaki değerlere göre en isabetli olarak namaz vakitleri imsak için 19 ve yatsı için 17 dereceleri kullanılarak hesaplanmıştır.⁴⁷¹

Günümüzde kullanılan takvimler uzun bir tarihi tekâmülün neticesi olarak bu hale ulaşmış ve bu takvimde ibadet vakitleri gösterilmek suretiyle Müslümanlara kolaylık sağlanmıştır. Hüseyin Hilmi Tunahan'ın hicri 1342 miladi 1924 senesi için hazırladığı vakitler ve vakitlerin basıldığı takvim Türkiye'de 1982 yılına kadar takvimlerde kullanılan vakitlerin aynısıdır.⁴⁷² 1983 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu'nun kararıyla temkin süresinin kaldırılmasıyla Fazilet neşriyatın bastığı takvimle Diyanetin bastığı takvimlerde namaz vakitlerinde dakika olarak farklılık meydana gelmiştir. Bu farklılığın sebebi Fazilet Neşriyatın temkin uygulamasını devam ettirmesinden diyanetin ise devam ettirmemesinden kaynaklanmaktadır.

⁴⁶⁹ İnsan ve Hayat, "Her Namazın Bir Vakti, Her Vaktin Bir Hesabı Var",

<https://insanvehayat.com/her-namazın-bir-vakti-her-vaktin-bir-hesabi-var/> (28.10.2019).

⁴⁷⁰ Komisyon, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, Fazilet Neşriyat, İstanbul ts., s.13.

⁴⁷¹ İnsan ve Hayat, "Dünyanın Namaz Vakitlerini Hesaplıyoruz: Fazilet Takvimi",

<https://insanvehayat.com/dünyanın-namaz-vakitlerini-hesapliyoruz-fazilet-takvimi/> (28.10.2019).

⁴⁷² Komisyon, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, s.7; İnsan ve Hayat, "Her Namazın Bir Vakti, Her Vaktin Bir Hesabı Var", <https://insanvehayat.com/her-namazın-bir-vakti-her-vaktin-bir-hesabi-var/> (28.10.2019).

Allâh (c.c) müminlere belirli vakitlerle beş vakit namazı farz kılmış, Hz. Peygamber'de (s.a.v.) namaz vakitlerini ve alametlerini beyan etmiştir. Bu vakitlerin hangi astronomik değerlere mukâbil olduğunu Ehl-i Sünnet âlimleri tespit etmişlerdir. Asırlardan beri tecrübe ile üzerinde ittifak edilen esaslara göre namaz vakitleri hesaplanı gelmiştir. Her asrın âlim ve fakihleri ile Halifeleri tarafından tasvip edilmiş bulunan bu vakitler asırlardan beri İslam âlemi takvimlerinde kullanılmıştır. Ancak bu vakitler 1983 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından değiştirilmiştir. İmsak derecesi -19 dereceden -18 dereceye indirilmiş, imsak ve yatsı vakitlerinde temkin tamamen kaldırılmış, diğer vakitlerde (öğle, ikindi) temkin azaltılarak vakitler belirlenmiştir.⁴⁷³

Fazilet Takvimi, vakitlerde değişiklik yapmanın sakıncalarını anlatmış ancak mâni olunamadığı vurgulanmıştır. Herhangi bir ihtilâfa sebep olmamak için 1983 ve 1984 yıllarında bu değişikliğe uyulduğu ifade edilmektedir. Daha sonra bu tatbîkâtın büyük bir vebâli olacağı ilk anda görüldüğü bütün Müslümanların bilhassa Ramazan günlerinde çok dikkatli olmalarını ve takvimde gösterilen imsak vakitlerinden itibaren yeme-içme ve sair orucu bozan şeylerin derhal kesilmesi gerektiğini, vakitlerde en ufak dikkatsizliğin büyük vebâl olacağı anlaşıldığından 1985 yılından itibaren değiştirilmeden önceki vakitleri vermeye devam etmiştir.⁴⁷⁴

Günümüzde teknoloji gelişti, artık temkine gerek yok, demek veya temkinin lüzumunu ortaya koyan âlimlerden biz bu işi daha iyi biliyoruz, demek işin vebalini üzerlerinden kaldırmadığı; namaz vakitlerinde gözle görülen değerler esas olduğundan teknolojinin gelişmesinin eski değerleri değiştirecek bir tesirinin olmadığı ifade edilmiştir. Böyle olunca gelişen teknolojinin insanı ilimde ileriye taşımadığı, sadece hesaplamalarda muvakkitlerin işlerini kolaylaştırdığı fazilet neşriyat tarafından ifade edilmektedir. Mesela eskiden elle yapılan hesaplamalar daha sonra hesap makinalarıyla, günümüzde de bilgisayarlar ile yapıldığı vurgulanarak, neticede elle yapılan hesap da bilgisayarla yapılan hesap da aynı değerleri verdiği, fakat dinin direği olan namaz ve oruç gibi ibadetlerde küçük bir şüphe ile de olsa hareket etmenin asla uygun

⁴⁷³ Komisyon, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, s.8.

⁴⁷⁴ Komisyon, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, s.8.

olmayacağından Fazilet Takvimi için bu manevi mesuliyetini düşünerek, değiştirilmeden önceki vakitleri yayınlamaya devam etmektedir.⁴⁷⁵

Namaz vakitlerini hesaplamak, ilmi olduğundan fazla, dini bir meseledir. Bildirilmiş olan vakitleri hesap etmek doğrudur. Ancak hesap ile bulunan vakitler din âlimleri tarafından tasdik edilmesi şarttır. Fazilet Takvimi namaz vakitlerini dört hak mezhep öncelikle Hanefî mezhebi- imamlarının içtihatlarına dayandırmaktadır. Bir yerin namaz vakitlerinin doğru olarak hesaplanabilmesi için; küresel üçgen formüllerinin ve diğer astronomik formüllerin fikhî esaslara tam olarak tatbiki gerekmektedir. Bunun için hesaplamalarda sadece “geometrik değer” sonuçları değil, fikhî ölçülere uygun olan “görülen değer” sonuçları esas alınmalıdır. Çünkü geometrik değer ile hesaplamalar yapıldıktan sonra hakiki vakitler tespit edilebilmektedir. Ancak bir namazın geometrik vakti ile şer’i vakti arasında bir temkin zamanı farkı vardır. Bu fark olmadan geometrik olarak vakit girse de şer’i olarak namaz vakti girmemiş olabilir. Buna en güzel misal güneş kırılmalarının çok görüldüğü yüksek boylamlardır. Yüksek yerlerde güneş batmamış gözükmemektedir. Çünkü burada yüksek oranda güneş kırılması olmakta, bu yüzden hesaplamaya temkin ilave edilerek şer’i vaktin bulunması gerekmektedir.⁴⁷⁶

Teknolojik aletlere daha önem verilmekte ve namaz vakitlerini hesaplamının teknoloji ile bağlantısı fazla abartılmaktadır. Hz. Peygamber gösterdiği usulle teknoloji imkânları kullanılmaksızın namaz vakitleri bilinmekteydi. Asr-ı saadette bu vakitler göz ile bulutsuz ve kuru çöl ufuklarında tesbit edilmekteydi. Ancak Müslümanların çoğalması ve şehir hayatı insanların vakitleri belirlemesini zorlaştırmıştır. Bunu gören âlimler ilk devirlerden itibaren bu ilimle meşgul olmuşlardır. Namaz vakitlerinin, arzın her noktasında tatbikinin mümkün olması için çalışmışlar ve takvimlerin temeli olan vakit cetvellerini hazırlamışlardır. Teknolojinin devreye girmesiyle rasathanelerde hesaplamalar yapılmış, bu hesaplamalar sonunda yatsı ve sabah namazı vakitlerinin hesabında kullanılan güneşin irtifası (yükseklik), küresel trigonometrinin de işin içine dâhil edilmesiyle derecelerle ifade edilmeye başlanmıştır. Yapılan hesaplamalarda âlimler, sabah namazı vaktinin girişinin, yani fecrin doğuşunun, güneşin ufku -19

⁴⁷⁵ Komisyon, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, s. 8-9.

⁴⁷⁶ İnsan ve Hayat, “Her Namazın Bir Vakti, Her Vaktin Bir Hesabı Var”, <https://insanvehayat.com/her-namazin-bir-vakti-her-vaktin-bir-hesabi-var/> (28.10.2019).

derece altına geldiği an olduğunu hesaplayıp bu açıyı esas almışlardır. Vakitlerin usturlap, rubu tahtası gibi aletler kullanarak hesap yöntemi ile belirlemenin yaygın olduğu dönemlerde sabah vakti girişi -19 derece irtifa açısı, yatsı vakti girişi ise -17 derece irtifa açısı kabul edilmiştir. Bu derecelerle buldukları vakitlere temkin ilave ederek namaz vakitlerini takvimlere yazmışlardır.⁴⁷⁷

Bir şehirdeki yüksekliklerin farklılığı sebebiyle, namazların vakitlerinde de farklılıklar meydana gelmektedir. Bundan dolayı, namaz vakitleri için astronomların kullandığı deniz seviyesindeki hesaplar kullanılması uygun görülmemektedir. İnsanların meskûn olarak yaşadıkları yükseklik tespit edilip bu yüksekliğin hesaba dâhil edildiği vakitler kullanılmalıdır.⁴⁷⁸

Öğle ve İkinci namazı vakitlerine yüksekliğin tesiri olmamaktadır. İmsak, güneşin doğuş ve batışı ve yatsı vakti için yüksekliğin tesiri bulunmaktadır. Örnek olarak yüksek bir kule düşünüldüğü zaman Ramazan'da iftar vakti olduğunda, kulenin altındaki oruçlu şahıs, güneşin battığını görerek iftar ettiği halde kulenin tepesindeki şahıs, güneşi görmeye devam ettiğinden iftar edememektedir. Hâlbuki ikisi şâkulî olarak aynı doğru üzerindedirler. Öğle ve ikinci vakitlerinde ise kulenin dibi ile üstünde vakit aynı anda girmektedir. Genel olarak yerleşim yerleri deniz, ova ve çöl gibi düz olmayıp, engebeli yerlerdir. Takvimlerde ilçe vakitleri kullanılsa bile ilçe içerisinde bile meskûn mahallerde 1000 metreyi aşan yükseklik farkları bulunmaktadır. Bu yüzden namaz vakti verilen şehrin en alçak yerinde oturan ile en yüksek yerinde oturan kimselerin tamamının namaz ve oruç ibadetlerinin, hiçbir tehlikeye girmemesi ve yapılan bu ibadetlerin vaktinde eda edilmesi için önem arz etmektedir.⁴⁷⁹

Bir şehrin temkin müddeti, enlem derecesi ve güne göre değişiklik göstermektedir. Bir şehrin temkin müddeti her gün ve her saat aynı değil ise de her şehir için ortalama bir temkin müddeti vardır. Evkât-ı İslamiyye Müzesi Müdürü ve Eyyüb Sultan Camii Muvakkiti Ahmed Ziya Bey, fecrin doğuşu ve vakt-i imsak hakkında şunları söylemektedir: Güneşin doğuşundan önce ufkun doğu cihetinde meydana gelen iplik gibi ince beyaz aydınlık, ufkun diğer tarafında ince siyah aydınlıktan ayrıldığı anda fecr-i sâdik doğdu denir. Bu hadise bir yerin herhangi bir noktası için itibar olunmayıp

⁴⁷⁷ Komisyon, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, s.12.

⁴⁷⁸ Komisyon, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, s.9.

⁴⁷⁹ Komisyon, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, s.19.

en yüksek yerin ufkundaki hâdisedir. En yüksek yerin ufkunda fecr-i sadık doğduğu halde şehrin tamamı için imsak vakti ve en yüksek yerdeki namaz kılan için hem imsak vakti hem de sabah namazının evvel vakti girmiş olur. Şehrin alçak mahallerinde fecr-i sadığın doğuşu henüz görülmemesi hasebiyle sabah namazını fecrin görülmesine kadar tehir etmek faziletlidir. Yoksa en yüksek yerde fecr-i sadığın doğuşuna kadar yiyip içenler oruçlarını ifsad etmiş olurlar. İstanbul da en yüksek yerine nazaran hesap edilmiş bulunan vakit ile fecr-i sadığın doğuşu arası en fazla yirmi bir dakika sonra oluyor ki imsaktan yirmi bir dakika sonra sabah namazı eda edilebilir.⁴⁸⁰

Namaz vakitlerini hesaplarken birden fazla teknik ayrıntı kullanılmaktadır. Bir namaz vaktini hesaplamak için sıcaklık, nem, basınç, yükseklik, enlem, boylam, arazi yayılımı vs. gibi farklı kriterler dikkate alınmaktadır. Bu ayrıntılar en mühim olanlarıdır. Bunlar uluslararası standartta astronomik değerlerdir ve dikkate alınmazsa hesaplamalar yanlış çıkabilmektedir. Bir de namaz vakitlerini hesaplarken kürevî trigonometri formülleri kullanılmaktadır. Çünkü dünyayı düz bir tepsi gibi düşünmek yanlışla sevk edecektir. Eğer bu formülleri kullanılmazsa çıkan sonuçlar da yanlış olacaktır.⁴⁸¹

Asr-ı saadette Hz. Peygamber'den (s.a.v.) öğrenilen şekli ile vakitler bulutsuz ve kuru çöl ufuklarında tespit edilmiştir. Bu bakımdan şartları oluştuğunda rasat yapılması gerekmektedir. Rasat yaparken havanın açık veya kapalı, berrak yahut sisli, su buharının yoğun veya az oluşu... gibi durumların tesiri bulunmaktadır. Ayrıca rasat yapanın rasat ilmini iyi bilmesi, gözünün iyi görmesi, rasat ufkunun açık olması gerekmekte, ayrıca ay aydınlığı ve ışık kirliliği gibi durumlarında olmaması gerekmektedir. Açık denizlerde ve çöllerde yapılacak rasatlarla kısmî neticeler alınması mümkündür. Ancak rasat şartlarının müsait ve rasat yapacak kimselerin rasat tecrübesi geçirmiş astronomi mütehassısları olması lazımdır. Aslında yeniden rasat yapmaya hiçbir ihtiyaç yoktur. Bu hususta, astronomi ve İslam âlimlerinin ittifakı olup, asırlardır yapılan rasatlar ile değerler kesinleşmiş, kitaplara geçmiş ve bu değerler kullanılarak namaz vakitleri hesaplanmıştır.⁴⁸²

⁴⁸⁰ Komisyon, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, s.9-10.

⁴⁸¹ İnsan ve Hayat, "Dünyanın Namaz Vakitlerini Hesaplıyoruz: Fazilet Takvimi",

<https://insanvehayat.com/dunyanin-namaz-vakitlerini-hesapliyoruz-fazilet-takvimi/> (28.10.2019).

⁴⁸² Komisyon, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, s.18.

Tekrar yapılacak rasatlar ittifak edilen dereceleri sorgulamak, tartışmaya açmak için değil, işin uzmanları tarafından öğrenme maksatlı olabilir. Zaten günümüzde yapılan doğru rasatlarda ittifak edilen dereceler çıkmaktadır. Namaz vakitleri hesabından anlayan 30 senelik bir kaptan Mutasım Bey, 1 ay okyanusta rasat yapabileceği ufuk aramış, bu 1 ay içerisinde yalnız 3 müsait gün bulabilmiştir. Bu 3 günde yatsı ve imsak vakitleri için yaptığı rasatlar neticesinde, bulunduğu irtifa değerlerinin İslâm astronomlarının kitaplarında bildirdikleri irtifalar ile birebir aynı olduğunu görmüş ve fazilet takvimlerinde kullanılan vakitlerin doğru olduğu bir kez daha teyit edilmiştir.⁴⁸³

Fazilet Neşriyat ehl-i sünnet âlimlerinin imsak ve yatsı namazı vakitlerine dair tespitlerinin şu an kullandıkları esaslar olduğunu belirtmekte Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın da eserlerinde yatsı vakti için güneşin ufuk altında -17 derece ve imsak vakti içinde -19 derece olduğunda ilm-i heyet mütehassıslarının ittifak ettiğinin yazıldığını ifade etmektedir.⁴⁸⁴

Namaz vakitlerine “Temkin” uygulaması daha ihtiyatlı olmak için yapılmış bir düzeltme değil, fikhî olarak yapılması zarûrî bir düzeltmedir. Ehl-i Sünnet âlim ve astronomları bunu gerekli görmüşlerdir. Bu temkine riayet edilmezse hususiyetle imsakta oruç tehlikeye düşmüş olur. Böyle bir duruma düşme tehlikesine binaen Fazilet Takvimi temkinli vakitleri kullanmaya devam etmektedir. Ancak vakitleri değiştirenler imsaktan sonra insanların sabah namazı vaktini beklemeden uyuma ihtimalini; akşam namazını son vakte kadar bırakma ihtimalini göz önüne alarak takvimlerin ortaya çıkışından itibaren kullanılan temkin vakitlerini kaldırmışlardır.⁴⁸⁵

Tatbik edilen hesaplama ve temkinlere göre: öğle, ikindi ve yatsı namazı vakitlerine 10'ar dakika, akşam namazı vaktine 7 dakika ilâve edilmiş; imsaktan 10 dakika, güneşin doğuşundan da 5 dakika çıkarılmıştır. Bu değerlerin teknik değer olduğunu bu sebeple Müslümanların, vakitlere titizlik göstermeleri, namazlarını vaktin sonuna kadar geciktirmemeleri, özellikle oruca başlarken ve imsak vakitlerini

⁴⁸³ Komisyon, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, s.18.

⁴⁸⁴ Komisyon, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, s.16.

⁴⁸⁵ Komisyon, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, s.11.

kullanırken daha dikkatli olmaları icap etmesi gerektiği Fazilet Neşriyat tarafından ifade edilmektedir.⁴⁸⁶

İnsanların yerin yüksekliği ve arazi genişliğinin vakte tesir edeceğinden sabah namazını imsak vaktinden en az 20 dakika sonra kılmaları tavsiye edilmekte daha erken kılınmasının isabetli olmadı vurgulanmaktadır. İhtilaftan dolayı akşam namazının da yatsı vaktine kadar geciktirilmesinin uygun olmayacağı vurgulanmaktadır.⁴⁸⁷

Türkiye Takvimi, namaz ve imsak vakitlerini belirlemek üzere Osmanlı Meşihatı İslamiyye kurumunun 1334/1916 yılında hazırladığı “İlmiyye Sâl Nâmesini” ve Kandilli Rasathanesi’nin 1958 tarih ve 14 sayılı “Türkiye’ye Mahsûs Evkât-ı Şer’iyye” kitabındaki vakit hesaplama usullerini esas almıştır. Namazın geçerli olması için vaktin girdiğini kesin olarak bilmek şarttır. Vaktin girip girmediği konusunda şüphe eden bir kimsenin namazı geçersizdir. Bu sebeple namaz vakitleri hususunda temkinli hareket etmek ve temkin paylarını eklemek suretiyle kesinliği esas almak gerekir. Temkin uygulaması asırlar boyunca kullanılmış ve ibadetler bu şekilde eda edilmiştir.⁴⁸⁸

Türkiye Takvimi, Diyanet İşleri Başkanlığının 1982 ve evvelindeki vakitleri yayınlamaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 1 Ocak 1983’den itibaren, namaz vakitlerini değiştirdiğini, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın o tarihten günümüze kadar yayınladığı bütün imsak ve namaz vakitlerinin yanlış olduğunu belirlemektedir. İlmen ve astronomik zarûretine binâen temkin müddetinin kullanılması şarttır. Temkin müddeti azaltılmakla kalmayıp, İslam Astronomi Âlimlerinin asırlar boyunca kullandığı İmsak vakti hesaplarında güneşin ufku altındaki açısı 19°’den 18°’ye indirilmiştir.⁴⁸⁹

Namaz vakitleri, Güneş’in bir sene boyunca günlük hareketi ile alâkalıdır. Ancak, Güneş her gün aynı yerden doğup batmamakta; mevsimlere göre meylî de değişmektedir. Bu sebeple takvimlerde yazılı namaz vakitleri ince ve hassas hesaplarla yapılmaktadır. İmsak ve namaz vakitleri hesaplanacak yerin arz ve tûl (enlem ve boylam) derecesi ile o günün, o vaktindeki tadîl-i zamanının ve Güneş’in meyl

⁴⁸⁶ İnsan ve Hayat, “Her Namazın Bir Vakti, Her Vaktin Bir Hesabı Var”, <https://insanvehayat.com/her-namazın-bir-vakti-her-vaktin-bir-hesabi-var/> (28.10.2019).

⁴⁸⁷ Komisyon, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, s.18.

⁴⁸⁸ Türkiye Takvimi, “Mühim Açıklama”, <http://www.turktakvim.com/pdf/MuhimAciklama.TT.pdf> (04.01.2020).

⁴⁸⁹ Türkiye Takvimi, “Mühim Açıklama”, <http://www.turktakvim.com/pdf/MuhimAciklama.TT.pdf> (04.01.2020).

derecesinin bilinmesi lâzımdır. İlm-i heyet, yani astronomi âlimlerimiz asırlarca evvel bunun kâide ve formüllerini çıkarmış ve kitaplara yazmışlardır.⁴⁹⁰

Temkin müddeti, astronomik formüller kullanılarak hesapla bulunan vakti, namaz kılınacak, doğru vakit olan şer'î vakte getiren zarûrî müddettir. Bu temkin müddeti, astronomik formülle hesaplanan öğleden evvelki vakitlerden çıkarılarak, öğleden sonraki vakitlere ilâve edilerek takvimlere yazılan doğru namaz vakitleri bulunur. Kısacası Temkin müddeti, astronomik formüllerle bulunan vakitleri, İslâm âlimlerinin eserlerinde namaz vakitleri için buyurdıkları semâ küresindeki alâmetlerin olduğu, doğru vakit olan şer'î vakitlere getiren müddettir.⁴⁹¹

Güneşin imsak vakti için ufkun altındaki açısın 18 derece alınmakla ve de İslâm astronomi âlimlerinin doğru imsak ve yatsı vakitlerini bulmak için, kullandıkları temkin müddeti kaldırılmakla imsak vaktinde yaklaşık 15-20 dakikaya varan ve yatsı vaktinde de 10 dakikaya varan farklar ortaya çıkmıştır. Yani, oruca Türkiye'de gerçek imsak vaktinden 15-20 dakika sonra başlanmakta, 15-20 dakika daha yeme ve içmeye devam edilmekte ve tutulan oruçlar geçersiz olmaktadır. Böyle yanlış imsak vakitlerine uyularak tutulan oruçlar geçersiz olduğundan, kazâ edilmeleri lâzımdır. Yatsı vaktinde de 10 dakikaya varan farklarla yatsı namazının farzına da vakit girmeden başlandığı için, bu namazın da kazâ edilmesi gerekir.⁴⁹² Her namaz için ayrı ayrı temkinler yoktur. Bütün namaz vakitlerinde temkin müddeti, hiç değiştirilmeden aynen kullanılmalıdır. Temkin müddeti azaltılırsa veya tamamen kaldırılırsa, öğle ve daha sonraki namazlar vakitlerinden evvel kılınmış olur. Oruca da sahur vakti geçtikten sonra başlanılmış olur.⁴⁹³

Sonuç olarak Fazilet Neşriyat namaz vakitlerini teknolojik aletlerle hesaplanmasını dikkate almakla beraber gözlemin de önemine dikkat çekmektedir. Teknolojik aletlerin kullanılmasıyla yapılan hesaplamalarda kolaylık sağladığı ve Müslümanların ibadetlerini kolaylaştırdığı ifade edilmektedir. Rasat yaparken de Diyanet İşleri Başkanlığı'nda olduğu gibi yükseklik alçaklık, havanın bulutlu olup

⁴⁹⁰ Türkiye Takvimi, "Mühim Açıklama", <http://www.turktakvim.com/pdf/MuhimAciklama.TT.pdf> (04.01.2020).

⁴⁹¹ Türkiye Takvimi, "Mühim Açıklama", <http://www.turktakvim.com/pdf/MuhimAciklama.TT.pdf> (04.01.2020); Temkin vakti hesaplama usulleri için bkz. Türkiye Takvimi, "Temkin Müddeti", http://www.turktakvim.com/index.php?link=html/temkin_muddeti.html (05.01.2010).

⁴⁹² Türkiye Takvimi, "Mühim Açıklama", <http://www.turktakvim.com/pdf/MuhimAciklama.TT.pdf> (04.01.2020).

⁴⁹³ Türkiye Takvimi, "Temkin Müddeti", http://www.turktakvim.com/index.php?link=html/temkin_muddeti.html (05.01.2010).

olmaması, ışık kirliliği vs. gibi etkenlere dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Namaz vakitlerini hesaplarken eskiden kullanılan ölçülerin kullanılmasına aynı şekilde devam edilmiştir. Türkiye takviminde Diyanet İşleri Başkanlığının imsak hariç esas aldığı vakit alametlerini kullanmakta sadece temkin süresini ilave edilmektedir. Temkin uygulamasında ihtiyat açısından konulmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan farklı olarak sabah namazında diyanet 18 dereceyi kullanırken ve de temkin süresi kullanmazken Fazilet Neşriyat ve Türkiye takvimi 19 dereceyi ve temkin süresi kullanmaktadır. Diğer vakitler için de diyanetle aynı kriterleri uygulamakta sadece temkin süresi farkı bulunmaktadır. Bu temkin süresinin de bir zaruret olduğu vurgulanmaktadır.

3.4. EHL-İ BEYT VAKFI (ŞİİLER, CAFERİLER)

Ehl-i beyt “Ev halkı” anlamına gelen Ehl-i beyt ev sahibiyle onun eşini, çocuklarını, torunları ve yakın akrabalarını kapsamına alır. Ehl-i beyt tabiri, İslâmî dönemden itibaren günümüze kadar sadece Hz. Peygamber’in ailesi ve soyu mânasına gelen bir terim olarak kullanılmıştır. Hz. Peygamber’in Ehl-i beyt’ine kimlerin dahil olduğu meselesinde farklı görüşler mevcuttur.⁴⁹⁴ Ehl-i Beyt Vakfı, 1997’de İstanbul’da kurulmuştur. Ehl-i Beyt vakfının başkanlığını ise kuruluşunda öncülük yapan tüm kuruluşların oy birliği ile başkanlığa seçilen Fermani Altun yapmaktadır. Fermani Altun Ehl-i Beyt ailesinden olup 1968-1972 yılları arasında Ehl-i Beyt gazetesi çıkaran grubun içinde yer almış çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazmıştır. Çeşitli ekonomi kuruluşların başkanlığını yapan Altun İstanbul Üniversitesi ithalat ve ihracat yüksek okulu bölümünde Öğretim görevlisi olarak ders vermiştir.⁴⁹⁵

Yüce Allah (c.c) Kur’an-ı Kerim’de namazların belli vakitlerde kılınmasını emretmiş, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) uygulaması da bu doğrultuda olmuştur. Bu esas gereğince namazların belli bir vakti vardır ki bu vakit dâhilinde kılınmaları gerekmektedir. Bu vakitlerde kılınmadığı zaman kazaya kalmış olmaktadır. Bu namazların başında günlük olarak adlandırılan beş vakit namaz gelmektedir. Ehl-i Beyt mektebinde, İslam şeriatında tertiple ilk önce öğle namazı, sonra ikindi, sonra akşam,

⁴⁹⁴ Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt” md., *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, X, 498.

⁴⁹⁵ Ehl-i Beyt Vakfı, “Vakıf Hakkında”, <https://www.ehlibeyt.org.tr/> (19.01.2020).

sonra yatsı namazı ve en son olarak da sabah namazının farz kılındığı gerekçesiyle namaz vakitlerini açıklamaya öğle namazıyla başlanmaktadır.⁴⁹⁶

Ehl-i Beyt'te (Caferîlik) beş vakit namaz sabah namazı, öğle ve ikindi namazı birleştirilerek ve akşam ile yatsı namazı birleştirilmek suretiyle üç vakitte kılınmaktadır. Bunun delili: Yüce Allah İsrâ Suresi'nin 78. âyetinde: “*Güneşin zevâline (öğle vaktinden) gece yarısına kadar ve bir de Fecir aydınlandığı zaman namaz kılın*” buyurmasıdır.

Ayette Yüce Allah'ın (c.c), öğleyle ikindi ve akşamla yatsı namazlarının vaktini birlikte açıkladığı ve bunları birbirinden ayırmadığı vurgulanarak Ehl-i Beyt'te namazların üç vakitte kılındığı ve kendilerindeki uygulamanın aynısı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de hiçbir sebep olmadan namazları cem ettiğine, üç vakitte kıldığına dair delillerde öne sürmektedirler.⁴⁹⁷ Öne sürdükleri delillerin birkaçı şöyledir:

İbn Abbâs'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Peygamber (s.a.v.) öğle ile ikindiye, akşam ile yatsıyı (birlikte) yedi rekât ve sekiz rekât olarak kıldırdı.”⁴⁹⁸

Saîd b. Cübeyr (94/713), İbni Abbâs'dan naklen rivayet ettiği şu hadiste: İbni Abbâs “Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hiçbir korku ve sefer yokken öğle ile ikindiye toptan, akşamla yatsıyı da toptan kıldığını” söylemiştir.⁴⁹⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) niçin böyle dediği hususunda ise “Hz. Peygamber (s.a.v.) ümmetinden hiçbir kimseyi meşakkate sokmamak istedi...” şeklinde cevap verildiği rivayet edilmektedir.⁵⁰⁰

Zikredilen rivayetlerde görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) namazları hiçbir sebep olmadan cem ederek kıldığı ve bu yüzden namazların cem yapılarak öğle ile ikindi, akşam ile yatsı bir arada kılınmak suretiyle beş vakit namaz üç vakitte

⁴⁹⁶ Abdullah Turan, *Ehl-i Beyt Mektebine Göre Namaz Rehberi*, Al-i Taha Yayın Basın, İstanbul 2005, s. 137.

⁴⁹⁷ Caferî ve Ehl-i Beyt Derneği, “Şiiler Neden Namazlarını Birleştirerek Üç Seferde Kılıyor?”, <http://www.ehlibeytder.com/caferilik/siiler-neden-namazlarini-birlestirerek-uc-seferde-kiliyor-h193.html> (30.10.2019).

⁴⁹⁸ Buhârî, “Mevâkitü's-Salat”, 12.

⁴⁹⁹ Müslim, Müslim, “Müsâfirîn”, 49.

⁵⁰⁰ Müslim, Müslim, “Müsâfirîn”, 50.

kılınabileceği belirtilerek namazların üç vakitte kılındığı vurgulanmaktadır.⁵⁰¹

3.4.1. Ehl-İ Beyt Vakfına Göre Öğle ve İkinci Namazı Vakitleri

Öğle ve ikinci namazlarının vakti şer'i öğlenin girmesiyle başlar ve farz ihtiyat gereği güneşin batmasıyla sona erer.⁵⁰² Sabah vakti güneşin doğmasıyla yer üzerindeki cisimlerde batı yönüne doğru bir gölge oluşuyor; bu gölgenin doğuya doğru kaymasıyla, öğle vakti başlar. O halde düz bir yere dikilen bir çubuğun, batıya doğru olan gölgesinin, doğuya doğru dönerek uzamaya başladığı veya bazı yörelerde güneşin yükselmesiyle, yok olan gölgesinin, tekrar görülmeye başladığı andan itibaren, öğle vaktinin girmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu vakitten güneşin batışına az bir zaman kalana kadar öğle namazının vakti devam eder.⁵⁰³

İkinci namazının vakti, öğlen vaktinden öğle namazını kılabilen kadar bir sürenin geçmesinden sonra başlar; güneşin batmasıyla da sona ermektedir. Açıklamalardan hareketle Ehlibeit fihına göre, öğle ve ikinci namazlarından her birinin özel ve ortak olmak üzere iki vakti bulunmaktadır.⁵⁰⁴

3.4.2. Ehl-İ Beyt Vakfına Göre Akşam ve Yatsı Namazı Vakitleri

Akşam namazının vakti güneş battıktan sonra doğuda beliren kıvıllığın, insanın başı üzerinden batıya doğru meyletmesinden başlar; şer'i gece yarısına, yatsı namazının kılınabileceği kadar bir süre kalıncaya kadar da devam eder.⁵⁰⁵

Ehl-i Beyt'e göre akşam vaktinin ölçüsü, güneşin batı ufuklarında gözden kayboluşu değildir. Güneşin gözden kayboluşuyla birlikte, doğu ufuklarındaki güneşin ışınlarının oluşturduğu parıltı ve kıvıllığın kaybolması da gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, güneş batı tarafında olduğunda ışınları karşı tarafa yansır ve doğu tarafının yüksek yerlerinde örneğin yüksek dağların başında güneş ışıklarından oluşan kıvıllık gözükür; eğer doğu tarafında yüksek bir dağ ve benzeri bir şey olmasa bile güneş ışınlarının etkisi sonucu doğunun gök ufuklarında bu kıvıllık görülür. Güneş yerin

⁵⁰¹ Caferi ve Ehl-i Beyt Derneği, "Şiiler Neden Namazlarını Birleştirerek Üç Seferde Kılıyor?", <http://www.ehlibeytder.com/caferilik/siiler-neden-namazlarini-birlestirerek-uc-seferde-kiliyor-h193.html> (30.10.2019).

⁵⁰² Ayetullah Uzma Seyyid Abdulkerim Musavi Erdebili, *Tam İlmihal*, Hamit Turan (Ed.), Göksu Matbaacılık, İstanbul 2010, s. 145.

⁵⁰³ Abdullah Turan, *Ehl-i Beyt Mektebine Göre Namaz Rehberi*, s. 138.

⁵⁰⁴ Abdullah Turan, *Ehl-i Beyt Mektebine Göre Namaz Rehberi*, s. 138.

⁵⁰⁵ Abdullah Turan, *Ehl-i Beyt Mektebine Göre Namaz Rehberi*, s. 140.

hareketi sonucu aşağı indikçe söz konusu parıltı ve kızılık da karşı taraftan yani doğudan batıya doğru çekilir; güneş tam batınca bu kızılık insanın baş tarafından geçerek batıya doğru kayar ve böyle olduğunda güneşin tam olarak battığı anlaşılır; yani şer’i ölçülere göre akşam vakti girer. Oysaki Ehl-i Sünnet’te ise akşam namazının vakti güneşin gözlerden kaybolmasıyla başlamaktadır.⁵⁰⁶

Yatsı namazının vakti de akşam namazının özel vaktinden sonra başlar ve gece yarısına kadar devam eder. Öğle ve ikindi de olduğu gibi akşam namazı ile yatsı namazının her birinin özel ve müşterek vakitleri vardır.⁵⁰⁷

Yatsı namazının son vakti gece yarısı olduğu söylenmektedir. Bundan dolayı farz ihtiyat gereği akşam ve yatsı namazları ile ilgili olarak gece yarısını belirlemek için, güneş battığı andan sabah vaktine kadar hesap edilerek belirlenmesi gerektiği vurgulanarak; bu şekilde yapıldığında akşam ve yatsı namazının son vaktinin öğle namazı vaktinden yaklaşık on bir saat on beş dakika sonra sona erdiği belirtilmektedir.⁵⁰⁸

3.4.3. Ehl-İ Beyt Vakfına Göre Sabah Namazının Vakti

Sabah namazının vakti, ikinci ve doğru fecir olarak bilinen, şafağın atmasından yani fecr-i sadığın doğmasından başlar güneşin doğmasına kadar devam eder.⁵⁰⁹ Güneş doğduğunda da sabah namazı vakti sona ermiş olur. Fecr-i sadık doğduğu ilk andan itibaren vakit girmiş olmakta, fakat ihtiyat gereği sabah namazını kılmak için fecir aydınlığı ufukta belirinceye kadar beklemek daha iyidir.⁵¹⁰

Ehl-i Beyt de (Caferî, Şiiler) izah edildiği üzere beş vakit namaz üç vakitte kılınmakta olup sabah namazı vakti fecr-i sadığın doğmasıyla başlamakta ve güneşin doğuşuna kadar devam etmektedir. Öğle ve ikindi namazı ise öğle vakti güneşin batıya doğru meyiletmesiyle başlamakta ve güneşin batışına kadar devam etmektedir. Bu süre zarfında bu iki vaktin özel ve müşterek vakti bulunmaktadır. Akşam ve yatsı namazlarının vakti ise akşam güneşin iyice batmasından yani akşamki kızılığın doğu

⁵⁰⁶ Kars Ehl-i Beyt, “Namaz Vakitleri”, <https://www.karsehlibeyt.org/namaz-vakitleri-2/> (01.11.2019).

⁵⁰⁷ Ayetullah Uzma Seyyid Abdulkerim Musavi Erdebili, *Tam İlmihal*, s. 146; Abdullah Turan, *Ehl-i Beyt Mektebine Göre Namaz Rehberi*, s. 140-141.

⁵⁰⁸ Ayetullah Uzma Seyyid Abdulkerim Musavi Erdebili, *Tam İlmihal*, s. 146.

⁵⁰⁹ Abdullah Turan, *Ehl-i Beyt Mektebine Göre Namaz Rehberi*, s. 143.

⁵¹⁰ Ayetullah Uzma Seyyid Abdulkerim Musavi Erdebili, *Tam İlmihal*, s. 144.

tarafından insanın başının üzerinden batıya doğru kaydığı zaman başlar ve gece yarısına kadar devam eder.

Güneşin batışının iyice kaybolmasını beklendiğinden Ehl-i Beyt'te akşam ezanı Diyanetin takviminde belirtilen akşam vaktinden ortalama 10-15 dakika sonra okunmaktadır. Hem akşamın hem de yatsı namazının vakti gece yarısında bittiği belirtilerek akşam ve yatsı için gece yarısını belirlemek için gece güneşin batışından sabah vaktine kadar hesaplanarak belirlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu şekilde de öğle vaktinden ortalama 11 saat 15 dakika sonra akşam ve yatsının sona erdiği belirtilmektedir. Ancak gecenin güneşin batışından sabah vaktine kadar nasıl hesaplanacağı hususu ise belirtilmemiştir. Öğle vaktinin 13.00 de olduğu düşünüldüğünde saat gece 00.15 de akşam ve yatsı vakti sona ermektedir. Eskiden saat vs. gibi şeyler olmadığı için gece nasıl hesaplanırdı bu konuda bilgi bulunmamaktadır.

Günümüzde saatin var olduğu düşünüldüğünde ve hadislerde yatsı namazı vaktinin sonu hususunda gecenin üçte biri, gecenin yarısı ifadeleri geçtiğinden dolayı gece şu şekilde hesaplanabilmektedir. Örneğin 02.11.2019 tarihinde güneş 05.36 da batıp akşam vakti girmekte ve sabah vakti de 05.33 de olmaktadır. Bu zaman aralığında ortalama 12 saat vardır. Bunun yarısı alındığında 6 saat üçte biri alındığında 4 saate tekabül etmektedir. Yarısı alındığında güneşin 05.33 de battığında gece yarısı 23.33 de olmaktadır. Üçte biri alındığında ise 21.33 olmaktadır. Gecenin kısa olduğu zamanlarda da akşam güneş 20' de battığı düşünüldüğünde sabah da 03.00 de olduğu düşünüldüğünde de 7 saat zamana tekabül etmektedir. Bunun yarısı alındığında üç buçuk saat; üçte biri alındığında ise iki saat yirmi dakika olmaktadır. Akşam güneş 08.00 de battığında gecenin yarısı 23.30 olmakta üçte biri ise 22.20 olmaktadır. Tabi hem Ehli- Beyt 'in hem de burada yaptığımız bu hesaplamanın doğru bir sonuca götürmeyeceği de bir gerçektir. Bu neden den dolayı güneş battıktan sonra akşam namazı kılınmalı batı ufkundaki kızılılık kaybolduktan sonra ise yatsı namazının fazla geciktirmeden kılmak daha ihtiyatlıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Namaz, Yüce Allah'ın yarattığı kulundan yerine getirmesini istediği önemli bir ibadettir. Kişi bu ibadeti yerine getirmekle Allah arasındaki manevi bağları güçlendirmekte ruh ile beden arasındaki dengeyi sağlamakta ve günlük hayatını düzene sokmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de namaz ibadetiyle ilgili birçok ayet yer almakta ve Hz. Peygamber'den de (s.a.v.) namaz ibadetiyle ilgili birçok hadis rivayet edilmektedir. Bu delillerden hareketle İslam âlimleri de günde beş vakit namazın farz kılındığı hususunda görüş birliği içerisinde olmuşlardır.

Namaz ibadetini yerine getirmek için vakit şarttır. Vakit, beş vakit namazın eda edilebilmesi için önemli bir unsurdur. Çünkü vakit namazın eda şartlarından biridir. Vakit girmeden eda edilen namaz sahih değildir. Namazın hangi vakitlerde kılınması gerektiği konusunda, Kur'an-ı Kerim'de detaylı bilgi verilmemekte mücmel olarak değinilmekte, vakitlerle ilgili ayrıntıyı Hz. Peygamber (s.a.v.) söz ve uygulamalarıyla açıklamaktadır.

Mezhepler de Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadis ve uygulamalarından hareketle namaz vakitlerini belirlemeye çalışmışlardır. Delillerdeki kat'i ifadelerden dolayı mezhepler arasında sabah ve ikindi namazı vaktinin çıkış, öğle ve akşam namazının giriş vakti konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Fakat sabah, ikindi ve yatsı namazının başlangıcı ile öğle, akşam ve yatsı namazının sonu hakkında ihtilaflar bulunmaktadır.

Sabah namazı vaktinin fecr-i sadığın doğmasıyla başladığı ve güneşin doğuşuna kadar devam ettiği konusunda Fukaha hem fikirdir. Bununla birlikte fecr-i sadığın ufukta görülen beyazlığın enlemesine yayıldığı vakit mi, yoksa beyazlıktan sonra gelen kızılığın yayıldığı vakit mi olduğu hususu ihtilafa sebep olmuştur. Bazısı ufukta aydınlığın başlamasıyla, bazısı beyazlıktan sonraki kızılık olduğunu söylerken çoğunluk ise fecr-i sadığın ufukta yayılan beyazlık olduğunu kabul etmiştir.

Fecirle ilgili rivayet edilen fecrin kızılık olduğunu ifade eden hadisler oruç ayetine ve bunu destekleyen hadislere muarızdır. Çünkü oruç ayetin açık beyanına ve bunu destekleyen hadislerin büyük bir kısmına göre imsak vakti, ufukta yatay olarak beliren beyazlıktır. Bundan dolayı cumhur fecri ufukta yayılan beyazlık olarak açıklayan hadisleri ve ümmetin bu yöndeki uygulamasını esas almıştır.

Öğle namazının girişinin güneşin tam tepe noktasından batıya meylettiği anda başladığı hususunda ittifak varken sonunun ise bir cismin gölge boyunun fey-i zeval hariç bir misli mi yoksa iki misli mi olduğunda vaktin sona erdiği konusunda ihtilaf meydana gelmiştir. Bu konuda sadece Ebu Hanife gölge boyunun iki misli olduğu vakit öğlenin sona erdiğini söylerken imâmeyn ve diğer mezhepler gölge boyu bir misli olduğunda öğlenin sona erdiğini ifade etmişlerdir. Öğle namazının sonu hakkındaki ihtilaf ikindi namazına da yansımıştır. İkindinin çoğunluk gölge boyunun bir misli olduğunda girdiğini, Ebu Hanife ise iki misli olduğunda girdiğinin söylemiştir. İkinci namazı vaktinin, güneşin batışına kadar devam ettiğinde ise ittifak vardır. Akşam namazının girişi ise güneşin batışı dikkate alınmış, sonunun ise batı ufkundaki kızılığın veya kızılıktan sonraki beyazlığın kaybolmasına kadar devam ettiği şeklinde iki görüş ileri sürülmüştür. Çoğunluk akşam namazı süresinin bitişi kızılığın kayboluşu derken Ebu Hanife kızılıktan sonraki beyazlık demiştir. Yine aynı şekilde akşamın sonundaki ihtilaf yatsı namazı vaktinin girişine yansımıştır. Yatsı namazının sonu hakkında ise bu konudaki rivayetlerin farklı oluşundan dolayı sabah namazı vaktine kadar devam ettiğini söyleyenler olduğu gibi yatsının son vaktinin gece yarısı veya gecenin üçte biri olduğunu ifade edenler de olmuştur.

Öğle namazının Cibril (a.s) hadisi ve diğer hadislerde güneşin tepe noktasından batıya meylettiği anda başlamasından dolayı ihtilaf olmamıştır. Sonu ve buna bağlı olarak ikindinin ilk vakti hususunda Cumhur Cibril hadisini delil alarak öğle vakti sonu ve ikindi vakti başlangıcı konusunda her şeyin gölgesi kendisinin bir misli oluşunu dikkate almıştır. Akşam namazının son vakti ve yatsı namazının ilk vakti konusundaki ihtilaf şafak kelimesinin kızılık veya beyazlık olarak ölçü alınmasından dolayı yaşanmıştır. Şafak hakkındaki bu ihtilafın ana sebebi, şafak kelimesinin Araplarda hem kızılığı hem de beyazlığı ifade etmesidir. Yatsı namazının sonu hakkında rivayetlerde gecenin üçte biri, yarısı ve fecri sadığın doğuşu gibi farklı ifadeler olduğundan ihtilaflara neden olmuştur.

Bu ihtilaflar göz önünde bulundurulduğunda oruçta fecr-i sadığın ilk doğuş anını almak sabah namazını ise beyazlık yayıldıktan sonra kılmak, öğle vaktinin sonu ve ikindi vaktinin başı konusunda gölge boyunun bir misli oluşunu dikkate alarak öğle namazını gölge boyu bir misli olmadan kılmak ikindi namazını da iki misli olduktan sonra kılmak daha ihtiyatlı bir yaklaşım olacaktır. Aynı şekilde akşamın sonu ve

yatsının başı hususunda kızılılık kaybolmadan akşam namazını kılmak kızılıktan sonraki beyazlık kaybolduktan sonra yatsı namazını kılmak ihtiyat açısından daha uygundur. Yatsı namazının sonu hususundaki ihtilaflar nedeniyle de yatsı namazını gece yarısından sonraya bırakmamak uygun olan bir tercih olacaktır.

Günümüzde ise teknoloji ve bilimden faydalanmak suretiyle namaz vakitlerinin belirlenmesi hususunda çalışmalar yapılmaktadır. Fakat namaz vakitleri hesaplamada yanlışlıklar yapıldığı yönünde, sabah, akşam ve yatsı namazların vakti hususunda tartışmalar yer almaktadır. Ramazan ayında fazla oruç tutturulduğu ve sabah namazının vaktinden evvel kıldırıldığı görüşleri gündeme getirilmektedir. Günümüzdeki bu tartışmalar sabah namazı vakti için ortalığın göreceli bir şekilde aydınlanmasının gerekli olup olmadığı ve fecr-i sadığın doğuşunun astronomi ilminden istifade edilerek yapılacak bir hesap ile mi yoksa çıplak gözle mi olması konusunda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu tartışmaların merkezinde fecir kavramına yüklenen anlamın ne olduğu yer almaktadır.

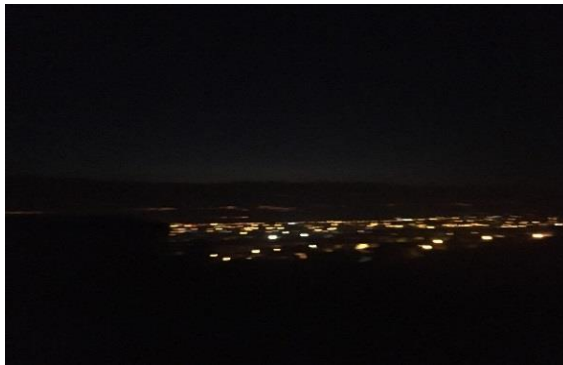
Diyanet İşleri Başkanlığı sabah namazı vakti için 18 dereceyi esas almakta ve bu 18 derece de fecr-i sadığın doğduğunu ifade ederek fecr-i sadığın ilk çıkış anını dikkate almaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı son zamanlarda bu konu ile ilgili gözlemsel ve aletsel olarak gerekli çalışmaları yapmıştır. Yapılan çalışmalarda insan gözü ile aletsel veri arasında ortalama 15-20 dakika fark çıkmıştır. Yapılan gözlemlerin sonuçları takvimde belirtilen vakitlerle örtüştüğü ifade edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yükseklik-alçaklık, hava şartları, ışık kirliliği gibi sebeplerin de gözleme etki ettiği vurgulanmıştır.

Abdulaziz Bayındır ise aletsel verilerle değil de gözle yapılan gözlemlere önem verilmesi gerektiğini, aletin değil de gözün görmesinin esas olduğunu dile getirmektedir. Yükseklik-alçaklık, ışık kirliliği gibi sebeplerin gözleme etki etmediğini ifade etmektedir. O yüzden her bölgede gözlem yapılabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca sabah namazı vakti girdiğinde kuşların ve horozların ötmesine, tabiattaki varlıkların uyanışına dikkat edilmesi gerektiğini de söylemektedir. Diğer taraftan fecir kavramına verdiği kızılılık anlamından dolayı doğu ufkunda beyazlıktan sonra kızılılık ortaya çıktığında sabah namazı vakti girmektedir. Bundan dolayı Diyanetin takvimi ile kendi bastırdıkları takvim arasında bir saate yakın bir fark olduğu görülmektedir.

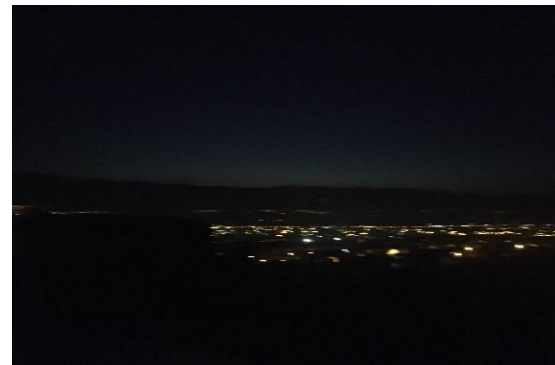
Bayındır imsak tespiti için farklı şer’î alametler ile ufuktaki kızılığın esas alınmaktadır. Ayrıca gözlemlerini elverişli olmayan ve ışık kirliliğinin yaşandığı yerlerde yapmakta ve doğrudan çıplak gözle görmeyi esas almaktadır. Gözlem yapılan ortamdaki ışık kirliliği gözün fecri sadık aydınlanmasının ilk anını doğru tespit etmeye engel olmaktadır. Oysa asıl olan fecri sadığın varlığını tespit etmektir. Teknolojik imkânlarla fecri sadığın varlığı tespit edilmektedir. İmsak tespitinde çıplak gözle görmenin şart olduğu değil, fecri sadık aydınlanmasının tespit edilmesi esastır.

Fecrin kızılık olduğu alemeti alındığında ışık kirliliğinin olmadığı yerde hava o kadar aydınlık olmaktadır ki gecenin karanlığı gündüzün aydınlığı belli olmamaktadır. Bu yüzden Bakara sûresi 187. ayetteki “siyah iplik beyaz iplikten ayrılıncaya kadar yiyin, için” ifadesine uymamaktadır.

Tokat İli Erbaa İlçesi’nin muhtelif yerlerinde bizzat gözlemler yapılmıştır. Gözlemlerde fecr-i sadık Diyanetin belirlediği imsak saatinden ortalama 20 ile 30 dakika geç görülmüştür. Bunun sebebi tecrübesizlik, bulunulan yerin rakımının alçak olması, ışık kirliliği vs. olabilir. Aletsel olarak da cep telefonu (Apple İphone Se, microsoft lumia 950, Xiaomi red mi note) ve fotoğraf makinesi (Nikon D3100) ile gözlemler gerçekleştirilmiştir. Telefonlar ve fotoğraf makinesi görüntüyü insan gözüne oranla ortalama 40 dakika sonra görmüştür. İlk aydınlığın çıktığı anda değil de aydınlık biraz yayıldıktan sonra telefonun kamerası görüntüyü ancak görebilmiştir. Tabiki aletlerin yetersiz oluşu, çekim gücünün az olması bu sonucu doğurmuştur. Yapılan her gözlemde de ortalama aynı sonuç alınmıştır.

01.08.2019 saat: 04.25 (fecir gözlemi)

01.08.2019 saat: 04.28 (fecir gözlemi)

Yukarıdaki her iki resim belirtilen tarih ve saatte Tokat ili Erbaa ilçesi Karatepe mevkinde çekilmiş olup Diyanetin imsak saati o tarihte 03.39 iken Süleymaniye Vakfı’nın ise 04.39’dur. Şunu belirtmek gerekir ki elimizdeki aletsel veri gözümüze

oranla görüntüyü daha geç almaktadır. O tarihte ufuktaki aydınlanma göz ile saat 04.00-04.10 civarında görülmüştür. Bu gözlemler ile vakitlerin tayini işinin daha profesyonelce yapılması gerektiği sonucuna ulaştırmıştır. Aksi halde her birey kendine göre bir vakit belirleyecek, ihtilaflar oluşacak hatta cemaat halinde namaz kılmak bile zorlaşacaktır.

02.08.2019 saat: 04.18 (Fecir gözlemi)

02.08.2019 saat: 04.49 (Fecir gözlemi)

Buradaki iki resim de belirtilen tarih ve saatte Tokat ili Erbaa ilçesi üç tepeler mevkinde çekilmiş olup diyanetin imsak saati o tarihte 03.41 iken Süleymaniye Vakfı'nın ise 04.41'dir. Yukarıda belirtildiği üzere göz ile erken görülürken aletsel veri daha geç görmüştür. Bayındır kızılığın çıkışını esas aldığı düşünüldüğünde ikinci resim Bayındır'ın dediği şekilde olmakta fakat ortalık o kadar aydınlanmıştı ki neredeyse güneş doğacaktı. İhtiyat açısından beyazlığın esas alınması uygun görülmektedir. Zaten çoğunluk tarafından da beyazlık kabul edilmekte ve beyazlığın çıktığı an imsak vakti olarak belirlenmektedir.

Yatsı namazı konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı 17 dereceyi esas almakta Süleymaniye Vakfı ise 18 derecede yatsı vaktinin sona erdiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla 6 derecelik kısım akşam namazı olmakta geri kalan 12 derecelik kısımda yatsı namazı vakti olmaktadır.

Bayındır'a göre gece üçe ayrılmakta gecenin birinci bölümü akşam ve yatsı namazı vaktidir. Ayrıca batı ufkundaki kızılık kaybolup yıldızlar çıkmaya başladığında gecenin üçte birinin bittiğini, gecenin ikinci bölümü olan gecenin ortası başladığını ve bu zamanın uzun olduğunu; bundan dolayı uyuma, dinlenme ve kalkıp teheccüd namazı kılma vakti olduğunu ifade etmektedir. Gecenin üçüncü bölümü ise tan yerinin ağarmasıyla başlayan sabah namazın vaktidir. Ona göre gece yarısı güneş battıktan

sonra ortalama bir buçuk saat sonra başlamakta ve tan yerinin ağarmasına kadar devam etmektedir. Bundan dolayı akşam ve yatsı namazı vaktinin zamanı çok dardır. Her bir vaktin zamanı ortalama kırk beşer dakika olmakta toplam ise bir buçuk saat civarındadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı batı ufkundaki kızılığın kayboluşu ile akşamın vaktinin sona erdiği, yatsı vaktinin girdiğini belirtirken Bayındır bir söyleminde akşamdan sonra kızılık ile beraber meydana çıkan beyazlığın kayboluşu ile akşamın sona erdiği yatsı vaktinin girdiğini söylerken bir söylemin de ise kızılığın kaybolmasıyla yatsı vaktinin girdiğini ifade etmektedir. Kızılıktan sonraki beyazlığın kayboluşu ile de yatsı vaktinin bittiğini söylemektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı ise yaptığı gözlemler sonucunda 17 derecede kızılıkla beraber beyazlığın kaybolduğunu belirtmektedir.

15.09.2019 saat: 19.29 (yatsı gözlemi)

15.09.2019 saat: 19.31 (yatsı gözlemi)

Yukarıdaki iki resim Tokat İli Erbaa İlçesi Erdemli Köyü Mevkisinde çekilmiş olup Diyanetin yatsı vakti 20.12 de girerken Süleymaniye Vakfının yatsı vakti ise 19.30 civarında girmekte, yatsı vaktinin sonu ise 20.20 civarındadır. Yani akşam namazı vakti ile yatsı namazı vakti arası Süleymaniye Vakfına göre ortalama kırk kırk beş dakikadır. Aynı şekilde yatsı girişi ile sonu arasındaki zaman da o civardadır. Akşam vaktinin girişi ile yatsı vaktinin sonu onlara göre bir buçuk saattir. Bayındır yukarıda ifade edildiği gibi bir söyleminde akşam vaktinin sonu batı ufkunda kızılıkla beraber meydana gelen beyazlığın kaybolduğu an derken bir söyleminde kızılığın kaybolduğu zaman akşamın sonu yatsının girişi, kızılıktan sonraki beyazlığın kaybolmasıyla da yatsı vaktinin bittiğini söylemektedir. Yukarıdaki resimlere bakıldığı zaman Bayındır'ın her iki söylemiyle de uyuşmamaktadır. Şöyle ki Süleymaniye Vakfının yatsı vaktinin

girdiğini ifade ettikleri saatte her iki resimde beyazlıkla beraber kızılık da hala devam etmektedir. Kızılığın kayboluşu ise diyanetin yatsı vakti ilan ettiği saat ile uyduğu gözlemsel olarak tespit edilmiştir. Kızılığın zamanla ışıltısının azalması dolayısıyla elimizdeki aletle çekim yapılmasına rağmen görüntü alınamamıştır. Kızılıktan sonraki beyazlık ise gözle bile zor görülmekte ve bu beyazlık kısa zamanda da kaybolmaktadır. Hem fecir hem de yatsı gözlemleri birkaç defa farklı yerlerde yapılmasına karşılık ortalama aynı sonuç çıktığı görülmüştür.

Fazilet Neşriyat ve Türkiye Takviminde namaz vakitleri saatleri diyanetin ilan ettiği vakitlere oranla sadece temkin farkı bulunmaktadır. Fazilet Neşriyat 1982 yılı öncesindeki temkin uygulamasını aynen devam ettirmektedirler. Bununda bir zorunluluk olduğunu ifade etmektedir.

Fazilet Neşriyat ve Türkiye Takviminde ihtiyat düşüncesinden hareketle temkin uygulaması yapılmaktadır. Bunlarda vakit hesaplarında esas alınan geometrik değerlerin ışık, yükseklik, alçaklık vs. gibi etkenlerin dikkate alınmadığı düşüncesinden hareketle yapılan hesaplara güvensizlik oluşmuş ve temkin uygulamasına gidilmiştir.

Caferî mezhebinde ise diğer dört mezhepten farklı beş vakit namaz üç vakitte kılınmakta öğle ile ikindi, akşam ile yatsının özel ve müşterek vakti olduğu belirtilmektedir. Öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı birleştirilerek üç vakitte kılınmaktadır. Namaz vakitleri saati ise diyanetin ilan ettiği vakitle aynıdır. Onlarda namazlar üç vakitte kılındığından dolayı ezanlar üç vakit okunmaktadır. Sadece akşam vaktinde güneşin iyice kaybolmasını, doğu tarafındaki kızılığın insan başının üzerinden batı tarafına geçmesini dikkate aldıklarından akşam ezanı on dakika sonra okunmakta ve akşam namazı ve peşinden yatsı namazı kılınmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öğle ile ikindi ve akşam ile yatsıyı herhangi bir sebep olmaksızın da kıldığını belirterek ve Müslümanlar için kolaylık olduğunu ifade ederek uygulamalarının bu şekilde olduğunu belirtmektedirler.

Araştırma sonucunda günlük farz namazlarının vakitlerinin tespiti konusunda Diyanet İşleri Başkanlığının yöntem ve kriterleri tercihe şayan bulunmuştur. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığı klasik fukahanın görüşleri doğrultusunda, geleneği takip etmiş, modern teknolojik aletler ve alanında uzman elmanlar ile birlikte hem aletsel hem de denek gözlemcilerin farklı zaman ve mekânlarda yıllarca gözlemleriyle vakitleri

belirlemiştir. Diğer taraftan bireysel tespit çalışmalarının ve görüşlerin daha az güvenilir ve ümmet arasında ayrışma ve ihtilafa sebep olduğu görülmüştür. Uygun ve ideal olan namaz vakitlerini hesaplama işleriyle uğraşan kurum ve vakıfların bir araya gelerek bu konuda gerekli çalışmaları birlikte yaparak ortak bir karara varmalarıdır. Bu konuda yapılacak tezlerde bu ortak karar konusunda projeler üretilebilir.

KAYNAKÇA

ABDÜLAZİZİ, Emir, *Fıkhu'l-kitab ve's-sünne*, Dâru's-selam, Kahire 1999.

AİRKULE (haberın rotası), “Zaman; Saat, Takvim-Son”, <http://www.airkule.com/yazar/ZAMAN-SAAT-TAKVIM-SON/749/> (04.01.2019).

AKİT, “Hicri Takvim kullanmanın önemi”, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/hicri-takvim-kullanmanin-onemi-156260.html> (05.01.2019).

AKYÜZ, Vecdi, “Fıkıh Açısından İmsak Vaktinin Başlangıcı”, *Güncel dini meseleler istişare toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014.

AKYÜZ, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yayıncılık, İstanbul 1995.

AŞIKKAYA, İlhami, “İbadet Vakitlerinde İhtiyat ve Temkin”, *Güncel dini meseleler istişare toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014.

AŞIKKAYA, İlhami, Diyanet İşleri Başkanlığı Astronomu ile 6 Ağustos 2018 ve 23 Ağustos 2019 tarihli görüşme.

AŞIKKAYA, İlhami, NUR İŞLEK, Hümeıra, EREN Gürhan, “Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır'ın İmsak ve Yatsı Vakitleri Hakkındaki Söylemleri ve Bu Söylemlere Karşı Verilen Teknik Cevaplar”, 2013.

ATEŞ, Süleyman, *İslam İlmihali*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts.

ATEŞ, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.

ATEŞ, Süleyman, Namaz Vakitleri ve Namazların Cem'i, *Güncel dini meseleler istişare toplantısı I* (15-18 Mayıs 2002 İstanbul), DİB Yayınları, Ankara 2004.

AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat Yayınları, İstanbul 2006.

AZİMLİ, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010.

BAYDİL, Emin, *Coğrafyaya Giriş*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2003.

BAYINDIR, Abdülaziz, “İmsak (Sabah Namazı) Vakti”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/bulten/imsak-sabah-namazi-vakti.html> (05.10.2019).

BAYINDIR, Abdülaziz, “İmsak Ölçüleri”, 27 Mayıs 2017 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (25.09.2019).

BAYINDIR, Abdülaziz, “İmsak vakti ve Seher”, 21 Temmuz 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (27.9.2019).

BAYINDIR, Abdülaziz, “İmsak vakti ve Seher”, 21 ve 28 Temmuz 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (27.09.2019).

BAYINDIR, Abdülaziz, “İmsak vakti ve Seher”, 28 Temmuz 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (27.9.2019).

BAYINDIR, Abdülaziz, “Kur’an’da Namaz Vakitleri”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/kuran-arastirmalari/kuranda-namaz-vakitleri.html> (04.10.2019).

BAYINDIR, Abdülaziz, “Namaz Vakitleri”, 2 Mart 2013 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-ilmihal-dersleri/> (21.09.2019).

BAYINDIR, Abdülaziz, “Namaz ve Oruç Vakitleri (Sadece Müslim Olanlar İçin)”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/ramazan-ve-oruc/namaz-ve-oruc-vakitlerisadece-muslim-olanlar-icin.html> (22.09.2019).

BAYINDIR, Abdülaziz, “Öğle ve İkinci namazlarının vakitleri”, 08 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (24.09.2019).

BAYINDIR, Abdülaziz, “Yatsı namazı vakti, Yatsı namazı vaktinin bitişi”, 07 Mayıs 2011- 01 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (26.09.2019).

BAYINDIR, Abdülaziz, “Yatsı namazı vaktinin bitişi”, 01 Eylül 2012 tarihli video; <http://www.kurandersi.com/konu/mukayeseli-fikih-dersleri/> (23.9.2019).

BAYINDIR, Abdülaziz, 30 Ağustos 2018 tarihli görüşme.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fi el Buhârî (256/870), *Şahîhü'l Buhârî*, Darü'l-ma'rife, Beyrut 2014.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el Buhârî (256/870), *et-Târîhu'l-kebîr*, Mustafa Abdulkâdir Ahmed Ata (thk.), Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2008.

CAFERÎ VE EHL-İ BEYT DERNEĞİ, “Şiiler Neden Namazlarını Birleştirerek Üç Seferde Kılıyor?”, <http://www.ehlibeytder.com/Caferîlik/siiler-neden-namazlarini-birlestirerek-uc-seferde-kiliyor-h193.html> (30.10.2019).

CANAN, İbrahim, *İslam'da Zaman Tanzimi*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2011.

CESSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (370/981), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Darü-l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2007.

CEZÎRÎ, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî (1882/1941), *el-Fikh 'ale'l-Mezâhibi'l-erba'a*, Dârü'l-afaki'l-arabiyye, Kahire 2006.

CÜRCÂNÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (816/1413) *et-Ta'rifât*, Darü'n nefais, Beyrut 2007.

ÇAĞATAY, Neşet, “Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1978, c. 22, sy. 1, s. 106-138.

ÇİÇEK, Yakup, “Fecir” md., *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, XII, 286-287.

DÂREKUTNÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (385/995), *es-Sünen*, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2011.

DEMİRCAN, Ali Rıza, “Müzakereler”, *Güncel dini meseleler istişare toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014.

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI, “Asr-ı evvel ve asr-ı sani ne demektir?” <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/132/-asr-i-evvel--ve--asr-i-sani--ne-demektir-> (01.10.2019).

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI, “İkinci Namazının Vakti Ne Zaman Başlar ve Ne Zaman Sona Erer”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/133/ikinci-namazinin-vakti-ne-zaman-baslar-ve-ne-zaman-sona-erer-> (20.10.2019).

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI, “Namaz Vakitlerinde Temkin”, Din İşleri Yüksek Kurulu 21.01.1982 tarihli kararı, sy. 143, karar no 6.

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI, “Türkiye’de Yatsı Ezanı İmameyn’in Görüşüne göre mi yoksa İmam-ı Azam’ın Görüşüne Göre mi Okunuyor?”, <https://kurul.diyamet.gov.tr/Sorularim> (26.10.2019).

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI, “Yatsı Namazı Ne Zamana Kadar Kılınabilir?”, <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/135/yatsi-namazi-ne-zamana-kadar-kilinabilir-> (27.10.2019).

DİNÇOĞLU, Onur, *Türkçe’de Yabancı Terimler Sözlüğü*, İnkilap Kitabevi, İstanbul 2003.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI HUKUK MÜŞAVİRLİĞİ, “Diyamet İşleri Başkanlığı Görev Ve Çalışma Yönergesi”, madde 67, <https://hukukmusavirligi.diyamet.gov.tr/detay/148/g%C3%B6rev-ve-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmay%C3%B6nergesi> (30.01.2020).

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, “Basın Açıklaması”, <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/2921/basin-aciklamasi> (27.10.2019).

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, “Kurumsal Tarihçe”, <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/1> (18.01.2020).

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurul Karar ve Mütalaaları, 22.01.1998; <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/1028/kac-vakit-namaz-vardir-> (20.07.2019).

DOĞANAY, Hayati, *Coğrafyaya Giriş*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2000.

DÖĞEN, Şaban, *İslam ve Astronomi*, Gençlik Yayınları, İstanbul 1992.

DÖNDÜREN, Hamdi, *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul 2012.

EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (275/889), *es-Sünen*, Daru ihyai’t-türasil-arabi, Beyrut 2000.

EHL-İ BEYT VAKFI, “Vakıf Hakkında”, <https://www.ehlibeyt.org.tr/> (19.01.2020).

el-MAKDİSİ, Şemsüddîn, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmînî (763/1362), *Kitâbü’l-fürû‘* (Gözden geçiren:

Abdüssetâr Ahmed Ferrâc, Tashîh yapan: Alâuddîn Ebi'l-Hasen Ali b. Süleymân el-Merdâvî es-Sâlihîel-Hanbelî), Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1985.

ERDEBİLİ, Ayetullah Uzma Seyyid Abdulkerim Musavi, *Tam İlmihal*, Hamit Turan (Ed.), Göksu Matbaacılık, İstanbul 2010.

ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 2015.

FAZİLET NEŞRİYAT, “Hakkımızda”, <https://www.faziletyayinevi.com/> (18.01.2020).

GÜNAY, Hacı Mehmet, “Günümüz Fıkıh Problemleri: Sebepler, Yöntemler ve Yaklaşımlar”, *İslam Hukuku El Kitabı*, Talip Türcan (Ed.), Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

GÜNENC, Halil, *Büyük Şafi İlmihali*, Umut Matbağacılık, İstanbul 1998.

GÜNGÖR, Mevlüt, “Kur’an’ın Hz. Peygamber’in Sünnetine Verdiği Değer”, *Sünnetin Dindeki Yeri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997.

HABİB B. TAHİR (1418/1998), *el-Fıkhu'l Mâlikî ve edilletühû*, Daru mektebeti'l-maarif, Beyrut 2007.

HAKSÖZ HABER, “İmsak Saatinde Tereddüt Yok”, <https://www.haksozhaber.net/imsak-saatinde-tereddut-yok-93461h.htm> (20.10.2019); 30 Mart 2017 tarihli video.

HELVACI, Mustafa, “Müzakereler”, *Güncel dini meseleler istişare toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014.

HUMEYNÎ, İmâm Rûhullah Mûsevî Humeynî (1902-1989), *Tevzîhul Mesâil (Tam İlmihal)*, Kevser Yayınları, İstanbul 2008.

HUMEYNÎ, İmâm Rûhullah Mûsevî Humeynî (1902-1989), *Zübdetü'l-aḥkâm*, ed-Darü'l-islamiyye, Beyrut 1987.

İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (1252/1836), *Reddü'l-muḥtâr 'ale'd-Dürri'l-muḥtâr*, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2011.

İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî (774/1373), *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, Mektebetü't-daveti'l-islamiyye, Kahire 1980.

İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî (620/1223), *el-Mugni*, Mektebetü'r-Riyad el-Hadise, Riyad 1981.

İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî (620/1223), *el-Kâfi fi fîkhi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, el-Mektebetü'l-islamiyye, Beyrut 2001.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (273/887), *es-Sünen Darül-kütübil-ilmîyye*, Lübnan 2013.

İBN MANZUR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, Dar sader, Kahire 2007.

İBN NÜCEYM, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî (970/1563), *el-Bahrü'r-râ'ik Şerh-u Kenzü'd-dekâ'ik*, Zekeriyya Umeyrat (thk.), Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1997.

İBN RÜŞD, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2007.

İBNÜ'L ARABÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (543/1148), *Ahkâmü'l-Kur'an*, İsa el-Babi el-Halebi, Kahire 2012.

İBNÜ'L HÜMÂM, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (861/1457), *Fethü'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*, Darü'l-kütübil-ilmîyye, Beyrut 2003.

İNSAN VE HAYAT, “Dünyanın Namaz Vakitlerini Hesaplıyoruz: Fazilet Takvimi”, <https://insanvehayat.com/dunyanin-namaz-vakitlerini-hesapliyoruz-fazilet-takvimi/> (28.10.2019).

İNSAN VE HAYAT, “Her Namazın Bir Vakti, Her Vaktin Bir Hesabı Var”, <https://insanvehayat.com/her-namazin-bir-vakti-her-vaktin-bir-hesabi-var/> (28.10.2019).

KAÇAR, Mustafa, BİR, Atilla, “Rubu Tahtası” md., DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2008, XXXV, 179-184.

KARACA, Mevlit, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, Hisar Yayınevi, İstanbul ts., s. 925.

KARAGÖZ, İsmail, ALTUNTAŞ, Halil, *Namaz İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara 2007.

KARAMAN, Hayrettin, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2005.

KARS EHL-İ BEYT, “Namaz Vakitleri”, <https://www.karsehlibeyt.org/namaz-vakitleri-2/> (01.11.2019).

KÂSÂNÎ, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî (587/1191), *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*, Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdülmevcut (thk.), Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2010.

KELEŞ, Ekrem, “Müzakereler”, *Güncel dini meseleler istişare toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014.

KOCA, Ferhat, “İbadet”, md., DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1999, XIX, 240–247.

KOCA, Ferhat, “Menât”, md., DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1999, XXIX, 119–121.

KOÇAK, Muhsin, DALGIN, Nihat, ŞAHİN, Osman, *Fıkıh Usûlü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2017.

KOMİSYON, “Şafak”, md., DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2012, XXXVIII, 223.

KOMİSYON, “Vakit” md., *İslami Bilgiler Ansiklopedisi*, Hikmet Neşriyat Yayınları, İstanbul 1993.

KOMİSYON, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, Vezaretü'l-Evkaf ve's-Şuun İslamiyye, Kuveyt 2012.

KOMİSYON, *Fetâvâyi Hindîyye*, Daru'l-fikr, Beyrut 2009.

KOMİSYON, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, DİB Yayınları, Ankara 2006.

KOMİSYON, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara 2007.

KOMİSYON, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, TDV Yayınları, Ankara 2006

KOMİSYON, *Namaz Vakitleri ve Temkin Hakkında Suâl ve Cevaplar*, Fazilet Neşriyat, İstanbul ts.

KOMİSYON, *Osmanlı'da Zaman Belirleme Mekânları İstanbul Muvakkithaneleri*, İBB Kültür A, Ş. Yayınları, İstanbul 2010.

KOMİSYON, *Türk Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1970.

KOMİSYON, *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2005.

KORKUT, Ramazan, *Fıkıh Usulü Açısından İbadetlerde Vakit*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2017.

KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (671/1273), *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, Darü'l-fikri'l-arabi, Kahire 1989.

MAHALLÎ, Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Mahallî (864/1459), *Kenzü'r-râğıbîn fî şerḥi Minhâci't-tâlibîn*, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2010.

MÂTURÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî (333/944), *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, Mecdî Bâsellûm (thk.), Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2005.

MÂVERDÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (450/1058), *el-Hâvi'l-kebîr Şerhu el-Muḥtaşari'l-Müzenî*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2009.

MEKKÎ EFENDÎ, Ahmed, *Tam İlmihal-Saadeti Edebiyye*, Hüseyin Hilmi Işık (hzl.), Işık Kitabevi Yayınları, İstanbul 1979.

MEMİŞ, Osman, *Namaz Vakitleri ve Namazların Cem'i (Birleştirilmesi)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2005.

MEVSİLÎ, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî (683/1284), *el-İḥtiyâr li-ta'lîli'l-Muḥtâr*, Risaletü'l-alimîyye, Beyrut 2010.

MEVZUAT BİLGİ SİSTEM “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun”, (Ek: 2/7/2018 - KHK/703/141 md.), <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Asp?MevzuatKod=1.5.633&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=633&Tur=1&Tertip=5&No=633>, (30.01.2020).

MUĞNİYYE, Muhammed Cevad, Muhammed Cevâd b. Mahmûd b. Muhammed b. Mehdî Muğniyye (Mağniyye) el-Âmilî (1904-1979), *el-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-ḥamse*, Dârü'l-kitabi'l-islâmî, Beyrut 2004.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (261/875), *el-Câmi 'u's-şahîh*, Darü'l-erkam, Beyrut 1999.

NAİM, Ahmed, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, DİB Yayınları, Ankara 1972.

NASUHİ BİLMEN, Ömer, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Nesa Yayıncılık, İstanbul ts.

NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (303/915), *es-Sünen*, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2013.

NUR İŞLEK, Hümeýra, Diyanet İşleri Başkanlığı Astronomu ile 6 Ağustos 2018 tarihli görüşme ve Hümeýra Nur İşlek tarafından 25.09.2018 tarihli gönderilen bilgi.

NUR İŞLEK, Hümeýra, *Kur'an'da Astronomi ile İlgili Ayetler ve Tarihi Süreç İçindeki Yorumu*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009.

NURSI, Bediüzzaman Said (1878/1960), *Sözler*, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul 2005.

OĞUZ, Öcal (Ed.), *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.

ÖKTEN, Adnan, “Müzakereler”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014.

ÖZ, Mustafa, “Ehl-i Beyt” md., *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, X, 498-501.

ÖZDEMİR, Sacit, “Müzakereler”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014.

ÖZDEMİR, Sacit, “Ufuk Aydınlanma (tan ve fecir) Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Belirlenmesi”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014.

ÖZDEMİR, Sacit, AŞIKKAYA, İlhami, “İmsak ve Tan Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Tespiti, *Diyanet İlmî Dergi*, 2016.

PAÇACI, İbrahim, “Akşam Namazı Vaktinin Çıkışı ve Yatsı Namazı Vaktinin Giriş ve Çıkışı”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014.

PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2006.

RADO, Şevket, *Büyük Türk Sözlüğü*, Hayat Yayınları, İstanbul ts.

RÂZÎ, Fahreddin, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberîstânî (606/1210), *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîri'l-kebîr)*, Darü'l-fikr, Beyrut 2005.

REMLÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî el-Mısırî (1004/1596), *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2009.

SANIR, Ferruh, *Coğrafya Terimler Sözlüğü*, Gazi Kitabevi, Ankara 2000.

SERAHSÎ, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (483/1090), *el-Mebsûf*, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2009.

SESLİ SÖZLÜK, “Almanak”, <https://www.seslisozluk.net/almanak-nedir-ne-demek/> (21.10.2019).

SÜLEYMANİYE VAKFI MEALİ, “Tâhâ Sûresi”, https://www.suleymaniyevakfimeali.com/Meal/Ta_Ha.htm (22.09.2019).

SÜLEYMANİYE VAKFI, “Kurucumuz, Amacımız”, <https://www.suleymaniyevakfi.org/> (19.01.2020).

SÜLEYMANİYE VAKFI, “Kuşların Günlük İbadet Vakitleri”, https://www.suleymaniyevakfi.org/kuran-arastirmalari/kuslarin-gunluk-ibadet-vakitleri.html#_ftn3 (22.09.2019).

ŞABAN, Zekiyüddin, *Usûlü'l Fıkh*, (Trc. İbrahim Kafi Dönmez), TDV Yayınları, Ankara 2014.

ŞENTÜRK, Lütfü, YAZICI, Seyfettin, *Diyanet İslam İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara 1996.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (310/923), *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Şur'ân*, Daru ihyai't-türasi'l-arabi, Beyrut 2001.

TAYŞI, Hasan, *Türkiye'ye Mahsus Evkatı Şer'îye Cetvelleri*, Marifet Matbaası, İstanbul 1958.

TEKAY, Sabri, Takvimin Evrimi, *Bilim ve Teknik*, 1994.

TEMKİN SÜRESİNİN KALDIRILMASI TALEBİ, DHM/2-80/5442, 31.07.1980 tarihli yazı.

TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (279/892), *es-Sünen*, Darü'l-kütübil-ilmîyye, Lübnan 2011.

TURAN, Abdullah, *Ehl-i Beyt Mektebine Göre Namaz Rehberi*, Al-i Taha Yayın Basın, İstanbul 2005.

TÜRKİYE TAKVİMİ, "Mühim Açıklama",
<http://www.turktakvim.com/pdf/MuhimAciklama.TT.pdf> (04.01.2020).

TÜRKİYE TAKVİMİ, "Takvim ve Vakıt Bilgileri, Önsöz",
<http://www.turktakvim.com/index.php?link=html/bilgiler.php> (18.01.2020).

TÜRKİYE TAKVİMİ, "Temkin Müddeti",
http://www.turktakvim.com/index.php?link=html/temkin_muddeti.html (05.01.2010).

ULUSLARARASI ASTRONOMİ MERKEZİ, "Fecri Kazib Görüntüsü",
<http://www.icoproject.org/> (10.11.2019).

ULUSLARARASI ASTRONOMİ MERKEZİ, "Fecri Sadık Görüntüsü",
<http://www.icoproject.org/> (10.11.2019).

VARLI, Mustafa, *Hanefî ve Şafî Mezhebine göre İslam İlmihali*, Vakıt Yayınları, İstanbul ts.

VİKİPEDİ ÖZGÜR ANSİKLOPEDI, “Hicri Takvim”,
https://tr.wikipedia.org/wiki/Hicr%C3%AE_takvim (20.01.2020).

VİKİPEDİ ÖZGÜR ANSİKLOPEDI, “Süleymancılar”,
<https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCleymanc%C4%B1lar> (18.01.2020).

YAŞAROĞLU, M. Kamil, “Namaz” md., *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXII, 350-357.

YAŞAROĞLU, M. Kamil, “Vakit” md., *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, XLII, 488-491.

YAVUZ, A. Fikri, *İslam İlmihali (İslam Fıkhı ve Hukuku)*, Çile Yayınevi, İstanbul 1982.

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi (1878/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, Berikan Yayınları, Ankara 2004.

YENİEL, Necati, KARAPINAR, Hüseyin, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1989.

YEPREM, M. Saim, “Ufuk Aydınlanma (tan ve fecir) Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Belirlenmesi”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014.

YEPREM, Saim, “Müzakereler”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014.

YILDIRIM, Celal, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, Uysal Kitabevi, Konya 1980.

YOUTUBE “Ömer Döngeloğlu ile Sahur Vakti, Namaz Vakitleri Tespiti”,
<https://www.youtube.com/watch?v=b4FB9IwIabs> (20.10.2019); 7 Ocak 2012 tarihli video.

YÜCEL, İrfan, “İbadet Vakitlerinde İhtiyat ve Temkin”, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar (30.11.2012-02.12.2012), DİB Yayınları, Ankara 2014.

ZEYDÂN, Abdülkerîm, Abdülkerîm Zeydân Behîc (Bîc) el-Ânî el-Kehlî el-Muhammedî (el-Mehmedî) (1921-2014), *el-Vecîz fî uşûli'l-fıkh*, Müessesetür risale, Beyrut 2006.

ZİHNİ EFENDİ, Mehmed (1846/1913), *Nimet-i İslam*, İslam Mecmuası Yayınları, İstanbul 1986.

ZUHAYLİ, Vehbe, *el-Fikhü'l-İslamiyyü ve edilletühü*, Daru'l-fikr, Dimaşk 2012.

EKLER

Süleymaniye Vakfı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Karşılaştırmalı Namaz Vakitleri Tablosu İstanbul

Tarih	Seher (Fecr-i kazib)	DİB	Sabah (İmsak)	DİB	Sabah Namazı Sonu	DİB	Öğle	DİB	İkinci	DİB	Akşam	DİB	Yatsı	Yatsı Sonu
	Sahura Kalkış	İmsak	Güneş	Öğle	İkinci	Akşam	Yatsı	Yatsı Sonu						
20.07.2013	03:53	3 49	04:58	5 42	05:48	13 18	13:13	17 13	17:09	20 41	20:34	22 24	21:24	22:30
21.07.2013	03:54	3 50	04:59	5 43	05:49	13 18	13:13	17 13	17:09	20 40	20:33	22 23	21:23	22:29
22.07.2013	03:55	3 52	05:00	5 44	05:50	13 18	13:13	17 13	17:09	20 39	20:32	22 21	21:22	22:27
23.07.2013	03:57	3 53	05:01	5 44	05:50	13 18	13:13	17 12	17:09	20 39	20:31	22 20	21:22	22:26
24.07.2013	03:58	3 55	05:02	5 45	05:51	13 18	13:13	17 12	17:09	20 38	20:30	22 19	21:20	22:24
25.07.2013	04:00	3 56	05:03	5 46	05:52	13 18	13:13	17 12	17:08	20 37	20:30	22 17	21:19	22:23
26.07.2013	04:01	3 58	05:04	5 47	05:53	13 18	13:13	17 12	17:08	20 36	20:29	22 16	21:18	22:22
27.07.2013	04:03	3 59	05:05	5 48	05:54	13 18	13:13	17 11	17:08	20 35	20:28	22 15	21:17	22:20
28.07.2013	04:04	4 01	05:06	5 49	05:55	13 18	13:13	17 11	17:08	20 34	20:27	22 13	21:16	22:19
29.07.2013	04:06	4 02	05:07	5 50	05:56	13 18	13:13	17 11	17:07	20 33	20:26	22 12	21:15	22:17
30.07.2013	04:07	4 04	05:09	5 51	05:57	13 18	13:13	17 11	17:07	20 32	20:25	22 10	21:14	22:15
31.07.2013	04:09	4 05	05:10	5 52	05:58	13 18	13:13	17 10	17:07	20 31	20:24	22 09	21:13	22:14
01.08.2013	04:10	4 07	05:11	5 53	05:59	13 18	13:13	17 10	17:06	20 30	20:23	22 07	21:11	22:12
02.08.2013	04:12	4 08	05:12	5 54	06:00	13 17	13:13	17 10	17:06	20 29	20:22	22 05	21:10	22:10
03.08.2013	04:13	4 10	05:13	5 55	06:01	13 17	13:13	17 09	17:05	20 28	20:20	22 04	21:09	22:09
04.08.2013	04:15	4 11	05:14	5 56	06:02	13 17	13:13	17 09	17:05	20 27	20:19	22 02	21:07	22:07
05.08.2013	04:16	4 13	05:15	5 57	06:03	13 17	13:13	17 08	17:05	20 25	20:18	22 00	21:06	22:05
06.08.2013	04:18	4 14	05:17	5 58	06:04	13 17	13:13	17 08	17:04	20 24	20:17	21 59	21:05	22:04
07.08.2013	04:20	4 16	05:18	5 59	06:05	13 17	13:12	17 07	17:04	20 23	20:16	21 57	21:03	22:02

Süleymaniye Vakfı Namaz Vakitleri Tokat

Tarih	Seher (Fecr-i kazib) Sahura Kalkış	Sabah (İmsak)	Sabah Namazı Sonu	Öğle	İkinci	Akşam	Yatsı	Yatsı Sonu
21.01.2020	06:19'	07:06	07:47	12:50	15:21	17:42	18:27	19:15
22.01.2020	06:18	07:06	07:47	12:50	15:22	17:43	18:28	19:16
23.01.2020	06:18	07:05	07:46	12:50	15:23	17:44	18:29	19:17
24.01.2020	06:17	07:05	07:46	12:50	15:24	17:45	18:30	19:18
25.01.2020	06:17	07:04	07:45	12:51	15:25	17:47	18:31	19:19
26.01.2020	06:16	07:04	07:44	12:51	15:26	17:48	18:32	19:20
27.01.2020	06:16	07:03	07:43	12:51	15:27	17:49	18:34	19:21
28.01.2020	06:15	07:02	07:43	12:51	15:28	17:50	18:35	19:22
29.01.2020	06:14	07:01	07:42	12:51	15:29	17:51	18:36	19:23
30.01.2020	06:14	07:01	07:41	12:52	15:30	17:53	18:37	19:24
31.01.2020	06:13	07:00	07:40	12:52	15:31	17:54	18:38	19:25

Diyaret İşleri Başkanlığı Namaz Vakitleri Takvimi

DIYANET TAKVİMİ - 2020															
21						ORDU TOKAT									
OCAK SALI						İMSAK : 06.12 06.17									
• Osmanlı Haftası (21-27 Ocak)						GÜNEŞ : 07.42 07.45									
Hicri: 26 Cemâziye'l-Evvel 1441						ÖĞLE : 12.45 12.50									
Rümi: 8 Kanûn-ı Sâni 1435 • Kasım: 75						İKİNDİ : 15.15 15.22									
Ay Doğuş: 04.42 • Ay Batış: 14.26 • Gün/Kalan Gün: 21/345						AKŞAM : 17.38 17.45									
						YATSI : 19.01 19.07									
						KIBLE : 12.19 12.10									
İMSAK	GÜNEŞ	ÖĞLE	İKİNDİ	AKŞAM	YATSI	KIBLE	İMSAK	GÜNEŞ	ÖĞLE	İKİNDİ	AKŞAM	YATSI	KIBLE		
Akkuş	06.16	07.45	12.48	15.19	17.41	19.05	12.14	Mesudiye	06.12	07.41	12.45	15.16	17.39	19.02	12.18
Aybastı	06.14	07.43	12.46	15.17	17.40	19.04	12.16	Ünye	06.15	07.44	12.47	15.17	17.39	19.04	12.16
Çamaş	06.14	07.43	12.46	15.17	17.39	19.03	12.17	Almus	06.16	07.44	12.48	15.20	17.43	19.06	12.12
Çatalpınar	06.14	07.43	12.46	15.17	17.39	19.03	12.17	Artova	06.18	07.46	12.51	15.23	17.46	19.09	12.08
Çaybaşı	06.15	07.45	12.48	15.18	17.41	19.04	12.14	Başçiftlik	06.15	07.43	12.47	15.19	17.41	19.05	12.14
Fatsa	06.14	07.43	12.46	15.16	17.39	19.03	12.17	Erbaa	06.17	07.46	12.50	15.21	17.44	19.07	12.11
Gököy	06.13	07.42	12.46	15.16	17.39	19.03	12.17	Niksar	06.16	07.44	12.48	15.19	17.42	19.06	12.13
Gülyalı	06.12	07.41	12.44	15.14	17.37	19.01	12.20	Pazar	06.18	07.46	12.51	15.23	17.46	19.09	12.08
Gürgentepe	06.13	07.42	12.46	15.16	17.39	19.03	12.17	Reşadiye	06.14	07.42	12.47	15.18	17.41	19.04	12.15
İkizce	06.16	07.45	12.48	15.18	17.41	19.04	12.14	Sulusaray	06.18	07.46	12.52	15.24	17.47	19.10	12.06
Kabataş	06.14	07.43	12.46	15.17	17.40	19.03	12.16	Turhal	06.19	07.47	12.52	15.23	17.46	19.09	12.07
Korgan	06.14	07.43	12.47	15.17	17.40	19.04	12.16	Yeşilyurt	06.18	07.46	12.51	15.24	17.47	19.09	12.07
Kumru	06.15	07.44	12.47	15.17	17.40	19.04	12.15	Zile	06.20	07.48	12.52	15.24	17.47	19.10	12.06

DIYANET TAKVİMİ - 2020															
22						ORDU TOKAT									
OCAK ÇARŞAMBA						İMSAK : 06.12 06.16									
• Ridaniye Savaşı - Halifelik Makamı Osmanlı Devletine Geçti (1517)						GÜNEŞ : 07.41 07.45									
• 11. Diyanet İşleri Başkanı Dr. Lütfi Doğan'ın Vefatı (1927 - 2018)						ÖĞLE : 12.45 12.50									
Hicri: 27 Cemâziye'l-Evvel 1441						İKİNDİ : 15.16 15.23									
Rümi: 9 Kanûn-ı Sâni 1435 • Kasım: 76						AKŞAM : 17.39 17.46									
Ay Doğuş: 05.45 • Ay Batış: 15.13 • Gün/Kalan Gün: 22/344						YATSI : 19.02 19.08									
						KIBLE : 12.20 12.10									
İMSAK	GÜNEŞ	ÖĞLE	İKİNDİ	AKŞAM	YATSI	KIBLE	İMSAK	GÜNEŞ	ÖĞLE	İKİNDİ	AKŞAM	YATSI	KIBLE		
Akkuş	06.15	07.44	12.48	15.20	17.43	19.06	12.14	Mesudiye	06.12	07.40	12.45	15.17	17.40	19.03	12.19
Aybastı	06.13	07.42	12.47	15.18	17.41	19.05	12.16	Ünye	06.14	07.44	12.47	15.18	17.41	19.05	12.16
Çamaş	06.13	07.42	12.46	15.17	17.40	19.04	12.17	Almus	06.15	07.43	12.49	15.21	17.44	19.07	12.13
Çatalpınar	06.13	07.42	12.47	15.18	17.41	19.04	12.17	Artova	06.17	07.45	12.51	15.24	17.47	19.10	12.08
Çaybaşı	06.15	07.44	12.48	15.19	17.42	19.05	12.15	Başçiftlik	06.14	07.43	12.48	15.20	17.43	19.06	12.15
Fatsa	06.14	07.43	12.46	15.17	17.40	19.04	12.17	Erbaa	06.17	07.45	12.50	15.22	17.45	19.08	12.11
Gököy	06.13	07.41	12.46	15.17	17.40	19.04	12.18	Niksar	06.15	07.44	12.49	15.20	17.43	19.07	12.13
Gülyalı	06.11	07.40	12.44	15.15	17.38	19.02	12.21	Pazar	06.18	07.46	12.51	15.24	17.47	19.10	12.09
Gürgentepe	06.13	07.42	12.46	15.17	17.40	19.04	12.18	Reşadiye	06.13	07.42	12.47	15.19	17.42	19.05	12.16
İkizce	06.15	07.44	12.48	15.19	17.42	19.06	12.15	Sulusaray	06.18	07.46	12.52	15.25	17.48	19.11	12.07
Kabataş	06.13	07.42	12.47	15.18	17.41	19.04	12.17	Turhal	06.18	07.47	12.52	15.24	17.47	19.10	12.07
Korgan	06.14	07.43	12.47	15.18	17.41	19.05	12.16	Yeşilyurt	06.18	07.45	12.51	15.25	17.48	19.10	12.08
Kumru	06.14	07.43	12.47	15.18	17.41	19.05	12.16	Zile	06.19	07.47	12.53	15.25	17.48	19.11	12.06

Ehl-i Beyt Namaz Vakitleri Takvimi

EHLİBEYT TAKVİMİ													
21						2020							
OCAK						Hicri : 26 C.EVVEL 1441							
January						Rumi : 08 K.SANI 1435							
SALI						TARİHTE BUGÜN							
İmam Ali (a.s.): İnsanlar dünyalarını düzene sokmak için dinlerine ait bir şeyi terk ettiler mi Allah ondan daha zararlı bir şeyi onların yüzüne açar.						Yerebatan Camisinde İlk Kez Türkçe Kur'an Okundu. (1932)							
ŞEHİR	İMSAK	GÜNEŞ	ÖĞLE	İKİNDİ	AKŞAM	YATSI	ŞEHİR	İMSAK	GÜNEŞ	ÖĞLE	İKİNDİ	AKŞAM	YATSI
İstanbul	06:48	08:17	13:20	15:50	18:13	19:37	İğdır	06:46	07:14	12:20	14:53	17:16	18:38
Adana	06:18	07:42	12:55	15:36	17:58	19:16	Hatay	06:12	07:37	12:53	15:33	17:58	19:15
Adıyaman	06:07	07:32	12:43	15:22	17:44	19:04	İzmir	06:52	08:18	13:28	16:04	18:27	19:47
Ağrı	05:50	07:18	12:24	14:58	17:20	18:42	Kars	05:51	07:20	12:24	14:55	17:18	18:41
Amasya	06:20	07:49	12:53	15:24	17:47	19:10	Kayseri	06:18	07:46	12:56	15:30	17:55	19:15
Ankara	06:31	07:59	13:05	15:38	18:01	19:23	Kırıkkale	06:27	07:56	13:04	15:35	17:59	19:22
Bursa	06:47	08:15	13:20	15:52	18:15	19:38	Kocaeli	06:42	08:13	13:18	15:47	18:12	19:35
Çarum	06:23	07:52	12:56	15:28	17:51	19:14	Malatya	06:06	07:33	12:45	15:20	17:44	19:04
Diyarbakır	06:00	07:24	12:35	15:13	17:36	18:56	Manisa	06:50	08:17	13:28	16:02	18:27	19:47
Elazığ	06:03	07:30	12:41	15:15	17:40	19:00	Mardin	05:55	07:21	12:35	15:13	17:37	18:56
Erzincan	06:03	07:32	12:40	15:12	17:36	18:56	Mersin	06:19	07:44	13:00	15:38	18:02	19:21
Erzurum	05:56	07:25	12:33	15:04	17:28	18:51	Sakarya	06:40	08:11	13:17	15:45	18:10	19:33
Eskişehir	06:39	08:08	13:16	15:47	18:12	19:34	Tekirdağ	06:52	08:23	13:28	15:56	18:21	19:44
Gaziantep	06:08	07:34	12:49	15:27	17:51	19:09	Tokat	06:15	07:45	12:52	15:22	17:47	19:09
Gümüşhane	06:04	07:34	12:40	15:10	17:34	18:57	Yalova	06:45	08:15	13:21	15:50	18:14	19:38

EHLİBEYT TAKVİMİ													
22						2020							
OCAK						Hicri : 27 C.EVVEL 1441							
January						Rumi : 09 K.SANI 1435							
ÇARŞAMBA						TARİHTE BUGÜN							
İmam Musa Kâzım (a.s.): İnsanlar, önceden bilmedikleri yeni günâhlar icat ettikçe, Allah da onlara bilmedikleri yeni belâlar gönderir.						Türkiye'de İlk Gazetenin Çıkışı. (1870) Halifelik Osmanlı Devleti'ne Geçti (1517)							
ŞEHİR	İMSAK	GÜNEŞ	ÖĞLE	İKİNDİ	AKŞAM	YATSI	ŞEHİR	İMSAK	GÜNEŞ	ÖĞLE	İKİNDİ	AKŞAM	YATSI
İstanbul	06:47	08:16	13:20	15:51	18:15	19:38	İğdır	05:46	07:13	12:20	14:54	17:17	18:39
Adana	06:16	07:41	12:55	15:36	17:59	19:17	Hatay	06:12	07:37	12:54	15:34	17:59	19:16
Adıyaman	06:07	07:31	12:43	15:22	17:45	19:05	İzmir	06:52	08:17	13:28	16:05	18:28	19:48
Ağrı	05:50	07:17	12:24	14:59	17:22	18:43	Kars	05:51	07:19	12:24	14:56	17:19	18:42
Amasya	06:20	07:48	12:53	15:25	17:48	19:11	Kayseri	06:17	07:45	12:56	15:31	17:56	19:16
Ankara	06:31	07:58	13:05	15:39	18:02	19:24	Kırıkkale	06:26	07:56	13:04	15:36	18:01	19:23
Bursa	06:46	08:14	13:20	15:53	18:16	19:39	Kocaeli	06:42	08:12	13:19	15:48	18:13	19:36
Çarum	06:23	07:51	12:57	15:29	17:52	19:15	Malatya	06:06	07:33	12:45	15:21	17:45	19:05
Diyarbakır	05:59	07:24	12:36	15:14	17:37	18:57	Manisa	06:49	08:17	13:28	16:03	18:28	19:48
Elazığ	06:02	07:30	12:41	15:16	17:41	19:01	Mardin	05:55	07:21	12:35	15:14	17:38	18:57
Erzincan	06:02	07:31	12:40	15:13	17:37	18:59	Mersin	06:19	07:44	13:00	15:39	18:04	19:22
Erzurum	05:55	07:25	12:33	15:05	17:29	18:52	Sakarya	06:40	08:10	13:17	15:46	18:11	19:34
Eskişehir	06:38	08:08	13:16	15:48	18:13	19:35	Tekirdağ	06:52	08:22	13:28	15:57	18:22	19:46
Gaziantep	06:08	07:34	12:49	15:28	17:52	19:10	Tokat	06:15	07:44	12:52	15:23	17:48	19:10
Gümüşhane	06:03	07:33	12:41	15:11	17:36	18:58	Yalova	06:44	08:15	13:21	15:51	18:16	19:39

Fazilet Neşriyat Namaz Vakitleri Takvimi

Resûlullah Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular: "Kim, Allah sevgisini, insanların sevgisine tercih ederse, Allah, onu insanlara muhtaç etmez ve insanların zararı o kimseye dokunmaz." (Kuzâi, Müsnedü's-Şihâb)

Hicri: 26 CEMÂZİYELEVVEL 1441 - Rûmi: 8 Kânûn-ı Sani 1435 - Kasım 75

İSTANBUL

21 OCAK 2020
Salı

Ay Doğuş... 5.16
Ay Batış... 15.05

	İmsak	Sabah	Güneş	Öğle	İkinci	Akşam	Yatsı	Kible S
Amasya	6.04	6.24	7.47	12.58	15.30	17.49	19.21	12.06
Artvin	5.41	6.01	7.25	12.34	15.05	17.24	18.57	12.44
Bayburt	5.47	6.07	7.29	12.40	15.14	17.32	19.03	12.35
Giresun	5.54	6.14	7.37	12.47	15.19	17.38	19.10	12.23
Gümüşhane	5.50	6.10	7.32	12.43	15.17	17.35	19.07	12.29
Ordu	5.56	6.16	7.40	12.50	15.21	17.40	19.12	12.19
Rize	5.46	6.06	7.30	12.39	15.11	17.29	19.02	12.36
Samsun	6.03	6.23	7.47	12.56	15.27	17.45	19.18	12.10
Sinop	6.09	6.29	7.54	13.00	15.29	17.47	19.22	12.04
Sivas	5.59	6.19	7.40	12.53	15.28	17.46	19.17	12.12
Tokat	6.01	6.21	7.43	12.55	15.28	17.47	19.18	12.10
Trabzon	5.49	6.09	7.32	12.42	15.14	17.33	19.05	12.31
Yozgat	6.08	6.28	7.49	13.02	15.37	17.55	19.26	11.58

Sultan Üçüncü Mustafa'nın vefâtı, Birinci Abdülhamid Han'ın tahta çıkışı (1774) - Dârulaceze'nin kuruluşu (1895)

Gün: 21 - Hafta: 4 - 1. Ay: 31 Gün - FAZİLET TAKVİMİ - Gün. uz. 2 dk.

Resûlullah Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellem buyurdular: "Ebedî hayâta; âhîret hayâtına inanıp da (hep) aldanış yurdu olan dünyâ için çalışana pek çok hayret ederim." (Beyhaki, Şuabü'l-İmân)

Hicri: 27 CEMÂZİYELEVVEL 1441 - Rûmi: 9 Kânûn-ı Sani 1435 - Kasım 76

İSTANBUL

22 OCAK 2020
Çarşamba

Ay Doğuş... 6.10
Ay Batış... 15.53

	İmsak	Sabah	Güneş	Öğle	İkinci	Akşam	Yatsı	Kible S
Amasya	6.04	6.24	7.46	12.58	15.31	17.50	19.22	12.06
Artvin	5.40	6.00	7.24	12.34	15.06	17.25	18.58	12.44
Bayburt	5.46	6.06	7.28	12.40	15.15	17.33	19.04	12.35
Giresun	5.54	6.14	7.37	12.48	15.20	17.39	19.11	12.23
Gümüşhane	5.49	6.09	7.31	12.44	15.18	17.36	19.08	12.30
Ordu	5.56	6.16	7.39	12.50	15.22	17.41	19.14	12.20
Rize	5.46	6.06	7.29	12.39	15.12	17.30	19.03	12.36
Samsun	6.02	6.22	7.46	12.56	15.28	17.46	19.19	12.11
Sinop	6.08	6.28	7.53	13.01	15.30	17.49	19.23	12.05
Sivas	5.58	6.18	7.39	12.53	15.29	17.48	19.18	12.13
Tokat	6.00	6.20	7.43	12.55	15.29	17.48	19.19	12.11
Trabzon	5.49	6.09	7.32	12.43	15.15	17.34	19.06	12.31
Yozgat	6.07	6.27	7.49	13.02	15.38	17.56	19.27	11.58

Yavuz Sultan Selim Han'ın Ridâniye Zaferi (1517)
Baytar Mektebi'nin açılışı (1842)

Gün: 22 - Hafta: 4 - 1. Ay: 31 Gün - FAZİLET TAKVİMİ - Gün. uz. 2 dk.

Türkiye Takvimi Namaz Vakitleri

İSTANBUL 26 CEMÂZİL-EVVEL 1441 EZÂNİ (MAMALLI)
Hicri Şemsi: 1398 Kasım: 75

21 OCAK 2020
SALI

21. gün 4. hafta
Rûmi: 8 Kânûn-ı Sani 1435

Gündüzün uzaması 1 dakika
Ezâni saat 1 dakika geri alınır.

İmsak 6:31
Sabah 6:48
Güneş 8:17
İsrak 9:10
Öğle 13:26
İkinci 15:58
Akşam 18:15
Yatsı 19:49
Kible sa. 11:25

İmsak 12:17
Sabah 12:34
Güneş 2:03
İsrak 2:56
Öğle 7:12
İkinci 9:44
Akşam 12:00
Yatsı 1:34
Kible sa. 5:11

★ Bir kişi borçlu olsa ve vermek azminde olsa, Allahü teâlânın yardımı, onunla beraberdir. **Hadis-i şerif**

Şehirler	İmsak	Sabah	Güneş	İsrak	Öğle	İkinci	Akşam	Yatsı	Kible sa.
Ankara	6:15	6:32	7:59	8:51	13:11	15:45	18:02	19:34	11:45
Amasya	6:03	6:21	7:48	8:42	12:59	15:31	17:49	19:22	12:06
Artvin	5:40	5:57	7:26	8:20	12:35	15:06	17:23	18:57	12:44
Çankırı	6:12	6:29	7:57	8:50	13:08	15:40	17:58	19:31	11:52
Çorum	6:07	6:24	7:52	8:45	13:03	15:35	17:52	19:25	12:00
Giresun	5:53	6:11	7:39	8:32	12:49	15:21	17:38	19:11	12:23
Kastamonu	6:12	6:29	7:58	8:52	13:07	15:38	17:55	19:29	11:55
Kayseri	6:03	6:20	7:45	8:37	13:00	15:37	17:54	19:25	12:00
Kırıkkale	6:12	6:29	7:56	8:48	13:08	15:43	18:00	19:32	11:49
Kırşehir	6:09	6:26	7:52	8:43	13:05	15:42	17:59	19:30	11:52
Ordu	5:55	6:13	7:41	8:35	12:51	15:22	17:39	19:13	12:19
Rize	5:45	6:02	7:31	8:24	12:40	15:12	17:29	19:03	12:36
Samsun	6:02	6:19	7:48	8:42	12:57	15:28	17:45	19:19	12:10
Sinop	6:07	6:25	7:55	8:49	13:02	15:31	17:48	19:23	12:04
Tokat	6:00	6:17	7:45	8:38	12:56	15:29	17:46	19:19	12:10
Trabzon	5:48	6:05	7:34	8:27	12:44	15:15	17:32	19:06	12:31
Yozgat	6:07	6:24	7:51	8:43	13:03	15:38	17:55	19:27	11:58

Osmanlı Haftası - Sultan III. Mustafa Han'ın vefâtı (1774)
Piyâle (1578) ve Gâzi A. Muhtar Paşaların (1919) vefâtleri

★ ★ ★ Türkiye Takvimi ★ ★ ★

İSTANBUL 27 CEMÂZİL-EVVEL 1441 EZÂNİ (MAMALLI)
Hicri Şemsi: 1398 Kasım: 76

22 OCAK 2020
ÇARŞAMBA

22. gün 4. hafta
Rûmi: 9 Kânûn-ı Sani 1435

Gündüzün uzaması 2 dakika
Ezâni saat 1 dakika geri alınır.

İmsak 6:31
Sabah 6:48
Güneş 8:16
İsrak 9:09
Öğle 13:27
İkinci 15:59
Akşam 18:16
Yatsı 19:50
Kible sa. 11:26

İmsak 12:16
Sabah 12:33
Güneş 2:01
İsrak 2:54
Öğle 7:12
İkinci 9:44
Akşam 12:00
Yatsı 1:34
Kible sa. 5:11

★ En büyük semmeye, Allahü teâlâyâ güvenip, insanlardan bir şey beklememektir. **Seleme bin Dînâr** "Rahmetullahialeyhi"

Şehirler	İmsak	Sabah	Güneş	İsrak	Öğle	İkinci	Akşam	Yatsı	Kible sa.
Ankara	6:14	6:31	7:58	8:50	13:11	15:46	18:03	19:35	11:46
Amasya	6:03	6:20	7:48	8:41	12:59	15:33	17:50	19:23	12:06
Artvin	5:39	5:57	7:25	8:19	12:35	15:07	17:24	18:58	12:44
Çankırı	6:12	6:29	7:57	8:50	13:08	15:42	17:59	19:32	11:52
Çorum	6:06	6:24	7:51	8:44	13:03	15:36	17:53	19:26	12:01
Giresun	5:53	6:10	7:38	8:32	12:49	15:22	17:39	19:12	12:23
Kastamonu	6:12	6:29	7:58	8:52	13:08	15:39	17:56	19:30	11:55
Kayseri	6:03	6:20	7:45	8:36	13:00	15:38	17:56	19:26	12:00
Kırıkkale	6:12	6:29	7:55	8:48	13:08	15:44	18:01	19:33	11:50
Kırşehir	6:09	6:25	7:51	8:43	13:06	15:43	18:00	19:31	11:52
Ordu	5:55	6:12	7:40	8:34	12:51	15:24	17:41	19:14	12:20
Rize	5:45	6:02	7:30	8:24	12:41	15:13	17:30	19:04	12:36
Samsun	6:01	6:19	7:47	8:41	12:57	15:29	17:46	19:20	12:11
Sinop	6:07	6:24	7:54	8:48	13:02	15:32	17:49	19:24	12:05
Tokat	6:00	6:17	7:44	8:37	12:56	15:30	17:48	19:20	12:11
Trabzon	5:48	6:05	7:33	8:27	12:44	15:16	17:33	19:07	12:31
Yozgat	6:07	6:23	7:50	8:42	13:03	15:39	17:56	19:28	11:58

Istanbul'da son 50 yılın en siddetli kışı (2004)
Yavuz Sultan Selim Han'ın Ridâniye Zaferi (1517)

★ ★ ★ Türkiye Takvimi ★ ★ ★

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Murat ÇETİN

Doğum Yılı ve Yeri : 02/08/1983- ERBAA/TOKAT

Eğitim Durumu : Lisans

Lisans Öğrenimi : Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-2014

Yüksek Lisans Öğrenimi : Gazi Osman Paşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yabancı Dili :

Bilimsel Faaliyetleri : -

İş Deneyimi : Milli Eğitim Öğretmen

İletişim E-Posta Adresi : m_cet@hotmail.com